

Tar Károly
Erdélyi sors

Szociográfiai írások

*A Korunk folyóirat Sors és emlékezet címmel
1982-1984 között meghirdetett pályázatán
díjazott dolgozatok.*

TARTALOM

„Örmények voltunk valamikor...”

1.

Flórián József (1900-1989) visszaemlékezéseiből

2.

Flórián Józsefné Pop Florica kiegészítése:

Királyhágó utca 1-54. Szociográfiai vázlat

Király Ferenc visszaemlékezéseiből

Sors és emlékezet

Beszélgetés indulatok nélkül

Bákay Domokos visszaemlékezéseiből

Bákay Domokos életrajza

Erdélyi Híradó
Lap- és Könyvkiadó
Kolozsvár
1997

„Örmények voltunk valamikor...”

1.

Flórián József (1900-1989) visszaemlékezéseiből

- Születtem 1900. június 16-án, Mezőrücsön, Maros-Torda vármegyében, egy nagy községben. Apámnak ott volt üzlete, olyan vegyeskereskedés... Volt egy bátyám, Géza, pont egy évvel nagyobb, mint én.

- Mezőrücsi volt az apja is?

- Apám Szamosújváron született. De volt Mezősámsondon egy nagybátyám, ahogy mondják, örmény famíliából... A Flóriánok örmények voltak. Most azt mondják, hogy az örmények mind kipusztultak.

- Vannak még...

- Na, aztán jó üzlete volt apámnak. Értett a mesterségéhez. Tartott ruhaneműt is, ilyen asszonyoknak valót, szaten, diffin, s nem tudom miféle csodákat..., vasakat, istállóba való dolgokat stb. Úgyhogy elég jól ment. Volt ott a faluban egy Nagy Pista nevezetű. Ügyes ember volt. Désen lett rendőrkapitány. Messze van Rücsről Dés. Apámnak nagy bánatja volt, s addig jobbra-balra, amíg, mert volt ott vagy száz hold birtoka, apám kivette azt haszonbérbe. Azt is, és az üzletet is. Kellott oda marha is. Vett apám négy ökröt. Tartott cselédet. És gazdálkodott. Szőlője is volt. De volt egy szomszédja, Csernátoniné. Vásárhelyi volt. Apám mindenáron azt akarta, hogy Nagy Pista adja el neki a földet. De az nem akarta. Odaadta, hogy használja haszonbérben, de hogy eladja, azt nem. Tudta apám, hogy Csernátoninének akarja adni...

Szóval mentünk Désre. Szekérrel. Rücsről. Elég messze volt, nagy út volt. Benn jártunk a piacon. És eljött Nagy Pista. Nem tudom, milyen ruhájuk volt akkor a rendőröknek... Ügyes ember volt.

- Az első világháború után történt ez?

- Nem, a háború előtt. A háború ott ért... S megállott Nagy Pista, emlékszem, a lábát feltette a szekérre, s úgy beszélt apámmal. Pont, ahol van Désen a prefektúra, ahol a rendőrség volt. Ügyes ember volt. Rücsi születésű. Volt még egy Nagy Lajos: Lajos bácsi. Postás volt. Az is rücsi volt. Ezek voltak... Szóval Nagy Pista nem akarta adni a földet. Na aztán tartotta apám haszonbérben. Gazdálkodott is. Anyám szegény... kellett menni neki az üzletbe. Mert nemigen bízta idegenre...

- Az édesanyja hova való?

- Édesanyám? Sármáson született.

- Az édesapjával hol ismerkedett meg?

- Mondom, hogy Mezősámsondon volt egy nagybátyja apámnak; Basa. Mezőségi Basa. Ott ismerkedtek meg. Anyám Sármáson született, és Mócson nőtt fel. Kicsin' vót... A többi testvérei nevelték fel. Mócson nőtt fel az egyiknél. Mócson volt két testvére. Egy fiú- és egy leánytestvére. Ott nőtt fel anyám.

- Milyen asszony volt? Hogy nézett ki?

- Jó asszony volt. És mindenhez értett. Flóri, a feleségem, sokat tanult tőle.
- Magas volt? Szőke, barna?
- Barna. Nem volt magas.
- Milyen családból volt?
- Gavrus.
- Tehát román volt.
- Nem, nem. Örmény lehetett. Katolikus volt. Azok voltunk, mind az egész banda... Híres szakácsnők voltak.
- Ettem örmény levest. Nagyon finom.
- Churutos levest. Ángáds-Ábur (örmény fülleves)...
- Azt.
- Anyám is csinált churutot. A churutos levest nem ismeri? Valami zöldség-história és tej, aztán kis kúpot csináltak belőle, az úgy megkeményedett. Fölvágták és betették a levesbe. Remek volt a churutos leves. Sajnos, nincs aki csinálja. Mentek a múltkor Szamosújvárra, akartam mondani. Mert még vannak ott örmény asszonyok. Régen csinálták, pénzért. Ha most is kapnánk valakit, hogy vegyek egy kis churutot, hogy lássa Flóri, hogy milyen az. Már... Flórinak mondom. (Florica a felesége.)
- Az édesapja milyen ember volt? Az örmények hogy néznek ki?
- Apám sem volt nagy ember. De erélyes volt. Mikor megharagudott, aztán Isten őrizz! Minket, gyermekeket is...
- Hirtelenharagú volt?
- Hirtelenharagú volt. Pláné bátyámra. Aztán ő szaladt Vásárhelyre az iskolába. Bátyám két évvel járt fennebb a barátokhoz, a Szent Ferencrendiekhez. Katolikus intézmény volt. Apám minden héten jött bé Vásárhelyre. Két lóval. „Szellő! Vidám!” Hallottuk. Aztán mindig az volt: na mennyi pénzed van, Józsi? Nekem mindig volt. Na, te jó vagy! Géza elköltötte mind. Adott zsebpénzt apám. Egy koronát vagy mit tudom én, mennyit. Elköltötte Géza.
- Géza volt a bátyja. Még volt testvére?
- Egy leányka. Meghalt tizenhárom éves korában, Szamosújváron, skarlátban. Én is voltam tifuszban....
- Hogy hívták a leánytestvérét?
- Nucika. Annus. Elmentem... na hová? Vásárhelyre az iskolába. A templom most le van bontva. A katolikus intézmények Vásárhelyt nagyon le vannak... Volt egy katolikus templom, a barátok temploma. Lebontották. Még van egy unokám. Bátyámnak a lánya, Ildikó. Férje román. Románhoz ment férjhez. Kiment Németországba mostan. Nem is lenne szabad, hogy mondjam. Az asszony most kimenne a fiával. Van egy Tóni nevű fia. Német, román, magyar nyelvet beszél. Egyidős a mi lányunkkal. De jól tanul. Ki fog menni. Román fiú és kimegy Németországba. Fogász az apja, Vásárhelyen volt, ő csinálta a protézisomat. Akármilyen nagyfejű jött (a városba), küldték hozzá fogat csináltatni. Csúnya neve volt. Mit gondolt, mit nem: kiment Németországba. Most künn van. És jól viszi...
- Térjünk vissza a régi dolgokra. Családjukban beszéltek örményül is?

- Nem.
- Az édesanyja tudott örményül?
- Csak magyarul.
- Románul, németül?
- Románul tudott. Muszáj volt tudjon, hiszen ott élt közöttük.
- Ismerte-e a nagyapját?
- Nem. Pardon, Anyámnak az apját ismertem. Sármásra mentünk mint gyerekek. Szóval felkeltünk, s nyár volt. Látok egy öreg, ősz embert, derékig mosakodik künn. Kérem, ki az az ember? Azt mondja egy valaki: az a te nagyapád! Száznégy éves. Mind hosszú életűek voltak. Anyám is. Az anyám fajtái mind hosszú életűek voltak.
- Az édesanyja hány éves korában halt meg?
- Itt halt meg Csobánkucán. Nyolcvankilenc éves volt.
- Mit hallott az öregekről? Kik voltak? Mivel foglalkoztak?
- Kereskedők voltak.
- Mivel kereskedtek?
- Bőrkereskedők voltak. Volt Áján, nagy úriember volt. Ő volt a fő bőrkereskedő Szamos-újváron. Hozzá vitték az összes bőrt. Bárányt, mindent. A bőrkereskedés, ez volt az örményeké...
- De az apja már nem folytatta?
- Nem. Volt Rüksön az az üzlete. Jól ment neki. Egész '14-ig. Tizennégyben kiütött az első világháború. Elvitték a Szellőt és Vidámot. Ezerötven pengőt, vagy mit fizettek két lóért. Pedig mi minden csütörtökön vártuk, hogy jöjjön Vásárhelyre Tata. Úgy mondtuk, Tata. Hallottuk: „Szellő! Vidám!” Olyan erős hangja volt. Volt Szabéd, magyar község. Mert aztán jöttek magyar községek Rücstől: Szabéd, Fele. Az újságban is olvastam a felei nádról. Nádból nem tudom, miket csináltak. Csávásiak voltak. Jeneiek. Jenei Jóska, Jenei Pista... Szóval, jöttek aztán a magyar falvak, be Vásárhely felé. Mondom, aztán hallottuk, hogy jön apám a szabédi hegytetőn bé. Csengők voltak. Aztán volt egy kocsis, magyareMBER: Lajos. Elment vele Örményesre. Mezőörményesre. Jó útja volt. De volt rossz útja is. S éccaka! Ez télen vót. Karácsony előtt. Elment oda vásárba. Volt ilyen vásári ládája. Abban szőttes, ilyen román asszonynak való áru. Nagyvásár volt. S ha a lovak meghűlnek, fortélyt csinálnak, nem akarnak húzni. Halljuk, hogy anyám éjszaka megébred. Egész éjszaka várta, hogy jöjjen haza. Jön Lajos a lovakkal, Szellővel és a Vidámmal. „Mi az, Lajos, hol van az úr?” - Jön, naccsága” - úgy mondta. De azt mondta: ott várja a hatujjú. Volt egy hatujjú ember, mindig vitte magával apám.
- Miért vitte magával?
- Hogy ne legyen egyedül. A sátorban loptak. Volt hosszú sátra.
- Hol volt annak az embernek hat ujja?
- A kezén. Láttam. Román parasztember volt. De apám nagyon bízott benne. „Naccsága él! Ott van a hatujjúval az örményesi úton.” Azt mondta. „Most hazajöttem, hogy menjen Toderaš az ökrökkel.” Úgy hívták a cselédet. „Lajos, mondja meg az igazat, hogy meghalt az uram. Jön, hogy sírjak.” - „Nem halt meg, naccsága, mert ott van. Elment Toderaš az

ökrökkel.” Emlékszem, gyermek voltam. Egész éjjel, anyám szegény, nyugtalan volt. Reggel disznóölést kellett csinálni. Halljuk egyszer, hogy jön Toderaš az ökrökkel a lovak helyett. Apám messziről: „Nem vágta le a disznót?” Anyám szegény várta, hogy jöjjön. Na azt mondja a szolgálóleánynak, Anikónak: „Szaladj hamar a mészáros után, mert itt az úr és mérges.” Akarta, hogy lássuk, mint vágják le a disznót, hogy lássuk a bobotáját...

- Az mi az?

- Bobotáját: a tüzet, a perzselést. Mindjárt jött a mészáros a fiáva legyütt, egykettőre levágták a disznót. Na aztán volt Szentmártonban, ez Örményesen innen van, (apámnak) egy jó barátja: Náci. Annak volt saját földje. Tudom, egy este alszunk. Csúnya esős idő volt. Le voltunk fektetve mind a gyerekek. Halljuk az ablaknál:

„Aki a babáját igazán szereti
Akármilyen jeges eső esik
Mégis fölkel neki”

Ezt az ablaknál. „Kelj föl, te! Kelj fel!” aszongya. Na akkor mindjárt...

Akkor nem volt villany, pláne falun. Lámpát gyújtanak, felkelnek. „Mondd meg a kocsisnak, hogy rendezze el a lovakat!” - küldte a szolgát és a mi kocsisunkat. Duha volt az. Jó családból való. Úgyhogy Duha volt a polgármester Szamosújváron. Az is örmény családból.

- Vendégségbe jött éjnek idején?

- Vendégségbe. A házuk ott Rucsön soha üres nem volt. Voltak magyarok, de volt pár román is. Mindenki meg volt híva apámhoz. Anyám kellett egész éjjel vigye a kolbászt és az ételeket. „Te, Mama! - így nevezte, és mondta a vendégek nevét: „Éhesek!” Kellott akkor a kolbász és tudom is én mi meg bor. Bor állandóan volt a háznál.

- Milyen volt az a ház?

- Falu közepén volt. Két szoba volt. Csak két szoba, fürdőszoba, kamra. És egy hosszú üzlethelyiség. Fehérre volt meszelve. Azt hiszem, cseréppel volt fedve. Vagy zsindellyel.

- Még áll az a ház?

- Nem. Már rég volt az. Az unokám, amelyik Vásárhelyen van, és megy ki Németországba, kérdezte egy levélben: „Keresztapa, hol volt a ti házatok Rucsön?” Mert hivatalban van, és jár ki Rucsre. Írta, hogy van ott egy kis templom. Visszaírtam: Ildikó édes, az én időmben nem volt ott templom. Csak a nagy román templom. Amikor én ott gyerek voltam... Vettem egy ív papírt és leírtam neki. „Nézz ide, itt jön Vásárhelyről az út...” Lerajzoltam neki. „Itt van Duhának a háza. Itt volt az apám háza. Belsőségek. Nagy udvara volt. Jól bírta magát. Őszintén mondom. Miért hazudjak?

- Megdolgozott érte?

- Megdolgozott érte. Na aztán mondta Flórinak a húgom, Ildikó telefonon, jó emlékező-tehetsége van még keresztapámnak. Meg minden... ‘14-ben? ‘16-ban katolikus gimnáziumba kerültünk Vásárhelyre. Volt a Bolyai református kollégium. A gimnáziumot lefoglalták kórháznak. Elment apám az igazgatóhoz, az azt mondta, nem kezdődik az iskola. „Hová mész? - kérdezte apám. - Vagy mész a Bolyaiba, vagy viszlek Kolozsvárra? Vagy menjünk Szamosújvárra? Eljött Szamosújvárra. Itt is volt egy kis földje apámnak, Dész mellett. S itt kívül találkozik, Duhával, a polgármesterrel, s az megismertette apámat egy Botár Gáspár nevezetű háromszéki katolikus pappal. „Hozzák csak a Jóskát ide, Szamosújvárra!” Tudom,

akkor le is jött apámmal Rűcsre. Szekérrel jött. Akkor megérkezett a kapuba... Vásárhelyen úgy volt szokás, hogy „Laudetur Jesus Cristus!”

- „In eternum!, édes fiam.”

- In eternum, ámen! Máshol: Dicsértessék a Jézus Krisztus! Botár, székely pap: „In eternum! nagydiák!” Na, odavitték Szamosújvárra. Most, hogy össze ne zavarjam, aztán ott tanultam a hetedik-nyolcadik gimnáziumot. Mikor a nyolcadikat végeztem, engem is bevettek katonának. Hazajöttünk karácsonyi vakációra, olvastam az újságot. 1917-ben volt. „1918. január 3-án az 1900-ban születtek mennek sor alá.” Büszke voltam. Hogy megyek sor alá én is. Bátyám már a harctéren volt, szegény. Sokat küzdött. S hazajött a harcterről: „Öcsém, anyám, apám! Én nem fogok sokáig élni. Engem a háború elintézett.”

- Megsebesült?

- Nem. Nem sebesült meg. Mindig vigyázott magára. Pedig Nagyezüst Vitézségi Érme volt.

- Megbetegedett?

- Mikor hazajött a harcterről, idegzsábát kapott. Így járt... Idegzsába, így mondtuk. Aztán sokat mesélt. Gyomán voltak ők, még Erdély, Románia, Vásárhely a harctértől nem messze volt. Gyomán, a Tisza mellett. Ott végezte a tartalékos tiszti iskolát. Amit én is elvégeztem '18-ban. S írta haza: „Drága szüleim, menetszázadban vagyunk és maholnap elmegyünk a harctérre.” Na, apám és anyám: „Na gyere Jóska, menjünk!” Bementünk Kolozsvárra, kocsival. Nem engedtek be akkor csak engedéllyel Magyarországra. Olyan zavaros volt a helyzet Erdélyben. Volt itt a Mihai Vitéznek (Mihai Vitezul tér) sarkán Kirkósa Gyula, egy mészáros. Nagy mészáros volt. Háromszáz disznója is volt neki, meg üzlete. S az eljárta apámnak, hogy menjen be Gyomára. Na elindultak. Felkészítették apámat... Beérkezett apám Dévaványára. Dévaványa, Gyoma... a Tisza mellett. De apám nem tudta. Egyszer lát egy katonavonatot. Addig állt az apám vonatja, amíg a gyomai vonat kezdett indulni. Láttam apám a katonákat: „Hányasok?”, „Huszonkettesek.” „Flórián Géza nincs itt?” „Itt van.” „Itt vagyok, apám.” S akkor apám leszállt a vonatról. (Sírok.) Szaladt a vonat után egy darabig, amíg leesett. S akkor intett a bátyám, hogy maradjon. Katonavonata ment... Két nő megfogta apámat. Bevitték az állomásra. Mert elájult. S kérdezte az állomásfőnököt, merre... S ment utánuk Galíciáig apám. Tovább nem engedték. Már jött a front. Bátyám - mondták aztán a többi fiúk - mind főbe akarta lőni magát. Bánatában. Na aztán megadta az Isten, hogy eszet kapott. Sőt, nagy, sok vitézséget csinált. Mondta, hogy volt egy Vágási hadnagy. Azt én is ismertem, mert mikor minket bevettek Erzsébetvárosba, én is... Tizenennyolcban besoroztak, bevettek tiszti iskolába. Vágási hadnagy. Mi is mondtuk... Egy ügyes... hadnagy. Mondja bátyám: „Egyszer annyit lőttünk. Jöttek az oroszok! De csomóban...” Kértem: „Ti hányan vótatok?” „Lehettünk egy század... Kétszáz valamennyi ember. Annyit lőttünk. De akármennyit lőttünk... Jó fedezékük volt. Az oroszok mind jöttek. Míg végül a puska csöve begyulladt, és nem tudtunk tovább...” Akkor kaptuk a parancsot, hogy szaladjunk, ki merre tudott.” Ő is csak egy sáncot szaladott fel. „Amikor kijutok egy dombra, kit látok ott, Vágási hadnagyot! A zászlóaljjal. Az oszlojnal egymás mellé jöttek mind, és akkor az első kezdte a szaladást ki. Egyenként jöttek ki, foglalták el a lövési pozíciót.” Hogy aztán mi lett Vágásiékkal, azt a bátyám nem tudta...

Na, aztán engem is bevettek, behoztak ide, Kolozsvárra. Tiszti iskolába. Ahol van az agronómia, ott voltunk. A 21-esek, a kolozsvári honvédek, a 22-esek, a vásárhelyi honvédek, a 23-asok, a szebeni honvédek, s a székelyek, a 24-esek. Ők voltak a legerősebbek. Brassóiak, mind székelyek. Na aztán... Mit akartam itt mondani? Na látja, hogy...

- Visszatért a bátyja a háborúból és idegbajban szenvedett...

- Hát hogyne, hiszen beosztották rohamcsapatba. Mi volt a kötelességük? Ha valahol áttörték a frontot, akkor a rohamcsapat helyre kellett... csinálja. Azután, ha helyrehozta a dolgot, pár faluval hátrább tartalékba mehetett. Például egyszer éppen bátyám volt a szolgálatos tiszt. Akkor már zászlós volt. És volt egy Zeiser Miklós, még raccsolt: „Rrrossz előérzetem van, fiúk!” Kártyáztak, cigarettáztak. Bátyám szolgálatos volt. Hadnagy vagy zászlós, nem tudom. Jön éjjel a parancs. Tizenkettőkor. Megy és felkölti a századost. És átadta. Na azt mondja: „Rohamzászlóalj!” Minden ezred adott egy századot. 21-esek egy századot, 22-esek egy századot, 23-asok egy századot... mindenik egy századot. És akkor alakult egy zászlóalj. „Rohamzászlóalj”, azt mondja, „készülődés, mert megyünk!” „Bevittek (azt mondja) egy völgyön. Mikor mentünk, jöttek a sebesültek, a mieink. Sírva nem tudom mi...” „Kik maguk?” „Mi rohamisták vagyunk!” Büszkén. „Mehet oda akármilyen rohamista, mert nem tud csinálni semmit!” „De mi csinálunk!” Meg büszkék voltak. Felsorakoztak. Mikor fel voltak sorakozva, azt mondja a százados: „Első vonal, parancsnok Flórián!” A bátyám. „Százados úr! A nem tudom melyik rohamnál is első vonalban voltam!” „Nem kérdeztem!” „Na fiúk!” Már engedelemmel... „Ott fenn vannak a franciák...” Mert nem olaszok voltak, hanem franciák. „Az ő szaruk - már így kell hogy mondjam - is pont olyan bűdös, mint a miénk! Hát akkor előre! Utánam!”

- Ez óriási ok volt a támadásra.

- „Elindultunk. Azok fentről lőttek. Nem tudtunk semmit csinálni.” Fölfelé kellett menjenek.

- Hol történt ez?

- Assziágónál? Vagy a Hét község fennsíkján. Olasz fronton. És behúzódtak egy olyan gránátölcsérbe. Na, kértek tüzéségi tüzet. A tüzerek rajtuk keresztül nyomták a franciákat. A magyar tüzerek. A fejük fölött. Már a végén, azok már nem lőttek. De mit csináltak? Huncutok-e? Csak csel akart lenni? Hogy ezeket becsapják. „Két önkéntes kell, hogy menjen oda, hogy lássa, hogy mi van.” S kapnak nem tudom milyen szabadságot és vitézségi érmet. Azt mondja nekem bátyám: „Tudod, öcsém, volt az a Pausinger Bandi. Ez a Pausinger Bandi a maroshévízi erdőmérnök fia volt. Vásárhelyt járt velünk gimnáziumba. Mint önkéntes tizedes ő és még egy másik... Felszereltük őket gránáttal. Kereken, így ni... S mi lestük. Látjuk egyszer, hogy Pausinger és a másik katona kezdték a gránátokat dobni, de azoknak a vonalát. Nincs semmi! Láttuk, hogy nyomják, nyomják. Ha van ott valaki, visszalő, és lelövi őket, s el van intézve. S egyszer integet Pausinger Bandi, hogy jöhetnek. Aztán bementünk mi is.” A bátyámnak volt egy bakája, egy honvédje. Nem volt joga hozzája, de mégis azt mondta neki: „Te maradsz hátra. Itt van az órám, a bicskám... s ha meghalok, itt az apám címje, írd!” Az hátul maradt. Az nem ment be soha a fronton. Mikor megérkeztek - Illésnek hívták - : „Hol van a te urad?” „Meghalt az én uram! Szegény uram!” Elkezdett sírni. Akkor bátyám (előlépett): „Ne búsulj, Illés, itt vagyok!” S aztán kinyomták a franciákat.

- Kezdjük újra előlről. Mióta emlékszik önmagára? Mióta tudja, hogy él?

- Én még kisgyerek voltam, hogy hány éves, nem tudom elmondani, vitt apám haza, karácsonyi vakációra. Vártuk az angyalt. Úgy mondtuk, az angyalt. Mindig vett apám fenyőfát, rá cukorkát és játékokat. Anyám valahová elküldött a leánnyal, a szolgálóval a faluba, hogy amíg az angyal jó, ne legyünk otthon. Megjött az angyal, és mi szaladtunk oda. Letérdeltünk és imádkoztunk. És énekeltük, hogy „Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok / Most Betlehembe sietve menve lássátok...” Na akkor mi néztük a bátyámmal... Vót egy ló, egy nem tudom mi, melyik a miénk? Az az angyal tudta, az angyal hozta. Akkor mondta apám, mondta anyám: „Az a tiéd! Az a tiéd!” Az egész falu intelligenciája ott volt. Vacsorázni.

- Kik voltak?

- Jegyző, postás satöbbi. Tanító, román tanító, mindenkit meghívott apám. Kellett kocsonyát... Ismeri a kocsonyát? De az anyám kocsonyája... Flóri tudja, most is tudja csinálni... Aztán tudom, hogy vót egy Kádár nevezetű. Segédjegyző volt. De ez már később vót féle... Mert bátyám aztán már kezdett cincogni a hegedűn. „Jöjjön Géza, ide, Kádár bácsi mellé és húzza el: Ha még egyszer gyermek tudnék lenni / Minden bút el tudnék...” Húzta bátyám...
- Az iskoláztatási ideje előtti időkre emlékszik?
- Emlékszem. Nagy házban laktunk... Aztán én mindig nagyon spórolós vótam. Mert tudtam, hogy jön a nagyvásár Vásárhelyt. Vót egy hosszú sor a főtéren, azok mind sátrak...
- Mikor járt először vásárban? Iskolás volt már akkor?
- Iskolás.
- És az azelőtti időkből nem emlékszik, mi történt magával? Rossz fát nem tett a tűzre?
- Nem, mert jó fiú voltam. Mikor már tudtam olvasni...
- Még előtte...
- Arra már nem emlékszem.
- Hol kezdte az iskolába járást?
- Vásárhelyt. Az első elemít. Egy nagynénémnél laktunk a bátyámmal. Mindig panaszolták, hogy Géza rossz. Józsit még tartanak, de Géza rossz. Mert Géza egy kicsit léha volt.
- Ki volt a tanítója?
- Egy Ciprian nevezetű barátapap.
- A bátyja előbb ott volt már.
- Nem, ő Mezösámsondon kezdte, Basáéknál volt szálláson. Aztán egyszerre jöttünk Vásárhelyre. Ő harmadikba.
- Félt az iskolától?
- Én nem.
- Nem volt nagy a szigorúság?
- Nem. Nem voltak szigorúak. Szerettek és becsültek.
- Nehéz volt a rokonságnál?
- A nagynénémék jó rokonok voltak.
- Hogy éltek, mit ettek?
- A szilvával tudom, hogy tíz szem szilvát adtak. Volt egy unokabátyám, kettő volt...
- Mennyit kellett fizessenek?
- Nem tudom, mennyit fizetett apám. Aztán anyám mindig adott, hogyne tudja apám. Milyen az anya? Mindig vitt Rózának, mert Rózának hívtuk. Az apja, János bácsi, postatiszt volt. Nagy János. Jött haza a hivatalból, és délután megint ment vissza. Vót ott egy Cseh Kádár nevezetű kocsmá vagy bufet. „Nem jött még haza János bácsi”, mondta Róza néni. „Józsik, nézd meg, nincs-e Cseh Kádárnál? S ha ott van, mondd meg, hogy mondtam, jöjjen haza!” Megebédeltünk. Lefeküdt János bácsi. Mi kellett cigarettát töltsünk. Az vót a divat akkor.

- Hűznibe.
- Hűznibe.
- Hol laktak Vásárhelyen? Milyen helyen?
- Arany János utca 25.
- Ez merre van a főtértől?
- Lefelé, a liget felé. Tudom, hogy a ligetbe vótak a futballmeccsek. Én mindig mentem ki oda nézni. Mentem be s aztán a liget elején mindig vót sátor valami nyalánksággal. Pénzem mindig vót. Mindég vettem valamit.
- Honnan volt pénze?
- Apámtól... Egyszer jöttem haza, és mind ijesztgettek, hogy a zsidókígyó, a zsidók úgy... Kiáll egy zsidóné a kapuba és kérdi: „Mi van írva egy táblára?” Nem felejttem el soha, az vót írva: „Bútorozott szoba kiadó”. Be nem mentem az udvarra, mert hallottam, hogy a zsidók megfogják az embert és megölik. Mind gyerek, na... S azzal továbbjöttem. Ott voltak az utca sarkán a Zahána-fiúk. Kisgyerekek. Aztán... ügyes fiúk voltak. Jó tornászok. Golyóztunk akkor. Vótak olyan kis golyók. Márványból. Golyóztunk, s ha megütöttem a golyót a járdán, akkor az enyém volt. Egy lejért adtak annyit, hogy borzasztó...
- Akkor lej volt?
- Nem, krajcár.
- Hány éves korában ment iskolába?
- Hat.
- És még mire emlékszik az iskolából?
- Mentünk, vitt ki a barátapap sorba, énekelve. Vót egy Pap... Egy román fiú, Pop Licinius, az vót a dobos. Mind gyerekek, dobszóval jöttünk le az Arany János utca felé.
 „Megperdül a dob
 Leng a lobogó
 Kis honvéd pajtások
 Jól vigyázzatok!
 Indulóra hallszik már a szó
 Félre, aki nem közénk való!”
- Ezt azóta tudja? Messzire volt az iskola?
- Elég messzi. Vótak litániák - elbontották a barátok templomát -, mentem mindig a litániára. Most is azokat a litániákat imádkozom egyszer-egyszer.
- Merre volt a barátok temploma?
- A főtéren vót. Tudom, hogy vótak tüntetések. Aztán mikor vótak tüntetések, s haladtak el a templom előtt: „Le a csuhás bandával!” - kiáltották. Mint gyerek nem féltem. Kellett hogy ők féljenek, a csuhások.
- Hogy tanítottak, mit tanultak ott az iskolában? Mit szeretett a leginkább?
- Én a számtant. Számtanban első voltam. Egész végig. Bátyám latinból vót jó. Már felsőbb gimnáziumban. Én nagy számtanista vótam. Vett Ciprián az ölébe, szeretett és kényeztetett. Azt mondta: „Becsomagollak egy csomagba és hazaküldelek Rűcsre!” Mondtam: „Jól teszi,

tisztelendő úr.” Akkor úgy mondtuk: „Tisztelendő úr.” Aztán ez a Ciprián nagyon szeretett engem. Jöttek a vizsgák. Első osztály cukkerli, másodosztály pukkerli, harmadik osztály pipaszár, negyedik osztály nagyszamár!” Mentünk vizsgára virágokkal, jöttek a szülők. Mi drukoltunk, hogy tudjunk a vizsgán. Négy elemi után vitt apám a gimnáziumba. Oda, Vásárhelyre. A Római Katolikus Főgimnáziumba.

- Az hol volt?

- Hogy magyarázzam meg? A Somos-tetőt tudja hol van? A református templomot? Hát az öreg, régi várat? A várnak a tetején volt a főgimnázium. Volt ott a polgári iskola és a kereskedelmi iskola... Később beadott apám az internátusba.

- Miért?

- A nagynéném őszintén szólva mindig panaszkodott Gézára. Kicsit olyan léha volt. De jó fiú volt.

- Mi volt az a léhaság?

- Könnyelmű. Bosszantotta a nagynénémet. Mi még kicsi gyerekek voltunk, és volt két unokabátyánk, Árpád és Jenő. Árpád nagy, nagyvolt. Léhűtő volt, tett oda minket birkózni. Én voltam Cája Jóska... Akkor volt Cája Jóska és Cája Bertalan, a két híres magyar birkózó. Átkötött itten egy kendővel, és mentem be, mint Cája Jóska. Úgy vágtam a bátyámat a földhöz. Ő nevetett. Jött oda egy német nő: „Az enyém Guszti zie lahman leide”. Na, mit jelent az, hogy zie lahman leide? (bizachmanlájde). Járt hozzájuk egy székelly úriember a vadászegyletből. Magyarázta, hogy a családja... „Ide egy se merje tenni a lábát!” Vette a fegyvert. „Amelyik jön be, lelövöm.” Magyarázta a nagynéném. Jó, szép hangja volt. Aztán amikor mentem a barátokhoz októberi ájtatosságra, árultak gesztenyét. De valódit, nem mostanit. Hozott most Mária ilyen apró gesztenyét. Voltak az ilyen Marroni finom gesztenyék. Aztán megtöltöttem a zsebemet. Mind éve mentem hazáig. Nem tudom, hányadik elemista voltam. Rajtunk alul lakott egy Tímár nevezetű, és volt egy leánya, a Mariska. Kicsi voltam, de azért mégis néztem a Tímár Mariska után, mert szép leányka volt. Bolond az ember. Mindig mentem én is. Bátyám nem, ő nem jött. Én mentem hűségese.

Na, aztán, mit mondjak még kiskoromról? Otthon apám jött haza Vásárhelyről, hozta az árut a Szellővel és a Vidámmal. Aztán nyáron görögdinnye muszáj volt jöjjön kettő-három. Aztán be a kútba, hogy legyen jó hideg. Jön apám - hallottuk - a szabédi hegytetőn. „Szellő! Vidám!” Hát Szellőt, Vidámot elvitték ‘14-ben katonának. Már megint csak két pirosat vett: Tündért és hogy hívták... 1050 koronát vagy mennyit fizettek akkor, a háborúban.

- Az nagy pénz volt?

- Nem nagy.

- Akkor olcsóbb volt a ló, ugye?

- Olcsóbb volt, mert a katonaság vette. Akkor aztán egy este, már nagyok voltunk, a szemináriumba vittek. A szemináriumban mind székellyfiúk, gyergyóiak. Aztán Nagy Árpád vitte ki a menetszázadokat. A gimnáziumon túl volt az 52-es gyalogezred. Nyáradmenti fiúk, egész le Parajdig. Aztán hallottuk, hogy „Isten veled Bözsikém, megyünk a másvilágra...” A banda húzta. Na, mentünk az ablakhoz, hogy lássuk, NagyÁrpád, a nagybátyám két menetszázaddal megy a harctérre. S volt Jenő. Az már egy kicsit nagyobb volt. Az is postás lett. (Mint az apja.) Hogy Árpáddal mi lett, azt nem tudom.

- Milyen rokonságban voltak? Az anyjának a testvére volt az ő édesanyjuk?

- Igen, igen. Két fia volt. Árpád és Jenő. És a húguk: Ilonka. Anyámnak öt leánytestvére volt. Csak egy férfi: Gávrus Jóska. Aztán mentünk vásárolni. Nagyvásár volt, jöttek a keszüiek. Négy-hat ökörrrel, de olyan sallangosan és csengettyűkkel. Jöttek a nagybátyámhoz, Gávrus Jóskához. „Gávrus úr, holnap van valami dolga kinn a piacon?” „Nincs. Nemigen.” „Nézzen még felénk.” Csendörök. Féltek. Mert a nagybátyám veszedelmes ember volt. Az nem létezett, hogy féljen valakitől. „Ügyeljen, Gávrus úr, nézzen felénk, ha valami baj van.” „Legyenek csak nyugodtak, mert ott vagyok.” Bement - most már eltérek a tárgytól - a vendéglőbe Mócson. „Itt a csendörök, ott a fináncok. Látom, hogy már zavar van köztük.” (A régi fináncokkal nem tudja, hogy volt a tanár úr!) „Bemegyek, azt mondja, mi van itt?! Látjátok az ablakot? Amelyik kezdi, az ablakon repül ki! Ha akartok mulatni, mulassatok, de ne veszekedjetek!”

- Hogyhogy ilyen vitéz volt a nagybátyja?

- Alacsony volt, de olyan oldalbordái voltak, mint a karom. Vót egy esküvő. Mi gyerekek voltunk. Gyertek, emeljük fel Jóska bácsit. Körülálltuk ötön-haton, nem tudtuk. Vót a tiszaszlári per. Hallott róla? Azt mondták, hogy a zsidók megfogtak egy magyar lányt és annak a vérével kereszteltek. Bejött a nagybátyám Kolozsvárra. Bemegy egy kocsmába, hogy megvacsorázzék. A lovakat betette, s ő mindig a vacsoránál három deci bort ivott. Az vót a mérték. S tele vót egyetemistákkal. „Czikzene, czákzene, te kutya zsidó!” Azt hitték, hogy zsidó a nagybátyám. Mert lehet, nem volt megborotválkozva. „Czikzene, czákzene, te kutya zsidó.” Hallgatott. Egyszer odajön hozzá az egyik. „Éppen akarom a pohár bort meginni. S akkor megüti a kezemet.” Akkor szék, asztal... Onnan mind kipucoltak az egyetemisták. A végén már nem maradt senki. Akkor bejött a vendéglőnek a szolgája, egy nagy hóstáti magyar. „Magának van valami baja velem. Mert nekem nincs magával. Ha akarja, hogy legyen, próbálja meg.” Nem szólt semmit...

Aztán nekem a lelkem vót, amikor jött a nagyvásár. Pénzem mindig vót. Vót a Virág sátra. Virág bácsi.

- A mézeskalácsos?

- Igen. Mindenféle vót a Virág bácsinál. Tordai pogácsa. Most effélét nem lát...

- Hallottam a Virág nevét. Ismert mézeskalácsos volt. És Näglék is.

Ők készítették azokat a szép, nagy, tükrös szíveket... Ki volt akkoriban a barátja?

- Sok barátom vót. Kenyeres Gábor, Fölszner... Iskolatársak. A földrajzórán névsor szerint ültünk: Flórián, Fölszner... Kellott menjünk ministrálni. Csengettem a nővéreknél, vittem a mit is, tűzzel, na? A füstölőt. Leejtettem. Aztán Fölsznerrel felszedtük. Nem lett baj belőle. Szén volt benne.

- S a vakációk milyenek voltak? Dolgozni nem kellett? Nem? Jó életvolt?

- Adtak vakációt. Egy héttel előtte felírtuk a táblára: Ó! Aztán IÓ, CIÓ, ÁCIÓ, KÁCIÓ, VAKÁCIÓ! Aztán volt öröm.

- Mit csináltak a vakációban ott, Rücson? A háború előtt? Már mint nagyobb diákok? Hogyan fogadta az anyja?

- Sírtunk, amikor vissza kellett menni. Húsvétkor is szőlője volt eltéve. A padláson. Jó volt.

- Hogy öltözködtek akkor? Maradt valami az örmények öltözkékéből? Valami sajátos? Egy sapka, egy kalap, valami?

- Nem maradt. Fényképek maradtak. Rólam fénykép, amire emlékszem, csak akkorról van, amikor érettségiztem Szamosújvárt.
- A családról van?
- Van. Kinn van Csobánkán. Apám, anyám, bátyám...
- Elmegyünk a nyáron Csobánkára, és megnézzük.
- Csobánkára?
- Eljön velem?
- Én megyek. Úgyis mondtam Flórinak, te, én megyek Csobánkára a nyáron.
- Adott nekem egy könyvet. Köszönöm.
- Milyen könyvet?
- Folyóiratokat egybekötve. Mi volt az Új Idők?
- Nagy hetilap. Herczeg Ferenc volt a felelős szerkesztője. Szép dolgok voltak benne. Mária, a kicsi Mária lehozta a padlásról őket... Ha ezek meglennének... Ezek hasznos dolgok. A képeket mind kivágta belőlük. Két korona nem tudom mennyi volt a kötésük. Bekötöttük őket. Szép piros kötésük volt. Járt az Új Idők anyámnak, és a Zászlónk nekünk, gyerekeknek. Volt két kötete Semesnyén a Daday családnál, magyar családnál. Vót Pista, a szegény meghalt. Vót a felesége, Zsuzsika. Mondom, te Zsuzsika! Vistaiak voltak. Daróczi Zsuzsika. Vót két fiuk. Mind a kettő ügyvéd lett. És itt, Kolozsvárt... Már nem élnek... Az egyik elvette a vásárhelyi leányt, a püspök leányát. Aztán mondtam - Zsuzsika, viszek be neked Új Időket. Hozzál - mondta. Ők bementek Désre, miután jött ez a felfordulás. Szerencsések voltak, nem, mint én. Bevittem nekik kettőt. De kötetlenül. „Jaj, de jó, te Józsi.” Mert voltak benne novellák, versek, satöbbi. Na most, ha az meglenne...
- Mivel teltek a vakáció napjai?
- Játszottunk.
- Mit játszottak? Nemcsak golyóztak, ugye?
- Voltak kicsi lányok. Mentünk ki a ház mögé a gyümölcsösbe. - Gyertek elő libuskák! - Nem lehet! - Miért? - Farkas van a híd alatt. - Mit csinál? - Mosdik. - Mivel törülközik? - Az aranykendővel.
- Ezt az iskolában tanulták?
- Igen.
- Nem volt akkor még óvoda?
- Nem volt.
- És amikor már nagyobbak voltak?
- Bátyám szeretett lovagolni. Volt két jó lova apámnak. Úgy lovagolt, ugratott. A sáncokat keresztül. Én nem. Én később aztán vadászni szerettem. Akkor már nagyobb voltam. Tudom, hogy egyszer jön haza a bátyám - ez már a háború alatt volt - és mondja, hogy a falu végén van három legény. Román legény. Kiment lovagolni, ott látta őket. „Gyere - aszongya -, verjük meg őket.” Mondom: „Nem megyünk sehova.” Apám nem volt otthon. „Mama, Géza akar menni verekedni.” Anyám nem szólt neki semmit. „Már jönnek, és te nem jössz?” Gondolom - volt ott egy disznó, egy istálló, volt Duhának a belsősege -, mondom: ez már nem

gyerekjáték. Én voltam tizenöt éves, bátyám tizenhét. Azok nagy legények, román legények, be voltak híva katonának. Mondom: „Megyek én is!” Hát akárhogy, bátyám! - Megyek istállóba vasvilláért! Nem kapok. Kapok egy lapátot. Felteszem a kerítésre. Már ott vannak a román fiúk a bátyámnál. Mondom: „Trei pași!” Három lépés. Bátyám lát engem, hogy ott vagyok. Ugrom fel a kerítésre. „Să nu dai!” Kiáltottak. Egyszer látom, hogy a pofa a sáncban van, bátyám rajta. Na mondom, jól van. Most mi lesz a másikkal? A másik kettővel. Eléjük mentem. Mondom: „Egy sort se mozdulsz innen!” Volt a házunknál egy öreg, Aszalos bácsi, egy kocsmáros. Szegény, ő is jött segítségünkre. Tudta, hogy magyar fiúk vagyunk, hát segítsen. Eladjusztálta bátyám a fiút. Akkor felkelt és a másik kettőt. Mondom: „Hadd a nyavalyába, Géza!” Utánuk szaladt és hátulról gáncsot vetett nekik, és azokat is jól elintézte.

- Olyan erős volt?

- A vére, a vére...

- Miből eredt a konfliktus?

- Kiment lovagolni. Az út szélén kőrakások voltak. Azok kezdték hajigálni.

- Játékból?

- Csúfságból.

- Nem azért, mert magyar volt?

- Nem azért, de lehet, hogy azért is.

- Volt megkülönböztetés akkor? Hogy maga örmény, román vagy magyar?

- Hát nem tudom, mit mondjak.

- Csúfolták?

- Csúfolni nem csúfoltak.

- Nem mondták, hogy boanghina vagy...

- Nem mondták.

- Rüksben voltak ellentétek?

- Nem voltak. A többség román volt. Apámat mindenki becsülte.

- Nagy falu volt?

- Nagy. Most is ír az újság az ottani cséápéről (termelőszövetkezetéről). S hogy mennyit arattak. Nagy falu volt.

- Miről voltak hírek a rücsiek?

- Verekedésükről. Velünk szemben lakott az orvos. Vasárnaponként láttunk véresen jönni egyet-egyet. Ahogy megbicskálták...

- Biztosan a lányokért.

- Tudom, hogy volt a Bojan és a Cioloboh família... Volt apámnak egy Bojan nevezetű kocsisa. Látom, hogy Bojan fut be az istállóba. Utána a Ciolobohok többen, hogy verjék meg. Ez szaladt haza, hogy vegyen a kezébe valamit. Apám vette a vadászfegyvert. „Na ki innen! Mind. Me' ha nem, lövök!” Kimentek.

- Erdőjük volt?

- Nem volt.

- Hol vadászott az apja?

- Én?

- Nem, az apja.

- Nemigen vadászott. Később én vadásztam. De fegyvere volt és három revolvere. Mikor volt '16-ban a román betörés... Tudom, hogy nem volt akkor annyi masina, mint most. Éjszaka csörget valaki az ajtónál.

„Mi vagyunk, a csendőrök!” Apám okos ember volt. Revolver a háta megett. És úgy nyitotta ki az ajtót, hogy lássa, tényleg a csendőrök. Jöttek Vásárhelyről stráfszekérrel. Nem tudom, melyik bankot menekítették. Nem volt petróleumjuk és kellett nekik petróleum. Mint gyermek vettem észre: revolver a háta megett és nyitotta az ajtót. Me' a szolgáló beengedte a konyhába... Aztán a bátyám kihúzta a harcteret...

- Mikor jött haza?

- A végén.

- Nem volt fogságban?

- Nem.

- És beteg lett?

- Úgy jött haza, idegzsárával.

- Kezelték?

- Elmúlt magától. Pihenéssel. A sok idegesség, amin keresztül ment. Bátyám aztán bement Vásárhelyre. S jött akkor két román csendőr. Akkor alakult a csendőrség. Minden szekrényt kinyitottak, s ami katonadolog volt, mind elvitték. Szerencse, hogy bátyám nem volt otthon, mert beléjük kötött volna. Volt neki egy olyan brieftasch, olyan kis tiszti táskája. És elvitte azt is a katona. Mondom, azt pénzért vette. Búsult a bátyám. Mondom - hadd el Géza, nem voltál itthon, elvitték, hadd a nyavalyába. S azután látta náluk az utcán, amikor sétáltak.

- Akkor már román világ volt...

- '18-ban érettségiztem Szamosújváron. Vásárhelyt nem kezdődött meg a tanítás, mert sebesültkórház volt az iskolában. És bevitt apám Szamosújvárra. A hetediket és a nyolcadikat ott végeztem. Udvaroltam egy szép, dunántúli lánynak. Az apja itt volt állásban. Bokor Cunci. Ilonka. Amikor megismertem, akkor már hozzá senki oda nem közeledett.

- Cuncihoz?

- Cuncihoz. Volt Domokos számtantanárnak egy fia, Pista. Egy évvel volt nagyobb, mint én. '99-ben született. Künn volt a harctéren. Volt egy Jungel nevezetű. Egy este a piacon sétálok Cuncival és a nővérével, Bözsivel. Volt Ábrahám Manó, ez színész is volt. Azt mondja Jungel nekem: „Hogy vagy, kisfiú? Maholnap hazajön Pista a harctérről. Megtanulta a kardot forgatni, és ad neked!” Mondom, majd meglátom, hogy forgatja Domokos Pista a kardot. Másnap felmegyek az osztályba. Mondom az egyiknek, né' mi van itt. „Menj oda, ne félj semmit!” Már csengettek be az órára. Megyek. Jön Józsa tanár. „Te hányadikos vagy?”

Mondom, nyolcadikos. Nem látja? Bementem. Mondom: Janika, gyere csak ide! Jön báró Bornemissza kiseskülli bárónak a fia, Bornemissza Karcsi. Ő is ide járt gimnáziumba. És még egyik, zsebre dugott kézzel, hogy mit akarok én ott. Mikor ezt láttam, úgy ütöttem egy pár pofot Jungel Janikának, hogy elszaladt. Pedig ő nem volt hibás. Hibás volt abban, hogy miért izgatott engem. Utánaszaladtam. Megfogtam. A padban. Rám senki nem tette a kezét... Jön

Lahomnyi. Játszottunk futballt. Én voltam a balszélső. Lahomnyi a jobbösszekötő. Volt egy Bati nevezetű, az volt a center. Volt francia fogságban, ott is futballozott. Mondom, te nem látod, hogy jár a szája! Mondom: „Lefelé!” Hogy megy a tanári karhoz, az igazgatóhoz... „Az egész tanári kart, az igazgatót és téged, mindeniket mind lelőlek” - mondom. Elment és így jelentett fel. Az igazgató hívat is be, hogy mit csinálok. Mondja, hogy elintézik az osztályfőnökkel. Ki volt az osztályfőnök? Feczkő. És akkor felálltak a fiúk, hogy Jungelék csúfolkodtak. Bokai egy román fiú. Úgyhogy Flórián nem hibás. Na azt mondta, kap három fokot. Négy fokkal kidobtak volna a gimnáziumból. Öt fokkal az ország összes gimnáziumából. S haza: intést. Mondom, a fokokkal nem törődök, de ne kapjak intőt. Azt mondja az egyik, van egy koronád? Mondom, van. Add ide. Odaadom neki, hogy intézte el, nem tudom. Ment az iskola pedellusához, és a levél hozzá ment... Aztán kellett bemenni katonának. ‘18 januárjában besoroztak. Februárban érettségiztünk, és bevonultunk. Mi lesz most, félttem, nehogy beírják az érettségi bizonyítványomba (a fegyelmezetlenséget). Volt Botár, a katolikus. Megszólítom: „Tisztelendő úr! Egy kérésem van. Tudja, hogy áll a dolgom, s maholnap megyek be katonának, az életbe. S nem szeretném, ha az érettségi bizonyítványomba valami rosszat írnának.” Azt mondja: „Ne félj semmit, el lesz intézve!” S hogy legyek nyugodt. El is intézte. Fölmentünk ötön, leérettségiztünk.

- Miért csak ötön?

- Minket vittek a gimnáziumból. Flórián, a két Orbán, két magyar fiú, és Pušcaš meg Sima. A többiek fiatalok voltak, nem mentek sor alá. Aztán búcsút vettünk az iskolától. „Ballag már a vén diák...” A sétatálcánk kint volt a pedellusnál. „Isten veletek, cimborák... S ez út hazánkba vissza visz... Miniszter leszek magam is. Tovább, tovább, tovább. Fel búcsúcsókra, cimborák.” Most a Gaudeamus vették elő. Igen, mert hát az latinul van. Az tulajdonképpen a selmeci erdészeti főiskolából eredt. Selmecebánya most hol van? Azt hiszem, Csehszlovákiában. Na onnan eredt ez a Gaudeamus igitur... Lapban is olvastam. No aztán mentünk estére... ötön és meghívtuk... Volt egy katonai kiképzőnk, egy öreg főhadnagy. Duha, a polgármester. És négy cigány. Vacsora. És mindenkinek jogában volt egy éjjelizenét adni, akinek akart.

- Kinek adta a szerenádot?

- Bokor Cuncinak.

- És az hogy volt?

- Nem fogadta. Elmentünk csöndben. De ezek be voltak rúgva. S akkor már nem volt érvényes. A cigány húzta.

- Hány cigány?

- Csak négy volt. „Csak egy kislány van a világon.”

- Ezzel kezdték?

- Ez volt az én nótám: „Az is az én drága galambom / A jó Istent de nagyon szeretem / Hogy énnékem adott tégedet”. De ezek berúgva: Hophophop! Mondom: „Hallgass! Hallgassatok!” Nem fogadták. Amikor fogadták, gyufát gyújtottak. Nekem rosszul esett. Másnap aztán...

- A többieknél fogadták?

- Egynek sem! Másnap fel a vonatra, és haza Rűcsre. Rűcsről bevitt apám Vásárhelyre. Ott volt egy Füstös nevezetű őrmester, aki némely hivatalos dolgokat végzett. Az ezred Erzsébetvárosban volt. A román betörés óta Erzsébetvárosban volt. A Füstös megcsinálta a ténylegesítést. Egy olyan iratot, hogy... De elfogadható lett volna. De sajnos nem sikerült. Jött

a felfordulás. Benn vagyok éppen a gyengélkedőben, kicsit meg voltam hűlve. Gondoltam, hazaszaladok, gyalog. Volt ott vagy három-négy ápolónő, és mondom, nem tudnék-e elmenni... „Most mehetsz bátran.” De akkor már felfordult a világ. Tisza Pistát lelőtték, és már jöttek a...

- Ez 1918-ban volt.

- Igen. Ősszel, amikor volt a felfordulás.

- Azt akarták elintézni, hogy felmentsék a katonáskodás alól?

- Az őrmester csinált egy iratot, amely szerint, amikor vége a háborúnak, nem kell csináljam a katonaságot. Beszámítják, tehát elvégeztem a katonakötelességemet.

- Tehát hazament. Mit csinált otthon?

- Semmit. „Apám, mit csinálunk?” Már nem volt csak egy lova apámnak. Szellőt, Vidámot és Tündért... Négy lovát vitték el. Vett egy sárgát, Sodrinak mondták. Akadt egy pofa, aki azt mondta, megveszi a házat kertestül. Nagy kert volt. „Eladom” mondta az apám. Én bántam. „Mit kérsz érte?” Azt mondja: harmincezer. Nagy pénz volt, de nem volt nagy... Eladta. Akkor aztán Sodrival mindennap mentem Rűcsre. Jött Szentgyörgy, mit tudom én melyikek jöttek. Sármás, Gyeke, Szentgotthárd, Füzes és Szamosújvár. Szamosújvárt volt egy kis házunk. És minden nap mentem be a Sodronnyal, hogy a bútort vigyem... A lovat úgy hívták Sodrony. Sodri. Otthagytuk Rűcsöt.

- Új életet kezdtek?

- Volt egy kis földünk itt Dés mellett. Mert ha a Nagy Pista eladta volna a birtokát... Akkor apám mind azt akarta, hogy vegye meg azt. Ma úgysem ért volna semmit.

- Szamosújváron mihez kezdtek?

- Mentünk aztán, Szamosújvártól nem volt messze az a kis föld. De gyenge föld. És ott kínlódtunk.

- S a pénzzel mihez kezdtek? Nagy pénz volt?

- Nagy pénz volt, de elment. Mit tudom én hova, de elment. Megyen a pénz.

- Kocsmára?

- Nem kocsmára. Nem kocsmáztunk se én, se apám, se bátyám.

- Négyen voltak, három férfi. Ment a munka, nem?

- Bátyám mit csinált? Megpróbálkozott Bukarestben a gyógyszerészetin. De nem maradt. Kiment Pestre. Minden hónap elsején jöttek be ide, Kolozsvárra. Nem tudom, hogy magyarázzam meg. Korvinnak a háta megett volt a Bocsánski bank. Mindig vittem be négyezer lejt. Azt átküldték a bátyámnak Pestre. Mikor elvégezte a gyógyszerészetit, megdicsérték, hogy erdélyi fiú. Nem suszter, hanem gyógyszerész. Énekelték ők: „Kicsi még a tudásunk, / Azt mondják, hogy diplomára halászkunk, / Ha Vinkler megtudja, sohasem lesz kezünkben a diploma!” Vinkler volt a legszigorúbb tanár. És azt mondta, hogy Flórián gyógyszerész lesz, nem suszter!

- Bukarestben miért nem sikerült?

- A románért. Nem tudott jól. Nem is szerette.

- Nem tanult meg Rűcsön?

- Tudott volna, de nem akart.
- És Flórián bácsi hol tanult meg?
- Ott kinn falun, Rűcsön.
- Akkor már tudott?
- Hogyne. Aztán hazajött a végén (a bátyám) és nosztrifikálta a diplomáját románra. Elsőnek jött ki Bukarestben. Jó gyógyszerész volt. Amikor meghalt Vásárhelyen, búcsúztatót mondott egy gyógyszerész: „Géza mész, de tőled csak tanultunk.” Mert olyan gyógyszerész volt, hogy tőle csak tanultak.
- Mikor halt meg?
- Mikor? No. Hatvanhárom éves korában.
- Akkor 1961-ben. Beteg volt?
- Tüdőrákot kapott. Meghagyta az orvosnak, hogy „Doktor úr! Amikor meghaltam, egy tűt szúrjon a szívembe.” Mellette volt a doktor, én nem voltam ott, csak azután mentem, s a doktor ott volt, s intett bátyám a doktornak, mert már tudta, hogy... S a doktor intett, hogy legyen nyugodt. S aztán, mondja a sógorom, Jenei Pista, hogy beszúrta a tűt... Már meg volt halva. Ez a Jenei Pista sógora volt. Körtélybe. Mezőkörtélybevaló. Ott Sámsond... Aztán még most is él. Éppen írja az unokám... Református volt. Aztán nagyon ellenezte Jarost. Jaros volt az apácáknak az igazgatója. Jött ki Jaros az apácáktól, aztán találkozott Jenei Pistával. „Honnan jössz te ki, a kuplerájból?” Jarosnak nem esett jól. De Jenei Pista ördög volt... Még most is él. Egyik fia kinn van Kecskeméten. Hogy hogy ment ki, nem tudom. Tornatanár. Azt mondta ez: Pista,... odakerülsz te utánam. A nagyobbik fiúnak van Pesten háza...
- Tehát új életet kezdtek Szamosújváron. Volt egy kis földjük. Néhány hektár?
- Ott volt föld. Volt vagy ötven hektár.
- Ötven. Azt nem tudták megművelni.
- Bérbe. Harmadába.
- Mit termesztettek?
- Kukoricát, búzát.
- Merre volt az a föld?
- Semesnye volt közelebb, Nagyilonda.
- Az Désen túl van.
- Désen túl. Tudom, hogy az Erdélyi Gazdasági Egylet adott lovakat. Alföldi lovakat. Bementem Désre. Két ismerős jó barátom volt ott. Kimentünk az állomásra. Jött egy szép csikó: Lepke. Mint egy kisasszony, úgy sétált. „Na most ennek, Jóska, nincs társa! Fogsz várni, amíg kapsz társat.” Mit csináljak. Hát volt egy kanca, Juci. Bolond kanca. Jöttek falusiak: magyarok. „Ez nem lesz jó!” - „Ez Jóskának jó lesz, mert neki még volt lova!” Mondom, adjátok csak ide. Hazavittem őket. Nem lehetett a Jucit megvásálni. Nem állott. Nehéz kanca, nagy kanca. Mindenféleképp... harapófogót a fülébe... az volt a szokás. Végül kötéssel. Csináltunk a farkára egy bogot, azon keresztül egy kötelet, s megkötöttük, itt né alól a körmét. S kettő fogta. Egyik fogta a fülét a harapófogóval, kettő vagy három húzta, amíg felhúzták, s egy másik fogta a lábát... Bemegyek Ilondára. Azt mondja a fiú: „Uram, adj oda a németeknek.” Mondom, megnyomorítja valamelyiket. „Hagyja csak el.” S elmegyek a

kovácsokhoz. Magyarázom nekik, ahogy tudtam németül, hogy né, van egy kancám, de bolond. „Hozza csak ide.” Ígértem nekik, de nem kellett pénz. Szalonna, kenyér, étel. Adtam nekik bőven. Elvittem oda a Jucit. Jön egy német. Magos. Odaadja az egyiknek a fogót. S akkor elmegy és bebújik a ló alá. Nem hátulról. A hasánál. Egyszer csak látom, hogy megfogja a német a Juci lábát és felemeli. Ügyes ember, de erős is volt. Tudni is kell. S akkor odahív egy másikat, hogy fogja. S akkor ő vette... ő volt a patkoló kovács. Olyan dolgot még nem láttam. A német az huncut.

- Katonák voltak?

- Katonák.

- Hogy jutottak ide?

- Mikor húzódtak visszafelé.

- Tizenkilencben volt?

- Vajon mikor lehetett volna?

- Tizennyolc előtt lehetett.

- Mikor átadták Erdélyt. Észak-Erdélyt. Na akkor vót.

- Az negyvenben volt. Addig még van két évtized...

- Hogy van az a nóta?

- Melyik?

- Amit a tisztől hallott.

- Rájen, ráhen dopper rájen végszu... Közösön. A honvédeknel magyarul ment. „Direkción a szebeni templom / Direkción lesz még máskor más is / Vásárhelyen vasútállomás is.”

- Milyen ember volt?

- Fiatal. Úriember.

- Milyen rangja volt? A három csillag mit jelentett?

- Hadapródjelölt volt. Itt még kell legyen valami jel. Mert hadapródvolt, aztán tiszt lett belőle. Mert csak három csillaggal közönséges őrmester. De kellett legyen valami még, de itt nem látszik. Még kell legyen valami a csillag alatt, nem?

- Van egy recés stráf.

- Na az az.

- Kiköltöztek Hagymásra?

- Nem végleg. Anyám benn maradt Szamosújváron. Mi mentünk ki, hol én, hol apám. Hol jöttünk, hol mentünk.

- Ott mennyi föld volt?

- Vagy ötven hektár.

- S ház?

- Ház. Egy ilyen ki... Nem volt nem tudom milyen nagy ház. Három szoba, konyha. De régi. Így, egymásután hosszában.

- Mikor kezdtek építeni oda?
- Odaépítettem az istállót. S a kast és disznóólat. Tartottam sok disznót.
- Az apja még élt.
- Apám még élt.
- S mikor mentek ki végleg oda?
- Végleg, úgy, hogy teljesen végleg, egyszer sem. Mert mentünk be Szamosújvárra... Mert untuk a falut. Nem volt senki magyar ember, semmi szórakozás. Ült hol apám két hetet Szamosújvárt, hol én. Akkor váltottuk egymást.
- Mit kellett dolgozni?
- A földet.
- Volt segítség is.
- Munkások voltak. Ki volt adva részibe vagy felibe. Csak az ellenőrzést... Szénát dolgoztam én eleget. Szénát annyit gyűjtöttem hogy sokat.
- Milyen volt Hagymáson, dombos?
- Dombos.
- Hol van ez a község?
- Csobánkától három kilométer. Először csak bivalyunk volt. De nem tetszett. A végén aztán rákerekedtünk, hogy négy ökröt vettem én. Apámnak annyit dumáltam, hogy legyen ökrünk. Nem leszünk bivalyosok. Bivaly, mondom, tejnek. És két fehér tehén tejnek. És vót két tulok is. Lehetett fogni járomba. És két ló. Adott az Erdélyi Gazdasági Egylet lovakat. Alföldi lovakat. Nem ilyen mokány lovakat. Mikor megjöttek a lovak, kaptam értesítést. Jó barátaim voltak. Jóska, egyet adok neked. De a másik nem neked való. Jöttek aztán falusi parasztok. Csak magyarnak adtak. Azt mondták, hogy annak sem adhatjuk, mert nemigen volt lovuk. A kanca egy bestia kanca volt. Nem tudtuk megvasalni. Lepke, mint egy kisasszony. Ha lett volna társa. De nem tudtuk a Jucit megvasalni. A kancát. Bogot kötöttünk a farkára, aztán az egyik pofa megfogta harapófogóval a fülét...
- Ezt elmesélte a múltkor.
- Elmondtam.
- Igen. Az édesanyja benn volt Szamosújváron.
- Többet ült Szamosújváron.
- Hogy szórakoztak akkor?
- Mikor bementünk télen. Vót ott rokonunk is és jöttek hozzánk. Jöttek a bálók. Álarcosbál satöbbi, satöbbi.
- Hol ismerte meg az első feleségét?
- Volt Semernyén, ez Hagymáson túl van, a Dadai família. Magyar família. Nagy volt. Volt köztük az egyik Loránd. Dadai Loránd. Az írt egy regényt. De nem is szabad tudni. A földosztásról. Azzal kezdte, hogy „Ugass, kutyám, ugass!”
- Mikor írta ezt?

- Azt már nem tudom, mikor, de kellemetlensége is volt. Szerencséje volt a román írókkal. Azok aztán valahogy kihúzták a sárból, mert ha nem, baja lett volna.

- És ott ismerte meg a feleségét?

- Az. Benn vagyok Désen. Vadász ember volt ő is, én is. Együtt mentünk vadászni. Désen találkoztunk. „Jóska, nem akarsz megházasodni?” Mondom, akarok. Mert tényleg akartam. Azt mondja, gyere vigyelek el. Nem kellett volna utána hallgassak. Kaptam volna egy leányt. És elvitt ehhez, akit elvettem... Olyan duma-pofa volt Loránd. Bevitt oda. Na, azt mondja a leánynak: „Itt van, hoztam neked egy fiút. Tudja a kulcsokat jól csörgetni.” És én a hülye belemásztam. Én hülye voltam. És el akartam egyszer aztán jönni tőle. Nem engedett a kurva, hogy így mondjam. De el kellett volna akkor válnak tőle.

- Mikor volt ez?

- Harminchétben. Öreg voltam.

- Miért nem nősült meg korábban? Nem volt ideje?

- Volt időm, de mit tudom én, miért nem nősültem meg. Mind válogattam. Nem is válogattam, hanem gondoltam, melyik is lenne jobb. Hát volt Désen leány sok. Volt a Gámenczi, örmény leány. Jó família vót. Mert az örmények jó familiák vótak. Vótak az Áják. Első familiák vótak. Kabdebóék Vásárhelyről. Románul: Cap de bou. Patru bani Patrubány, négy bani. Első família. Nagy familiák vótak.

- S mi történt, hogy nem sikerült?

- Aztán mit tudom én. Buta vótam. [Florica: Numai cu mine a reușit (Csak velem sikerült...)]

- Mikor bejöttek a magyarok Észak-Erdélybe, Désen csináltak egy nagy állványt, és mindenkinek megvót ott a helye. Nekem is vót, de nem tudtam, hogy hol van. Volt ott egy Móricz István. Törvényszéki elnök. Ő idősebb volt, mint én. Nagy barátságba vótunk Pista bácsival. Elvette a leányát Simó Béla. Ezek méltóságos emberek vótak. De én akkor voltam bolond, mer' volt Blenkemezőn Simó Lajos. Annak volt egy leánya, Albinka. Gyönyörű leány. Egyedüli leány. Még azzal is beszéltem vóna. De mit tudom én. Há' vittek Kackóra. Ott volt az az Újfalvi família. De ezek már olyan nagygazdák voltak és urak. De az Újfalvi lány mezítláb járt és ment a mezőre. S aztán egy éjszaka megölték. Eladott vóna Désen állítólag valami ökröket, és volt Désen Hurducaș, cigány família. És éjjel betörték hozzá hárman. Tudom is én, hogy hol a háza. A leány volt és az anyja. És a szolgáló. Apja nem volt. S berontott hozzá három álarcos. S a lány annyira erélyes vót, hogy odaugrott: „Úgy is ismerlek!” S itt vót a baj, amikor az álarcát lekapta, a cigány fejbe vágta, hogy meghalt. Vót egy David nevezetű cselédje. Később bejött David és a szolgáló. A szolgát is agyonütötték. Mikor kihozták a kutyákat Bukarestből vagy honnan, David meg akarta a cigányt ölni. David erős román fiú volt. Nem sikerült. Aztán mit tudom én, mi lett a vége Hurducașnak.

- Voltak barátai? Nem azért nem sikerült megnősülnie, mert sok barátja volt?

- Volt Daday Pista.

- Nem Loránd?

- Nem. Pista. Unokatestvérek voltak. Pista református pap volt. A felesége vistai. A vistai református papnak a leánya vót. És Zsuzsika mindig mondta, Jóska, gyere te hozzánk. Egyszer éppen jövök haza. Mert ott kellett Semernyén jönnünk. Sósmezőn volt az állomás. Semernyén keresztül kellett jönnünk. S izeni, hogy itt van a húga. Hát nem mentem. Pedig kellett vóna menjek. Aztán elmentem hozzá, de miután elvettem ezt a másik hülye, bolond asszonyt. S

bemegyek hozzá. „Szervusz, Zsuzsi! Hogy vagy? A húgod?” „Igen, a húgom!” Szép leány vót. Hát nem tudtam én ezt elvenni? Nagyon szerettem Zsuzsikát. Két Új Idők kötetet adtam Zsuzsikának. ... Vót egy jó emberem, Samu. Jó ember vót...

- Hol laktak akkor?

- Hagymáson.

- Kiköltöztek.

- Igen. Na és ez a Samu megfigyelte őket. Jövök haza. Azt mondja, mindent láttam. Meztelen vótak mind a ketten, aszongya.

- S akkor mit csinált?

- Én? Mondtam a kocsisnak, fogj be a kocsiba, és menj le Semernyére, és Jakab urat hozd ide. Ne mondd meg, hogy miről van szó. S feljött Jakab. Jakab Gerő. Tordai fiú volt. Mondom, ha szeretitek egymást, én rajta vagyok. Vegyétek el egymást. Még adok, mondom, mert akartam már tőle szabadulni, még adok egy kis hozományt, hogy ne menj el üresen a háztól. De nem akarta Jakab úr elvenni. Neki csak addig kellett, amíg használta. Tovább nem kellett.

- És?

- És aztán nem vette el. Aztán jött Daday: „Bocsáss meg már nékem!” Mondom: „Én nem bocsátok...”

- S Jakab úr mit mondott?

- Semmit. Nem veszi el.

- Becsület?

- Nem vót.

- S a „dáma”?

- A dáma hallgatott. Egy jó verést kellett volna adjak én neki. Nagyon jó ember voltam én akkor, tanár úr.

- Ez is baj?

- Nem jó jóembernek lenni.

- S hogy volt tovább? Házassága hányadik évében volt ez?

- Negyvenben történt.

- S utána még öt évig voltak együtt.

- Nem volt öt év. Negyvenkettőben vagy negyvenháromban...

- A tanítói diplomája akkor már megvolt.

- Nekem meg. Már nős voltam, amikor a magyar diplomát szereztem. A végén odalyukadtunk, hogy én szegény lettem a világgal, és őneki nem tetszett. És ő csinálta, hogy elváltunk. Volt Nagyilondán egy ügyvéd, Szatmárinak hívták. Jó barátom volt. „Jóska, válsz el? De csinállok én egy írást, hogy Icukának soha ez életben nincs semmi követelnivalója tőled!” Mondom: „Csináld meg!” Megcsinálta. Még most is ott van Flórinál. Mondom Flórinak, ha valami történik...

- Mi lett Icukával?

- Férjhez ment egy zsidóhoz. De a zsidó meghalt. Hogy mi lett vele, nem tudom.

- 1943 decemberében kapta a diplomát. Valószínűleg később, negyvennégyben vált el. Akkor már vége felé volt a háború, tehát háború után vált el. Nem volt katona a második világ-háborúban?
- Nem.
- Hogyhogy? Negyvennégy éves volt. Nem vitték el? Volt valami igazolványa?
- Valami vót.
- Mivel foglalkozott akkor? Gazdálkodott?
- Gazdálkodtam.
- Ugyanott, Hagymáson?
- Ugyanott.
- S hogy történt a felszabadulás?
- Bejöttek a románok.
- Kikkel barátkozott?
- Nem volt senki, csak egyedül voltam.
- Milyen az a falu? Nagy? Kicsi?
- Nagy falu. De román falu.
- Egyedül volt magyar?
- Egyedül.
- Nehéz volt?
- Nehéz.
- S amikor bejöttek, mit csinált?
- Én elmenekültem.
- De csak voltak ismerősei. A tanító...
- A tanító ellenem dolgozott egy kicsit. A román tanító egy Niste nevezetű. De meghalt. Az összes „jóakaróim” mind meghaltak. Románok, akik a rosszat akarták. Engem az Isten még megtartott!
- Miként gazdálkodott? Mennyi földje volt?
- Ötven hektár. Mondtam, ha valami lesz, Flóri, ügyelj...
- Mire ügyeljen?
- A földre.
- Az már az államé. Ki volt az, aki rosszat akart? És mit akart?
- Mind azt, hogy vegyék el a földem. Csákigorbón volt a járásunk. Volt egy Szarvadi őrnagy. És Esztegár Kristóf, ez egy ügyvéd vót. „Flórián Jóskát kell behívni, hogy vegye át a’ na... Vót egy nagy birtok, hogy annak a számgondnoka legyek én.
- Hol?
- Én nem akartam. Az őrnagy: „De el kell vegyed, Jóska!” S aztán vót egy Muntyán nevezetű ügyvéd. Ezek olyan kiutasítottak voltak: Muntyán és Deleu. Akkor utasították ki őket

Romániából. De ugyanakkor Romániából magyarokat utasítottak ide. Annak áldozatja lett a bátyám is. Mert ő Tordán vót gyógyszerházba, és áttették, haza kellett jöjjön Vásárhelyre, szóval Magyarországra. Aztán bement egy Kovács nevezetűnek a gyógyszerházába segédkezni. S aztán így én ott vótam a Deleu és Muntyán birtokán, mint gondnok. Tudom, hogy Csáki-gorbón volt egy László Károly nevezetű jó barátom. Telekkönyvvezető volt. S aztán ketten vótunk Csáki-gorbón. Egyidősek voltunk. „Jóska, nem hagyjuk magunkat! S ha valami lesz, vesszük a puskát, és addig lövünk, amíg minket is lelőnek.”

- Kik?

- Az ellenség.

- Ki volt az ellenség?

- Ki lett vóna, mint a románok.

- Erre nem került sor.

- Nem került sor, mert elszaladtunk.

- Hova?

- Haza. Szegény Károly is hazajött, és lezárták otthon a faluban.

- Mikor bejöttek a katonák, otthon volt a faluban?

- Otthon.

- Hogy történt?

- Ezt már nem tudom.

- És miért menekült el?

- Átjött a szomszédból egy román ember, Pop Andron. Mondta, hogy jönnek az oroszok. Nem tudom, milyen alakulat volt. Német alakulat, de mégis orosz-német alakulat volt ez. Tudja az Isten! Azt mondta, hogy az olyanok, mint én, ki lesznek végezve. Na most, hogy maradjak én ott? Ha azt mondták, hogy ki leszek végezve.

- Ki mondta?

- Volt tizenkét személy és annak a parancsnoka. De nem voltak se németek, se oroszok. Mit tudom én, milyenek...

- „Árulók” voltak.

- Tudom, hogy a parancsnokuk adott egy fegyvert, hogy lőjek én. Az istállóba, a körbe. „Lőjön, ne féljen.” Lőttem.

- Milyen nyelven beszéltek? Németül?

- Nem tudtak.

- Akkor csak románul vagy magyarul értekezhetek. S aztán beletalálta körbe?

- Már hogyan találtam volna bele.

- Vadász volt!

- Mikor Loránddal mentünk vadászni - a vadászat hozott minket össze - ...

- Mi lett ezekkel a katonákkal?

- Mentek tovább, előre...

- Nem maradt senki a faluban?
- Katona nem maradt.
- Akkor ment el?
- Akkor.
- Hova?
- Felmentem egészen a Felvidékig.
- Hova?
- Galánta...
- Szép hely.
- Szlovákok. Hallott róla?
- Galántai táncok... egy feldolgozás...
- Igen...
- Mivel ment oda?
- Szekérrel.
- Szellővel? Mi volt a lovak neve?
- Lepke és Juci.
- Nem vették el őket az úton?
- Ott aztán elvették.
- Kik vették el?
- Az oroszok. A németek elvettek egy saroglyát a szekérről. Az első saroglyát. Mondom a németnek: „Adja vissza a saroglyát!” Visszaadta a német. Azt mondta: „Visszaadom, de jönnek az oroszok és elveszik úgyis.” Urak voltak a németek. Ezt mondom, ha főbe is lőnek most.
- Nem lövik főbe. Ez biztos. Kivel utazott a szekéren?
- „Öméltósága” velem volt, a бүдös fehéрnéр!
- Mit pakoltak fel? Mi fért rá?
- Amennyit csak tudtunk. Mindent.
- Merre mentek?
- Vót egy híđ. Éп nem tudom, hol. Szatmár felé mentünk át a Tiszának. A németek csinálták...
- Komphíd? Ponton?
- Féltем is rámenni. Más vezette át a lovakat. Éп féltем. Mikor átmentünk, akkor aztán szabadok voltunk.
- S akkor előre! Át Magyarországon? Hol szálltak meg?
- Párkánynál. Esztergom... A jegyzőség odaküldött minket Vár(?)községbe. „Öméltósága” nem akart...
- Melyik jegyzőség?

- A semesnyei, ahova Hagymás tartozott. Odaküldtek.
- Semernye vagy Semesnye?
- Semesnye.
- Hova mentek végül?
- Párkánynál kellett átmenjünk a hídon, hogy menjünk Esztergomnak. És menjünk Vár községbe. De ott... De ott sokáig tartott a harc, a változás. Na mostan, csináltak a németek egy utolsó rohamot. Már mentek is vissza, menekültek. Mentek a németek, amíg mentek, de elfogyott a benzinjük. Me' mentek volna... Ott is vadásztam fácánt. Galánta mellett a Király réten.
- Nem vették el a puskáját?
- Nem. Még Magyarország vót. Aztán a jegyzőség mindjárt adott egy szobát Szarka bácsinál.
- Kellett fizetni?
- Nem. Szarka bácsi egy jó bácsi vót. Vót egy fia, Péter, Öcsi. S aztán veszekedtem „Öméltóságával”. Mondta Peti „Öméltóságának”: „Mit gondol maga?! A tanító úr, mert úgy mondták nekem, tanító úr, még amilyen, most is fiatal leányt kap!”
- S nem kapott?
- Nem is kerestem.
- Ott történt a válás.
- Nem. Én eljöttem előre. Á, de kínos út volt, mikor hazajöttem. Bementem Pestre, és felültem a vagonnak a tetejére. Az oroszok jártak, hogy húzzák le az embert. Vót egy kispesti magyar ember. „Ide ne tegye a lábát, mert úgy rúgom le innen, hogy soha nem lesz magából ember!” Kértem, hogy ne csináljon cirkuszt. „Nem csinállok én semmi cirkuszt! Ne féljete, mert úgy vágom le, mint Szalai a szappant!” Kispesti vagy újpesti magyar volt. De magyar. Az biztos.
- Miért veszekedett a feleségével?
- Nagyon úriasan.
- Miért?
- Azért, mert kurváskodott.
- Ott is?
- Ott is.
- A vérében volt?
- A vérében.
- Ki volt a kiszemelt áldozat?
- Sokan. Kit kapott...
- Hát akkor nehéz volt rá vigyázni. És milyen volt a hazafelé út?
- Jöttem egyedül Szolnokig. Szolnokon már nehéz volt a helyzet, mert az oroszok már kapták el az embert. Vittek be - ahogy mondták ők - robotra, robotra. Szerencsém volt egy vasutassal. Aki bevitt egy éjszakára egy olyan szobába. Engem és még kettőt. Becsületes ember volt. De a Tiszán csak úgy mentünk át, hogy most, most... Egy olyan tákolt sín volt csinálva. Elég keserves dolog volt. Hazajöttem. Egész Váradig. Váradon kellett volna menjünk fürdőre.

Fürdés után adtak csak jegyet. A rendőrök mondták. „Hagyja, mondom, ne még kínozzon a fürdővel. Adjon egy jegyet, hogy menjek”. S adott. Becsületes ember volt. Hazajöttem Kolozsvárig. Kolozsváron bementem Kirkósához. Az a nagybátyám. Na aszongya: „Itt vagy.” - „Itt.” Vót egy Hajszmán nevezetű pék mellettük. „Most megy Hajszmánnak a szekere, nem tudom, mit visz a falujába, Bálványosváraaljára. Mész te is.” Azt mondta Kirkósa. Aztán vele mentem egészen Désig.

- Kirkósa mivel foglalkozott?

- Mészáros volt. De aztán annak voltak „mezeluri” vagy hogy mondják, felvágottjai. Nem a mostani...

- Örmény volt.

- Örmény. A Széchenyi téren, most Mihai Viteazul sarkán volt az üzlete. Vót még testvére...

- Désről aztán...

- Hagymásra. Gyalog.

- Otthon mit csinált?

- Semmit. Tétlenkedtem. Mert a tanító úr - meghalt, én meg élek - nagy kutya volt. Fiatalabb volt, mint én vagy hét évvel. De egy nagy hóhér volt. Niste Cornel. Rosszindulatú.

- S akkor mit csinált?

- Ott vót szegény anyám.

- Hogy került az anyja Hagymásra?

- Oda kivittük.

- Mikor?

- Mielőtt elmentünk volna.

- S apja?

- Már nem élt.

- Mikor halt meg?

- Harminchatban.

- Mi történt vele?

- Gyomorrákja volt.

- Hány éves volt?

- Hatvanhárom vagy ‘négy. Ilyenforma. Beteg lett. S ha beteg lett, behoztam Kolozsvárra. Vót Jakobi zsidó orvos. Elmentem Jakobihoz vele én. Bátyám állásba vót, gyógyszerészi állásba, nem tudom, hol. És megvizsgálta az orvos apámat. Kértem, doktor úr, mi van? Azt mondja: „Rák! El kell vinni operálni.” Vót akkor a Mátyás szanatórium. A Monostor felé vezető úton. És elvittem. Üzentem a bátyám után: „Bátyám, gyere haza, nézzük meg, mit csinálunk apámmal.” Vásárhelyen volt. S hazajött. S vót egy orvos: Pap István. Román ember. De úriember volt, s a bátyám azt tartotta a legjobb orvosnak. Pap Istvánt. Elment Pap Istvánhoz: „Mondja, doktor úr, rákja van apámnak, kell-e operálni vagy nem kell.” Azt mondja: „Élni nem fog, de a gyermek kötelessége operáltatni, ha csak egy félét is húzza az életet.” S akkor elmentünk, behoztuk ide a Mátyás szanatóriumba. S Kirkósának volt egy fia... Operáció közben jöttek meg bátyám és Pista. Bátyám odament az ajtóhoz, mert be is ment volna az

operációhoz, de nem engedték. Egyszer kihozták szegény apámat, és betették az ágyba, és én úgy néztem. Azt mondja: „Ne félj semmit, Jóska, mert én vagyok!” S jobban lett, tanár úr! Egypár napig kivittük Hagymásra. Egypár hónapig. S aztán megint jött... S akkor tudtuk, hogy már vége. Ott volt anyám is, bátyám is, én is. „Na Jóska, te légy készen a lovakkal. Hogy tudjál menni a koporsóért Désre.” Még egyszer apám hívott: „Gyertek ide!” Fogjuk meg, letettük a földre. „Tegyetek vissza!” Már utolsó... Anyám: „Józsi, aludj egy kicsit, mert mindjárt kell, hogy menjél”. Lehetett úgy tizenkettő felé. Éjszaka. Egyszer csak jön Anyám: „Józsi menj”, aszongya: „Fogjátok a lovakat, s menjél a fiúval.” Aztán ki azon a bűdös... Egy bűdös hegy. Trappba, éjszaka. De a lovak jók vótak. Mentünk. Mire megvirradt, Désen voltunk. Elmentem oda, ahol a koporsókat árulják. Vettem koporsót, és vittem haza gyász-dolgokat, hogy majd visszaviszem. Hazamentünk és aztán jött a barátapap is. Désről román papot is kellett hívni, hogy... na a népért, ugyebár... hogy mondjon prédikációt... Mikor anyámat temették Csobánkán, ő (Florica) temette.

- Az később volt.

- Csak azt akarom mondani, hogy hívtuk a katolikus papot és a románpapot is. S a katolikus pap azt mondta, nem kell, én vagyok a bejegyző. De azért mondtuk, hagyja, hogy legyen itt. Úgyhogy mondott aztán románul egy beszédet a román pap is. Csak mondom, hogy az emberek mindenfélék...

- Térjünk vissza arra az időre, amikor a háború után hazatért Hagymásra. Ott volt az édesanyja. És féltek...

- Hoztak a szomszédok ételt. Egyik egy darab szalonnát, ki amit tudott. Volt egy jóemberünk. Az aztán adott mindent. Samu. Marchiș Samu.

[Florica: A fost slugă. Gavriș sau Marchiș? Marchiș. L-a ajutat când era copil. (Szolga volt. Gavriș vagy Marchiș? Marchiș. Segítette, amikor még gyermek volt.)]

- Ő volt az én emberem. Olyan erős volt, mint egy medve. Ha ott volt, akkor már nem volt baj. Mert Samu tíz embert leütött.

- De verekedésre nem került sor?

- Egyszer hallom, hogy lopják a fát. A legnagyobb tekergők. Hogy vigyenek egy nagy tölgyfát. Mondom Samunak: „Veszel egy botot, én veszem a puskát.” „Nem kell nekem, uram, semmi! Itt a kezem.” Aztán elmentünk, de nem került sor semmire. Mert megkaptuk őket, hogy nem tőlünk loptak, hanem a Csákai határból. De kimentünk éjjel, tizenkettőkor. Én a puskával és Samuval, hogy lássam, tőlem loptak vagy sem.

- Hogy beszélgetett velük?

- Hát románul. Persze.

- Hol tanult meg olyan jól románul?

- Köztük nőttem fel. Mielőtt eljöttem vóna onnan, vót egy darab lóherésem. Egyedül lekaszált. Különböznék lett volna mit kaszáljon négy kaszás.

- Hogy vették el a földjét?

- Csináltak kisajátítást.

- S mennyit hagytak?

- Semmit.

- S a házat?

- Azt is elvették. Odaköltöztünk a tanító házába. Hol volt a tanító? Hol a fenébe... a kanálisnál. S azzal is vót bajom aztán!
- Milyen baj?
- Hát nem tetszett neki, hogy ülök a házába. Félt, hogy ráteszem a kezem a házra...
- A tanító?
- A tanító.
- Hát az nem halt meg?
- Meghalt.
- Akkor ki volt a kanálisnál?
- Azután halt meg, miután hazajött.
- Miért vitték el?
- Mert „chiabur” volt.
- A tanító?
- Egen. Haragudtak rá.
- Nem másért?
- Nem. De egy csirke... ronda pofa volt!
- Neki hány hold földje volt?
- Volt neki is vagy 30-40 hold földje.
- Akinek volt ötven, azt nem vitték el. S akinek harminc, azt elvitték.
- Rossz ember volt? Volt benne valami politika is? Nem volt manista? [Florica: A făcut politică. (Politizált.)]
- Magyar világba volt. Egyszer csak hallom, hogy elvitték a csendőrök. S kérdem a csendőrőrmestertől, hogy miért vitték el. Azt mondja: „Ne kérdezze!” Így a csendőrőrmester. „Na jó! Nem kérdezem, nem kérdezem.” S akkor, ha nem is kérdeztem, elvitték Désre, és bezárták. Előzőleg huncut volt, mert ő is tanította: „Hiszek egy Istenben / Hiszek egy hazában / Hiszek Magyarország feltámadásában!” Le kellett fordítsam neki románra. Hogyha kimegy Romániába, azzal miféle nagy dógot fog mondani.
- Mióta tanított? Amióta megvolt a diplomája?
- Amióta megvolt. Még előtte.
- Hányan voltak Hagymáson tanítók?
- Hárman.
- Kik?
- Niste, aztán volt egy Tentea Eremiás nevezetű vagy hogy hívják. És én.
- Milyen nyelven tanított?
- Románul.
- Nem is tanított soha magyarul, ugye?

- Neeem. A magyarvilágba tanítottam magyarul. Kellett egy kicsit magyarul is tanítani. Valamicskét.
 - Miután elvették a földjét, maradt az iskolában?
 - Nem. Jött a kollektív.
 - Az később volt.
 - Ki kellett a házból jöjjünk.
 - A tanító házából?
 - Abból is. Ő piszkálta.
 - Hova mentek?
 - Flórihoz. Csobánkára. Már azelőtt ismertem, hogy egy jóra való fehérség. Több éve is. Ő is sokat kínlódott, hogy maradjunk ott. Hagymáson. Csobánkáról már nem tudtak kitenni.
 - A csobánkai Florica hogy került Hagymásra?
 - Jött oda hozzánk. S anyámat nagyon tisztelte. Mikor anyám meghalt, az ő karjai között halt meg.
 - Az később volt. Én még láttam az édesanyját...
 - S azt mondta: „Ne búsulj, Flórika, mert én imádkozni fogok érted!”
 - Csobánkán hogy éltek?
 - Beiratkoztunk a kollektívába
 - S azóta nem tanított?
 - Nem.
 - Végül csak négy-öt évet tanított?
 - Csak.
 - Utána nem próbálkozott a tanügyben?
 - Nem.
 - Nyugdíjat kapott utána?
 - Egy kis nyugdíjat a tanításért. És még valamiért. Vót Désen egy Moldovan nevezetű örmény fiú. Isten adjon neki erőt, egészséget!
- [Florica: A fost în învățământ, a fost la cooperativă și a fost achizitor de fan la... Și de acolo s-a strâns pensia... (A tanügyben volt, a szövetkezetben és szénafelvásárló... Innen gyűlt össze a nyugdíj...)]
- Voltam szénát felvásárolni. Volt egy Sütő Árpád nevezetű magyarfiú. Aztán az adott nekem egy kis munkát. S adott havi háromszáz lejt, hogy vegyek szénát.
 - Az oroszoknak...
 - De aztán baj lett, mert nem tudott elszámolni. Félttem, hogy bele ne essek én is. Amikor behíttak engem, azt mondja a prokuror, na lássuk Flórián! Volt Aurel és Aurelia. Mondom, tessék megnézni: a kettő kétféle. Az egyik nő. És szerencsém volt. De szegény Árpád bennmaradt nyolc évre a börtönben.
 - Ki volt az az Aurel és Aurelia?

- Falusiak, akik árultak szénát. Mert vidékről kellett... és borderóval, hogy ettől ennyi szénát vettem, attól annyit, amattól annyit. És több név volt a listán.

- Mit dolgozott a szövetkezetben?

- Ahogy megkezdődött. Mindenféle munkát. Kaszáltunk, kapáltunk. Szénát gyűjtöttünk. A végén iparkodtunk, amíg lett két tehenünk, szekerünk. Mentünk és hordtuk a szénát. Két részt a gazdaságnak, egy részt nekünk. S még loptunk is, ha lehetett.

- Hol laktak Csobánkán?

- A Flóri szüleinek a házában, a patak mellett. Most Mihály úr van ott. Domn. Hogy a fene egye meg! Azt mondta, csinál ott múzeumot. S majd viszen minket Csobánkára múzeumba. Gondoltam, adok én neked múzeumot. Ott lakik egy traktorista, s ha megfog az egyik lábadtól, átdob a „múzeumon”. Flórika engedte, hogy ott lakjanak. Most is küldött kukoricát a tyúkoknak. Voltunk a pománán. Csináltak ők a szülek emlékére olyan pománát. Mentünk mi, én, Flóri, Lucica, Ghioa szombaton, utána jöttek a többiek vasárnap reggel, mert akkor volt. És aztán megmondtam a szemébe. Kilenckor jött Maria. Jött nagy gőgösen a falun végig, hogy lássák, itt van Maria. Eljött. Bement a házba. Megkavarta kétszer az ételt, hogy legyen ő a háziasszony. Pedig Veronika jó háziasszony. Na, de haragszik Flóri, hogy mondom... Akkor jön Maria... Ment fel a templomba, hogy lássák, ő intézi...

- Hogy volt az, amikor belépett a pártba?

- Én? A pártba?

- Nem volt párttag?

- Nem.

- És nem is lépett ki belőle?

- Nem.

- Nem emlékszik? A Florica öccse mondta, hogy volt a pártban is.

- Nem voltam.

- Nem akart később is tanítani? Nem volt iskola Csobánkán?

- Vót. De nem akartam. Se a pártba. Csak kérdezze meg Flóritól, hogy én voltam a pártba?

- Ha nem akarja, ne mondja el. De szeretném az igazságot megtudni az akkori életről...

... S akkor eladott egy asszony négy vagy öt fát. S megvettük. S csináltunk egy kicsi istállót, mint ez a fél ház (konyha) itt né. Betettük a borjút. S akkor kellene még egy borjú... Most van egy jó istálló. Elég jóra való. Flóri és én. Nuřica sokat segített. Pénzbelileg.

- Ki az a Nuřica?

- Tanítónő. Végezte a gimnáziumot és bevették akkor, mert kellett. Francia szakra nem voltak elegenden, és ő jelentkezett. Végül is jól viselte magát, az igazgatónak tetszett...

- Ki a Nuřica?

- A nagyleányunk.

- Mikor született?

- Ezer... Mikor Hagymásról kiutasítottak. Sár volt, rossz idő. Kaptunk szekereket. Jöttek. Anyám és Nuoica egy szekérben. S én mellettük. Fogtam őket. Be voltak paplannal takarva. Dér is volt. Volt akkor nekik egy kis házacskájuk, és abba tettük be anyámat...

- Hogy kötöttek házasságot? Megismerte és elvette?

- Valahogy így. Ismertük mi azelőtt. Anyám és bátyám is mondta: „Te meg kell házasodjál! Minthogy vegyél te egy városi nem tudom milyen nőt... Florica anyámat meg tudná becsülni.” És megbecsülte.

- Időnként ájtott Hagymásra?

- Időnként.

- Megkérte a szüleitől? Voltak szülei?

- Vótak. Idősek.

- Kérte és adták?

- Igen, kértem és adták.

- S a lakodalom?

- Nem volt. Templomban voltunk.

- S bor?

- Az került.

- Elég fiatal feleséget kapott.

- Fiatalt, nem mondom. Én is fiatal voltam.

- Negyvenvalahány. Florica pedig vagy húsz.

- Húsz.

- Sokat él az, akinek fiatal a felesége. És még jóra való is. Ezt látta előre.

- Bátyám is mind mondta: Ne gondolkozz, mert itt van nem tudom melyik századosnak a lánya Désen és gyere és vedd el. Mit csináltam volna én egy századosnak a leányával? Az mit dolgozott volna nekem? De ez szegény, amikor én kaptam a paralízist, és nem tudtam dolgozni...

- Mi történt?

- Nem volt szabad pálinkát igyak. És nem tudom miféle gyűlés volt. Azt mondja valamelyik nekem: „Egyél!” Mondom, eszek én a végén. És nagyon megéheztem. Nem még vártam, hogy tálaljanak, megittam két pohár pálinkát. Mikor az ember éhes, inna egy pohár pálinkát. S az vót a baj. Reggel felkelt és azt mondja Flóri, holnap mennek a hogyhívjákra... Akkor megbetegedtem...

- Mondjam a petrozsényi esetet?

- Mondja.

- Érdekli?

- Olyat nem tud mondani, ami engem ne érdekelne.

- '18-ban voltunk katonák. Önkéntes tisztiiskola volt, ahol most az Agronómia van. Ott voltunk. Jött egy rendelet. Mi sem voltunk biztosak, csak hallottuk, hogy visznek Petrozsénybe, mert a bányászok... Nem volt még sztrájk, de mozgolódtak. Voltak előttünk csehek. De a csehekben nem bíztak, bennünk, mint gyerekekben, bíztak. Éppen már készen volt a század felsorakozva az épület előtt, s egyszer jön egy fiú - a ládát mondták, hogy ne vigyük, csak a zsákot és százhusz éles töltényt, mint a harctéren, felszereltek bennünket, ha valamit csinálnának a bányászok. Voltunk kétszázhuszan. S azt mondja a fiú, eredj, mert keres egy hadnagy. „Hadnagy úr, Flórián egyes önkéntes alázatosan bemutatkozok!” Ez volt a bemutatkozás. De én megismertem. Tellman. Tanár volt ő civilben. Szamosújvári. Tellman József.

- Örmény?

- Nem, német. „Te honnan jöttél ide?” „Szamosújvárról.” „Há’ nem emlékszel Szamosújvárról egy bácsira...” Hát én nagyon önérzetes voltam és mérges. Ismertem jól. Mondom: „Nem!” Na azt mondja: „Én vagyok Tellman József. Bejöttem, hogy vigyelek le, mert Cunci el van keseredve, hogy nem jössz le Szamosújvárra.” (Emlékszik még Bokor Cuncira?) Azt mondja: „Készen vagytok?” Ott voltak a fegyverek, szerelvény, százhusz éles volt a hátunkon. Tizenhét és fél éves gyerekek. De vittük. Vittük, tanár úr! Elment Tellman. Jön egy kocsi. Akkor nem volt annyi autó, mint most. Volt ez a nagybátyám, jó módú mészáros, Kirkósa. És Kirkósáné feljött a kocsijával, mert hallotta, hogy megyünk. Volt akkor gumirádlis kocsi. Kirkósa nyerte az első díjat Kolozsvárt. Akkor.

- Verseny volt?

- Igen. Hogy kinek van jobb gumirádlis kocsija.

- Hol volt a verseny?

- Az utcán. Versenyeztek, hogy kinek van jobb kocsija, kinek van jobb lova. Ő nyerte az első díjat.

- Mi volt az első díj?

- Azt már nem tudom. Kit látok? Mariska nénit. Mert mi úgy hívtuk. Egy fiú van mellette. Azt mondja: „Mit nézel úgy, Jóska?” Mindjárt mondja, hogy nem tudom hová siet, jöjjenek, hogy vegyem el a csomagot. Mondom: „Mariska néni, nincs hova tegyem.” A hátizsák tele volt. Mondom a társamnak, gyere tegyük ide le. Éppen mellette voltam egy tag párba, úgy hívták. Mondtam, elosztjuk... Aztán elváltunk. „Köszönöm szépen, Mariska néni.” „Isten segítsen!” satöbbi, satöbbi. S elment. Nemsokára hallottuk: „Sorakozó!” Jön Varga százados. „Fegyvert fogj!” Mikor a fegyvert fogj megvolt, akkor jön: „Szerelvényt fel!” Ment a vezénylés. Szerelvény volt a többi. Felvettük magunkra. „Vigyázz! Kettős renddel jobbra át!” Még most is tudom, mert én jó katona voltam.

- Rövid ideig, de jó katona.

- „Szerelvényt fel! Kettős renddel jobbra át!” Akkor négyessel mentünk. Irány Monostor, Ferenc József út, vasútállomás. Század indulj!” Így Varga. Indulunk. „Nóta az élen!” De amikor lefelé megy az ember, nehezen megy a nóta. Vót egy román fiú... Erzsébetvárosba rukkoltunk be, mert akkor volt Romániával a hecc, és a mi ezredünk Erzsébetvárosban volt. Bátyámék a Tisza mellett voltak, Gyomán... S lefelé nehezebben megy. Na azt mondja Varga: „Mi az fiúk?!” Kezdték a kolozsváriak, aztán mi... Voltak a 22-esek, a 23-asok, a brassói székelyek, a 24-esek. Voltak vagy hetvenen, a góbék. Amikor elkezdtek a nótát, levágták az egészet.

- Petrozsényba hogy jutottak?

- Most megyünk... Leérünk az állomásra. „Század állj! Balra át! Szerelvényt le! Fegyvert gúlába!” Nem volt még vagonunk. „Rá lehet gyújtani!”
- Cigarettaozott?
- Igen!
- Mikor hagyta el?
- A cigarettát? Sajnos, buta voltam, hogy vén koromban hagytam el!
- Miért?
- Nem bírtam.
- Nem buta, okos volt, hogy elhagyta.
- Azért voltam buta, mert későn hagytam el.
- Mikor szokott le?
- Csobánkán. Jöttem ki a kóperatívából, úgy mondják, cigarettával. Egy csomag cigarettával. Mondja nekem egy traktorista: „Maga még tíz évet élne, ha nem cigarettázna!”
- Ez mikor volt?
- Ezelőtt vagy húsz-néhány évvel.
- Mikor szokott rá a cigarettára?
- Ezt is megmondom. Harmadik vagy negyedik gimnazista voltam. Apám: „Fiúk, ha akartok, rá lehet gyújtani!” Apám...
- Viccből mondta?
- Inkább nyíltan dohányozzunk, mint titokban... Na, felültünk a vonatra. Mellettem volt Péterfi Lajos, egy székelyudvarhelyi szakaszvezető. Mikor az parancsolt, akkor elmentem volna a világ végére is. Olyan szakaszvezető volt. Nem létezett még egy olyan katonaember. Szeretett engem, mert én is katonás voltam. Felülünk a vonatra és elkezd Lajos bácsi: „Megy a vonat, ripeg-ropog a kereke, / Huszonkettős hajlik ki belőle, / Göndör haját fújja a szél, / Látod babám, hiába szerettél!” Megyünk. Megy a vonat. Piskin adtak ebédet.
- Milyen ebédet?
- Valami romános ebédet adtak, valami ződ vót... De jó vót!
- Hús volt benne?
- Vót két jódarab hús! Vót, vót! Na aztán megebédeltünk, és megérkeztünk Petrozsénybe. Ott betettek egy udvarra. Az udvaron volt egy boglyácska szalma. Ott volt a gimnázium vagy mi. Aztán egy nagy terem volt. „Fiúk, szalmát vigyetek be és csináljatok magatoknak egy éjszakára fekvőhelyet. Reggel aztán elhelyeznek rendesen.”
- Miért mentek Petrozsénybe?
- A bányászokért.
- Mit csináltak a bányászok?
- Semmit. De levittek bennünket, hogy nehogy esetleg...
- Készülődtek?

- Úgy látszik. Parancsba kaptuk: ötnél kevesebben ne menjünk ki! És szurony nélkül se az utcára. Nyolcas-tízes járőröket csináltak belőlünk, hogy cirkáljunk az utcákon. Hogy nehogy legyen valami. S a mi szakaszunkban volt Péterfi Lajos, az az ügyes szakaszvezető. Ha veszekedés volt, csak ránk kiabált... Olyan ember volt, székely ember! És huszonnégyen mentünk szolgálatba a nyugati bányába. Ott volt egy szobánk. A bányászok dolgoztak, mentek be... Vót egy dinamit-raktár egy patak mellett. Ott ketten álltunk őrseget. Mindég. Én itt voltam az egyik saroknál, a másik társam ott, hogy láthassuk egymást. Éjszaka veszedelmes volt. Nem féltünk, katonák voltunk, a fenébe. Volt ott valami árok. Gondoltam, éjszaka, ha akarják a bányászok, két embert hamar elintéznek. Egyszer jött egy bányász nappal. Mondom: „Vissza!” „Nem!” „Ha nem, akkor lövök!” Nem lőttem volna én, lőtt volna a fene! Ha jön, lőttem volna a levegőbe! Aztán jön Péterfi, csináljon vele, amit akar, nem igaz? De nem lett semmi abból. Egyszer azt mondja a százados: „Százhusz élesből negyvenet a patrontáskába! Tízet egybe. Sorakozó az udvaron!” Hogy mi lesz, nem tudtuk. Sorakozunk. „Hátra!” Mikor töltöttük a puskát, mindig hátra... „Tölteni! Tölts!” Parancs, parancs. Öt töltényt betettünk a fegyverbe. „Hátra arc! Menetirány a vasúti állomás. Század indulj!” Lementünk az állomásra. És körülveztük az egész állomást. Kétszázhuszan voltunk. Sokan. Egyszer jön a százados. „Mikor tüzet vezénylek - azt mondja -, egy szempilla se rezdüljön!” Teccik érteni! Na gondolom, itt mi lesz?! Cirkusz lesz! Ha lövök, lövöm azt az embert, nekem semmi közöm hozzá. Ha nem lövök, könnyen lő a százados engem! Me’ olyan volt a helyzet. De aztán megadta az Isten, és nem lett sehol semmi!

- Mi történt?

- Egy főszervezője a sztrájknak... Hozták Lupényből. Tele volt a kocsi csendőrökkel. A vasúti kocsi... Hogy nehogy a petrozsényi bányászok rámenjenek a vonatra és kiszabadítsák.

- A sztrájkvezetőt?

- Igen. Egy őrmester volt, aki szabadságon volt, valami főbányász. Tőle féltek jobban.

- Mi történt vele?

- Nem tudjuk. Elment a vonat. Minket sorakoztattak és hazavittek.

- Meddig voltak Petrozsényben?

- Vagy két hónapig voltunk. Aztán hazahoztak Kolozsvárra. Vizsgáztunk. Mikor hallottam, hogy Flórián, úgy léptem ki, ahogy kellett... Katonásan, na! Másnap: „Tizenhatodik valóságos őrzető, Flórián József!”

- Miért valóságos őrzető?

- A valóságos őrzetők kaptak fizetést is. De a címzetes őrzetők csak címet. Én voltam a huszonkettősök között az első. „Jól van, Laji bácsi?” „Jól van!” Mentünk a színházba. Na azt mondja Péterfi: „Mi, sarzsik, tartsunk össze.” Mondom, ne búsuljon, Laji bá! Vasárnap künn vagyunk a piacon, mert szabad volt. Egyszer halljuk, hogy: „Tisztiskola riadó! Haza!” Hazamegyünk. Sorakozunk. Megmondta az őrmester, hogy mit csináljak, a mozitól az Erzsébet-hídig húzzak kordont. Mondom, hagyja csak el, mert elintézem én. „Rendekre szakadozz!” Pardon. Először: „Súlyba!” Fegyvert súlyba! Aztán: „Egyenként szakadozz!” Mikor egyenként szakadozz, akkor már mondtam is „Szuronyt fel! Irány az Erzsébet-híd! Futólépésben indulj!” Egyik a másiktól tízlépésnyire. Tudtam én a kötelességem. Mindjárt húztunk egy kordont. Nekünk semmi dolgunk sem volt. Ők jártak. Vasárnap délután volt, tele volt a sétatér emberekkel, asszonyokkal. S igazoltatták őket. Azt mondja az őrmester: „Legyen szíves, segítsen vagy harminc emberrel, hogy vigyük be őket!” Akik nem tudták igazolni magukat. Bevitték őket. Kiáltottam a fiúknak: „Sorakozó!” És hazamentünk.

- Milyen katona volt akkor?

- Magyar... S vót egy Prodan nevezetű agronóm Csákigorbón. Mi Csákigorbóhoz tartoztunk, és vót egy Szarvadi őrnagy és egy Szolnoki Kálmán hadnagy, dunántúli vót. Ezek vótak a mi körzetünkben. S tudom, hogy egyszer beperelt engem, Bencének hívták, olyan főszolgabíró-féle vót, hogy miért csináltam ezt és azt. A vízzel vót a baj és a híddal. S hallom Szarvadit: „Hagyjanak békét Flóriánnak! Flórián a mi emberünk! Zárgondnokunk.”

- Ez mit jelent?

- Vót Romániából kiutasítva egy Deleu nevezetű 500-600 holdas birtokos és Muntyán ügyvéd, megint vagy 200 holdas birtokos. Nagy emberek. Bátyám szegény akkor így mondta: „Engem Magyarország tönkretett!” Bátyám Tordán vót gyógyszerertárba és jól ment neki. A gyógyszerertár egy román emberé volt. Bátyámnak az apósa Vásárhelyt vót: Hintz. Jó gyógyszerertár vót és bátyám ott vót. Hogy hogy hívták, nem tudom, román ember vót a tordai gyógyszerész. „Te, azt mondja, kellene nekem a gyógyszerertárba egy jó ember.” „Itt a vejem!” Az is jó... Olyan gyógyszerertárt csinált belőle, hogy... Első osztályút.

- Hol volt a gyógyszerertár? A főtéren?

- Tordán a főtéren. A Minerva. Rég vót... Aztán mit akartam, mert most elmentem a tárgytól. És áttették bátyámat. Mint magyar embert ki Romániából! Szóval érti? A magyarokat kidobták, hogy menjenek Magyarországra, Felvidékre. Innen meg a románokat kidobták Romániába, hogy menjenek Romániába!

- 1940-ben volt ez?

- ‘40-ben. Na aztán Prodannak hívták az egyik pofát. És én oly kedves voltam velük a magyar világban. S azután csúnyán kitolt velem Prodan! Képes vót elhívni hozzá. Berendelt, majdnemhogy megverjen, ha hagytam vóna magamat. De ha már verekedésre került vóna, megpróbáljuk. S addig járt, amíg kisajátították az egész házat, földet, mindent az államnak, hogy nekem ne maradjon semmi. Prodan csinálta.

- ‘45-ben?

- ‘45-ben lehetett.

- Magyar világban is ott lakott abban a román faluban?

- Ott voltam. Magyar rész vót. De én kedves vótam akkor a románokhoz. És jól élt a román nép. Kellett nekem dolgozzon.

- Nem vitézkedett ottan?

- Neeem. Semmi rosszat nem csináltam nekik. Csak ez a Prodan miért haragudott rám, a fene tudja.

- Ki volt ez a Prodan?

- Egy agronóm. Csákigorbói.

- Hol tanult ő agronómiát?

- Tudja a csoda. Az vót a mestersége.

- Magyar időben is ott volt?

- Nem vót ott.

- Akkor hát nem tudta, hogy maga miként viselkedett.

- De magyar időben ott vót. Ott vót!

- Fiatal volt?
- Fiatal. Há' rosszul nem viselkedtem. Izgatta őt a magyar világ. Az a pár év sokat rontott. Sokat rontott, sokat rontott...
- Hogyan alakult a faluban a párt? Kik voltak benne?
- Mindenféle. Aki akart. Engem is behíttak. Mondom, én is megyek csak... „Me' adjuk vissza a földet.” Mai vasárnap visszaadták a földet, a következő vasárnap megint gyűlés vót, megint elvették.
- Milyen gyűlés volt?
- Úgy ment a kommunizmus akkor...
- Hogy ment?
- Minden vasárnap gyűlés vót.
- Jöttek máshonnan, vagy helybeliek tartották?
- Helybeliek. Drăgoi Roman, Drăgoi... tudja a csoda, vótak sokan...
- Ott helyben voltak kommunisták?
- Hó, de sok...
- S azelőtt is voltak?
- Kellett legyenek. Engem is behíttak és beiratkoztam.
- És megválasztották vezetőnek?
- Fenét. Kirúgtak. Én vótam és két nagygazda.
- Ki volt a másik kettő?
- Románok voltak. Niste és Cristea... Kirúgtak engem és azokat is, mert gazdák, gazdagok voltunk a kommunista pártba.
- Rá egy hétre?
- Nem éppen egy hétre. Rá pár hétre. Elment egy hónap is...
- Hogy történt? Hogy rendezték?
- Elrendezték ők, hogy nem való a pártba, nem való...
- Szavaztak?
- Hogy nem való a pártba, mert gazdag.
- Sokan voltak a gyűlésen?
- Sokan, sokan.
- Nem védte senki?
- Nem. Szép házunk volt Hagymáson. Nem, Csobánkán. Akkor azt mondja az egyik... Csináltak két szobából egyet. Volt egy ebédlő... Vót négy szoba, öt szoba. Nagy ház vót. S egy falat lebontottak. Kellett iskola.
- Nem volt iskola?
- Vót, de kicsi. Elvettek iskolának két szobát. Az egyikbe hagytak engem is. Az egyikbe bevitettem a koperatívát. Én vittem be.
- Az üzletet? S ki árult ott?

- Én árultam.
 - Kereskedő volt. Jó örmény fajta...
 - Hogy vót? Semesnye vót a község. S ott voltak jóakarátú emberek, s azt mondták, vegyem át a koperatívát. Kell tudja Flóri is, jobban mint én.
 - Már akkor ott volt?
 - Én beteg vótam. S őt hagytam. S ő ment le áruért. Ő vezette a koperatívát.
 - Milyen áruk voltak?
 - Mindenféle. Ruhanemű kevés volt. Vót „degravat” és „nedegravat”.
- A degravat... Na ugye, hogy én már nem tudom elmondani. Pedig emlékszem... A kommunista tagokból hárman összegyűltünk... Szóval, hogy a jó tanuló és szegény... Kik érdeklik meg... Tegnapelőtt vót itt Elek Cusuianului.
- Hogy van ez románul?
 - Alexe. Kit látok itt, hát Eleket. Mezítláb jött iskolába. Vót valami pénz... Ez má... jól megyek? Nem a magyar világban... A magyar világban vót. Volt valami pénz, amit a szegény és jól tanuló gyermekeknek kell adni. Magyar világban. És Elek mezítláb jött iskolába. A tegnapelőtt vót itt. Azóta nem is láttam. Fiatalabb, mint én sokkal... Az apjának vót egy kertje és kukoricája benne. S katona vót a fiú. S hogy hogy kapálja meg ő a kertjét? Mondom neki: „Badea Vasilă, magának van kukoricája?” „Van.” „Ad három kupa kukoricát egy napra a napszámosoknak?” „Adok.” „Hát ételt?” „...” „Hagyja, azt majd elintézi Flóri.” És volt az öregnek bivalya. Csinált aludttejet. És mentünk mind, az összes, és három kupa kukoricáért kapáltunk egész nap. Sokan mentünk. Flóriék vótak vagy ötön.
 - Hogy hívják ezt az embert?
 - Petric Elek. Most itt van a CFR-nél.
 - Mezítláb ment iskolába?
 - Mezítláb. Én vettem neki bakancsot. Nem az én pénzemből, hanem vót valami pénze az iskolának, és rendelet jött, hogy a szegény gyerekeknek... a lányoknak egy kendőt, egy surcot vagy egy köntöst vegyünk.
 - Akkor tanító volt?
 - Tanító vótam... Na miről akartam beszélni?
 - Arról, hogy miként vették fel párttagnak.
 - A helybeli románok.
 - Ki mondta, hogy menjen oda?
 - Ők. A nevüket mondjam? Dragoi Roman, Belea Augustin... Sokan.
 - Mind ismerték?
 - Egy faluba voltunk.
 - És miért mondták, hogy menjen és lépjen be?
 - Mert nem veszik el a földet... Efféle meséssel. S maradok a koperatívával. Me’ aztán nagy ellenségem lett a román tanító. Nagy ellenségem. Isten nyugtassa meg, meghalt.
 - Miért volt ellensége?

- Mert olyan hülye vót. Tudom, apám élt... De ez már régebbi dolog. Kellett, na hogy hívják... Csak annyi marhát dobhat ki a mezőre, amennyi földje van. S apám a szegényekkel tartott. Nekünk vót a legtöbb földünk. „Ki amennyit tud, annyit fog kidobni!” Akkor jött ki egy kis utcából egy bottal. „Igen, ha ez a bot nem lenne itt!” Mondta ez a tanító, a Niste.

- Ő akarta megszabni, hogy hány marhát engedjen a közös legelőre?

- Igen. S apám nem engedte. Ezért haragudott. Hülye vót. Aztán Prodannal nagy barát lett. S nekem aztán elvágta a nyakamat...

- Mikor volt az, hogy felvették a pártba?

- '45-ben.

- Mikor? Tavasszal? Ősszel?

- Minden nap... Ma felvettek, holnap kirúgtak...

- Kapott könyvet is?

- Nem, neem.

- Miként alakult a szövetkezet?

- Hagymáson nem volt. Semesnyén vót. A semesnyeiek habár kommunisták vótak, mondhatom, nagyon jóakaróim voltak.

- Hagymáson hogy nem volt szövetkezet?

- Én csináltam. Mondták, hogy vegyem át a szövetkezetet. Egy illetőnél volt. Mi volt? Egy zsák só... Átvettem én. Akkor Nistének nem tetszett. A tanítónak. Hogy miért veszem át én a koperatívát. De a románok, pláne a semesnyeiek románok nagyon tartottak hozzám. Még jobban, mint a hagymási románok. Nem volt őket, aki... Volt egy Câmpean nevezetű... Az Isten nyugosztalja, meghalt. „Legyenek nyugodtak...” Örökké intézte és adott árut. „Jöjjön csak, Flórián úr, me' itt én parancsolok! Nem a hagymásiak!” Aszongya: „Árut adok magának. Maga el fogja adni. Abba az árba, amibe kell!” És úgy is volt. Tudom, hogy egyszer egy Ștef nevezetű... Me' már mind hallottam, hogy ki akarnak tenni a koperatívából. Jön egyszer... Éppen megyek föl áruért Semesnyére. És látom, hogy jön Ștef egy taxival Hagymásról. S megállítom. Mondom: „Ștef elvtárs! Milyen jó, hogy találom. Arról van szó, hogy ki akarnak tenni a koperatívából. Szeretném tudni...” Aszongya: „Maga csak végezze tovább a dolgát. Mikor a párt látni fogja, hogy ki kell magát tenni, akkor kitesszük.” S aztán el is jött az az idő, hogy jött egyszer... hogy a fenébe hívják... könyvelő... az, aki végezte az inventárt, szóval leltározott, hogy adjam át. S aztán örvendtem, hogy átadtam...

- Kinek adta át?

- Egy párttagnak. A legjobb emberemnek.

- Ki volt az?

- Egy Marchiș nevezetű.

- Helyi?

- Hagymási. Akit nagyon pártoltam. Mikor vitték őket, na hogy a csudába hívják... na... egy faluba ott... Bethlenbe.

- Mit csináltak ott?

- Vitték be a románokat.

- De miért?

- Hogy vigyék őket szolgálati munkára katonának. És én azt a Marchišt, aki a magyar világba azt mondta, hogy... jött haza szabadságra és azt mondta, hogy magyar: „Márkis.” Akkor rosszakaróm lett. Betettem oda hozzám, valami olyan erdésznek. Mert akinek cselédje volt, az kiengedte Magyarországra.

- És mi volt a neve magyar időben?

- Márkis Gergely.

- Elhitték, hogy magyar? Tudott magyarul?

- Dehogyan tudott. Mikor bementem első feleségemmel, azzal a fene nagy dámával Bethlenbe. Ott volt gróf Bethlennek is egy leánya. Mondta, hogy egy nagy... a tanár úr előtt mondhatom: egy nagy kurva.

- Miket csinált?

- Mindenkiel összeállt... Na most mit mondtam?

- Hogy bementek Bethlenbe...

- És visszahoztam őket. Kettőt hoztam vissza. Az is cselédem volt. Volt Marchiśnak egy nagybátyja, Samu. Az meghalt. Azt is behítták. Mentem én, és a borszói román pap. A román pap pálinkával... „Van nekem.” Mondom, jó, ha van, mert akkor el is eresztik. Vót Csáki-gorbón Tüzes Laci. A Tüzes család nagy család volt. Örmények voltak. És vót Tüzes Laci mint főhadnagy. Én szaladtam utána, mint macska az egér után, hogy fogjam meg Lacit, hogy ezt az egy embert, Marchiś Samut, mert jó emberem volt, ne vigyék el katonának, munkára. Eccer, egyszerű katona és szamosújvári örmény fiú volt - én nem ismertem - ő megismert. Azt mondja: „Miről van szó, Flórián?” Mondom, nézze miről van szó. „Melyik az az ember?” Mondom - né az! „Mutassa meg nekem, hogy írjam le, mert holnap otthon van!” Na hamar. „Én küldöm haza!” Csinált nem tudom mit.

- Mit kívánt ezért?

- Semmit nem kellett adjak! Semmit. S mondom, ott sorakozva vót az egész román ármádia. Mondom, Marchiś nézz ide. „Uite-te aici! De la Domnu asta... No văzut-ai, No, ai grijă...” Mert mondta az a szamosújvári - örmény fiú volt, szegény fiú -, hogy holnap jössz haza... És a papnak is két cselédje hazajött. A román papnak. Azt is ez a szamosújvári fiú...

- És akkor ez a Marchiś vette át az üzletet?

- A Gligore... az unoka.

- Legalább pártját fogták a Marchiśok?

- Nem sokáig volt egyik sem. Mert ma én, holnap te, egyik a másikat... Ők sem tudták, mit csináljanak. Bolondok voltak mind. Zavaros idők voltak.

- Miből éltek?

- Mi? Volt akkor még, mert nem vették el a földet teljesen. Az úgy volt, hogy ma elvették, holnap adták...

- Mit vetettek és mit arattak?

- Búzát vetettünk és kukoricát.

- Olyat is elvettek, ami be volt vetve, vagy hagyták, hogy amit elvetett, azt le is arassa?

- Le is arathatta. Tolvaj világ volt akkor. Ha egy kicsit jól voltam velük, el volt minden intézve.

- Hogy kellett jól lenni velük?

- Jó barátoknak...
- Itallal?
- Itallal is.
- Tanító volt, mégis csak hallgattak magára. Tudták, hogy okosabb, mint ők, nem?
- Tudták.
- Hogy volt az, amikor a termelőszövetkezet megalakult?
- Akkor már Csobánkán voltunk.
- Erről beszéljen.
- Elmentünk Flórival Csobánkára, mert már Hagymáson...
- Elvették a földjét, házat, mindent...
- Seggbe rúgtak! Niste rúgott seggbe. Az a tanító.
- Hogy?
- Neki volt egy háza. És őt elküldték a kanális-hoz. Akkor vót. Nem tudom, hallott a kanális-ról... Igen? (Duna-Fekete-tenger-csatorna.) Na. A ház olyan pusztán vót... Az én házamhoz csatolva most építettek egy vigadó termet. Kipótolták. Cămin cultural - ahogy ők mondják. A régi házhoz csatolva.
- Megnézzük tavasszal, jó?
- Csakhogy ott nem szabad semmi politikát...
- Majd meglátjuk mi... Csak beszélgetünk. És hogy gondoltak a termelőszövetkezetre? Fiatal felesége volt, elment vele Csobánkára. Ott volt hol laknia?
- Volt. De elég ronda ház volt. Majd meglátja.
- Nem láttam én azt a házat?
- De látta.
- A híd mellett...
- A híd mellett.
- Az egy szép ház... Nem viszi el a víz?
- Két szoba és közbül egy konyha. Paraszti típus.
- Tipikus.
- A sógorom azt mondta, hogy múzeumot csinál oda. Mondtam, hogy rendben van. Te csinálod a múzeumot - de mérgesen -, a vejem (a Nuřinak a férje, az is román) tanuljon autót vezetni, amikor az igazgató úr öméltségére, Mihai úr azt mondja, hogy menjünk a múzeumba, akkor legyen, aki vezesse az autót. Ha mondom, Flóri haragszik... Vót több bajom vele...
- Hogy történt a szövetkezet szervezése? Volt földjük?
- Kevés. Egypár hold.
- És jöttek, hogy lépjen be?
- Beléptem én.
- Ki jött?
- A falusiak. A rokonok.

- Sokszor jöttek?
- Egyszer.
- S már be is lépett?
- Be.
- És miért lépett be?
- Mert akkor adtak földet, hogy dolgozzunk. Ha nem léptem volna be, nem adtak volna földet, hogy dolgozzam.
- Akkor már nem volt párttag?
- Még párttag voltam.
- Nem Hagymáson dobták ki?
- Hagymáson dobtak ki.
- Tehát Csobánkán már nem volt párttag. Hogy dolgozták meg a földet? Mit vetettek?
- Rendesen kukoricát... Vetett a gazdaság.
- Már akkor?
- Már akkor. Hozzákezdett a gazdaság. Aztán mi csak mentünk és dolgoztunk. A kukoricát megkapáltuk harmadába. Két rész a gazdaságé és egy rész a miénk. Most már másként van.
- Mennyi jött ki ebből egy év alatt? Körülbelül?
- Nem tudom. Szekérrel, kilóval? Bementünk a gazdaság udvarára és ott lemérték.
- És elosztották háromfelé. De haza mennyit vittek? Tudtak tehenet tartani?
- Olyan két tehenet tartott az asszony...
- Értett hozzá?
- Igen. És én is. Nem volt a faluban és a vidéken két olyan tehén.
- Honnan? Nevelték?
- Van egy öccse, Zaharia. Annak vót két bivalya. Te, mondom Flórinak, te, vegyünk mi is egy borjút...
- Bivalyt?
- Nem. Tehenet. Nem kellett bivaly. Vettünk, és már megnőtt annyira, hogy nem volt hova betegyük. Egy kis disznóólba tettük bé. És eladtak valami fát - most is itt laknak a Békásban, valami asszony -, mondom, vegyük meg. De nem volt pénzem. Kétszáz lej kellett. A fáért. Lebontottak valami épületet. Épületfa volt. Megvettük. Kölcsönkértem pénzt és adták. Románok. Egy gazdag ember... És csináltunk egy kis istállócskát. Aztán a borjúból tehén lett és borjúzott is. Mert szorgalmas emberek voltunk. Flórival együtt. És ha engem nem kap el a szélütés... Az vót a baj... Paralízis. Mi történt? A paralízisből kiépültem. Akkor az asszony dolgozott helyettem is. Kezdte hordani bé a szénát. Egy szomszédal ment. Egy öreg emberrel...
- És megütötte a szemét. Mesélte...
- Még most is megvan a helye.
- A másik tehén miből lett?
- Borjúzott. Csináltunk szerződést az állammal.
- Ez mikor volt?

- Ez már '56 körül. Úgyhogy minden évben Flóri bement a borjával Récekeresztúrra. Én már beteg voltam. És kapott egy kis pénzt. Nem sokat, de kapott.
- S a gyermekek?
- Nuři nagyon sokat segített nekünk.
- Mikor született?
- Jövőre lesz a találkozójuk...
- 1950 és 1960 között?
- Akkor, akkor. Elvégezte az érettségit. És Felsőcsobánkán volt az ilyen gimnáziumban... Mentünk fel Hagymásról Csobánkára. Mert már muszáj volt mennünk. Kértem szekeret, jó embereket. Négyet-ötöt. Anyám még élt. Nuři kicsi volt. Sár volt. Én gyalog mentem a szekér mellett. Fogtam anyámnak és Nuřinak a kezét, hogy le ne essenek a szekérről.
- És telerakták bútorokkal a szekereket?
- Ami volt és ahogy lehetett... S aztán vót egy kis bútorunk Szamosújváron. Anyámnak. Azt kihoztuk...
- A szamosújvári lakást eladták?
- Mikor apám haldoklott, a szamosújvári házat bátyámnak adta. Ő eladta egy román papnak. És nekem hagyta a földet Hagymáson. Így akarta az öreg. És aztán...
- A második lány mikor született?
- Tíz év különbséggel.
- Akkor már a paralízis után volt?
- Azután, azután. Most semmi bajom.
- Nem panaszkodott a felesége?
- Nem. Egy jámbor, jó asszony volt. Ha ő nincs, akkor én már rég halott vagyok...
- Emlékszik az örmény beszédre?
- Alig. „Aján jugar.” Rossz vásár. Ezt írta apám haza. Vagy jó vásár. Mikor hogy sikerült neki.
- És amit a templomi menetben mondtak?
- Hárkijerici hornyáncstudó haleluja! Ha jól mondom. Én csak hallottam.
- A múltkor mondott valami mást is. „Szeretem a bort!”
- Kiszirim kiri! Kiszirim - az szeretni. Kiri - az a bor.
- A „szeretlek”-et ismeri? Udvarolt örmény lánynak?
- Nem udvaroltam. Magyarul udvaroltam két évig. Hetedik, nyolcadik gimnazista koromban. Egy dunántúli kislánynak. Bokor Cunci. Az apja, micsoda, ilyen főbiztos Szamosújvárt. Két leánya volt, a Bözsi nagyobb, Cunci kisebb. Mikor én megismertem Cuncit, első nap már mellette is voltam. Szép lány volt. Nagy mester voltam. De éppen akkor volta háború. „Ügyelj fiú, mert Domokos Pista, éppen a számtantanárnak a fia udvarol neki és levelezik vele. Az kinn van már a fronton.” De én olyan szerelmes voltam. Hülye voltam.
- Ilyen a fiatalság.

- Akkor éltem én is. És aztán volt egy Jungel Jani. Egy évvel lennebb járt, mint én. Én sétáltam az utcán a leányokkal, Bözsivel és Cuncival és Pattantyús Manóval. Ez a Pattantyús színész volt. Ábrahám. Örmény.

- Erről mesélt a múltkor.

- „Ügyelj kicsi fiú - azt mondja nekem Jungel Jani -, mert holnap Pista itthon van.” És azt mondja, hogy megtanulta a harctéren a kardot forgatni. Mondom, na megállj, mert megmutatom neked, hogy kell a kardot forgatni! Másnap megyek fel, már nyolcadik gimnazista voltam, tizenhét és fél éves. Mondom az egyik fiúnak, te, mondom, én nem félek Jung Janitól! Nem félek az egész osztálytól, amikor mérges vagyok. Éppen jön Józsa tanár úr. „Hányadikos?” Mondom, nyolcadikos. Hát az hányadikos. Az hetedikes. Azt mondja, na menjen a terembe. Mondom: „Megyek.” De nem mentem. „Janika, gyere csak ide!” Kihívtam. Mikor jön Janika, még jön mellette kettő nadrágzsebbe dugott kézzel. Mondom: „Ti mit akartok?! Ti is akartok kapni?!” Mikor leadtam Janikának az első pofot, a másik kettő el is pucolt...

- Miért kellett őt felpofozni?

- Merthogy „jön Domokos Pista haza”. Az udvarolt az én Cuncimnak. Miért mondta nekem az utcán, hogy hazajön. Engem felizgatott. És hazajött. Jött az este. Kísértük haza a lányokat. Én Cuncival. Ő Bözsivel és Pattantyús Manóval. És mikor elváltunk, mondom, lássuk, mit akar. Me’ én olyan voltam, mint a tigris. Néztem. Ha látok egy rossz mozdulatot, úgy megyen az én Pistám a sáncba... Bolond voltam akkor! Szamosújvár nagyváros. Ott sok bál volt. Volt ott egy bokor fiú. Placsintár. Azok is örmények voltak. Volt egy Placsintár Jenő. Egy kemény fiú. És Cunci már asszony volt. Már semmi közöm sem volt hozzá. S el is vált... Tudja Isten. Szóval a bálban megyek, hogy kérjem el egy zsidótól. Egy nagy gazdag zsidó volt. Nem akarja a zsidó adni. És én otthagytam. És azt mondta Placsintár: „Menj még egyszer, ne félj semmit, mert itt vagyok! Látsz minket? Azt mondja, odamész, nyomj le neki egy pofot!” De nem nyomtam le neki, mert... Utánaszaladtunk egészen a szeszgyárig. Úgy szaladni embert, mint azt a zsidót, én még nem láttam.

- Kihez ment Cunci férjhez? Domokoshoz?

- Nem.

- Hallottak akkor Musza Dagról?

- Amikor operálták a szememet. Ez a Gyergyószentmiklós? Ez a gyergyói város? Na akkor jött onnan egy örmény. A szemivel... És az mondta nekem. S le is van írva. S eljöttem ide Kolozsvárra, és kérdem a könyvtáros nőt. Azt mondja, van, hogyne. De nem még vettem ki a könyvtárból.

- Milyen szamosújvári örmény családokat ismer?

- Aján. Nagy család volt A Kabdebók már Vásárhelyre kerültek. Verzár, Murádin, Moldovan, Flórián... Mit ad Isten, Ávéd Nórát kaptam, hogy mondják na..., nővérek a szemorvosnál. Ötön voltunk. Megtudta, hogy örmény vagyok, mindjárt hozzám jött először. Azt mondja, ismerem Ildikót jól. Aztán mondtam Ildikónak... Mind tízese volt, egyetemen is. Most azt mondja, eljött Nuoica, a leányom, ez, aki itt most férjhez van menve. Azt mondja Ildikó, ti adtatok Fodornak négyszáz lejt, ugyebár, Toni?! Tóni volt a férje. Mi adunk hatszáz lejt. Lehet, hogy hazudott... Aztán elmentünk Nuřival... Mind kerestem, hogy hol tudnék én Fodorhoz menni. Mind jártunk az összes folyosókon. Egyszer azt mondja, mindjárt az ő irodájában leszel. Na bemegyek. Ott volt csak Fodor egyedül. S átadtam neki egy borítékban a pénzt. És azt mondtam, tanár úr, Isten éltesse sokáig, hogy embert csináljon sok vakból! Mit csináljunk? Így...

- A lányait nem tanította magyarul? Nem volt alkalma?

- A kicsi lány itt van velünk. Mária. Sajnos román.
- Ott a faluban egyedül volt magyar. Kihez szólt volna magyarul?
- Senkihez.
- Hogy nem felejtette el a nyelvét?
- Naa! Nem tudnám elfelejteni, ha még száz évet élnék. Úgy belém bűjt s belém van. Most is képes lennék akármit csinálni...
- Örményül nem tanította az anyja?
- Anyám?
- Örmény volt, nem?
- Anyám? Lehet. Gávrus volt. Sármáson született. Maros-Torda megyében. Annyit tudok, hogy elmentünk nyáron...
- A nagyapját látta szakállal...
- S kérdeztem, ki ez az öregember. „Az a nagyapád! Száznégyszeres éves.”
- Mivel foglalkozott?
- Azt nem tudom. Vót anyámnak a bátyja, Gávrus József. Az Mócsra került. Szép birtoka volt. Aztán amikor jöttek a keszüiek... Palatkától nem messze Keszű, gazdag magyar falu, négy-hat ökörrrel, haranggal, na... hogy híják... kolomppal. Na aztán azt mondták a csendőrök a nagybátyámnak: „Gávrus úr! Holnap van dolga a vásárban.” „Nincs dolgom, Lehet, hogy esetleg...” „Legyen szíves még nézzzen utánunk...” Azt mondják, mikor bement az öreg Gávrus Jóska, na aztán akkor... Meséltem már?
- Igen. És azt is, hogy nagyerejű volt...

*

Flórián Józsefet egy kis román faluban, Ciobancután (Csobánkán) ismertem meg a '70-es évek végén. Nagy meglepetésemre magyarul szólított meg. Nem vártam ezt a durva posztó ruhás, elnyűtt bakancsos, kucsmás bácsitól. Elmondta, hogy akkor már csaknem három évtizede csak néhanapján beszélhet az anyanyelvén. Jólesett tehát neki a velem folytatott beszélgetés.

A '70-es évek végén a felesége takarítói állást vállalt Kolozsváron nyugdíjazott nővére helyében a Vasutas klubban. Így került Flórián József újra városi környezetbe. Itt sokat olvasott, rendszeresen látogatta a klubban működő Zsebszínházat és a Táncház rendezvényeit. Beszélgetéseinket több alkalommal rögzítettem szalagra. Megkapott küzdelmes élete, ragaszkodása a szülei által választott nemzetiséghez, emberséges magatartása örvénylő élete legkülönbözőbb helyzeteiben, és szép magyar nyelve, amelyet számomra megmagyarázhatatlan módon sikerült megőriznie. Sorsát mindig nyugodtan tűrte. Anyanyelvét nem tudta átadni gyermekeinek, de magának a sírig megtartotta. Beszélgetéseinket Hagymáson és Csobánkán szerettük volna folytatni, hogy élete apróbb részleteire is kiterjedjen visszaemlékezése.

1982 nyarán halt meg.

Felesége a maga hite, vallása szerint temette el a Monostori temetőben. Hosszú szertartást rendelt és fizetett a papnak. Keresztjén ez olvasható: Florian Iosif 1900-1982.

Tudtán kívül történt - születése előtt és halála után - mindkét átváltozása.

*

Flórián Józsefné Pop Florica kiegészítése:

Csobánkán laktunk. Szegény család voltunk. Sok gyerek... Haton voltunk. És az öregek, a nagyszülők. Én még láttam a nagyapámat. Összesen kilencen voltunk. Amikor anyám puliszkát csinált... Nagy puliszka volt... Alighogy asztalra tette, már felszedegettük... Jó volt. Nem cérnaszállal vágta, hanem csak úgy kanállal porciózta. És meghúlt szépen. Mindenki vette a maga részét. Túróval ettük, csirketokánnyal, mikor mi volt. Krumplitokánnyal, törtpaszullyal, mindennel. Úgy hogy egy olyan család voltunk... Egy kicsi, öreg házban laktunk. Egy szobánk volt. Kicsi konyhácskánk volt. Tűzhelyen raktuk a tüzet, a füst felszállt... Látott ilyet? A házban kályhánk volt. Fával fűtöttünk. Esténként izzott a szén. Tartottuk a lábunkat, úgy melegedtünk. És anyám mesélt. Amikor nagyobbacska lettem, fontam. És anyám mondta a meséket. Amikor valami ünnep volt, mindenféle, anyám mesélt. Még emlékszem meséire, de hosszú volna elmondani egyet is belőlük. Miből éltünk? Kapálásból, a földművelésből, a földből. Falun csak ebből lehetett megélni. Volt földünk. Nem annyi, mint másnak, de dolgoztunk másoknak is. Volt Csobánkán egy uradalom, a Vaidáé, aki bábolnai volt. Vagyona volt Csobánkán is. Benne volt az országházban, valami miniszter volt. De volt gazdasága Bábolnán és Csobánkán is. Nem élt ott. Csak irodája volt, állatai... Ekével szántottak és az emberek bérbe kapták a földet. Amikor már nagyobbacska voltam, kapáltam. Ott aludtunk kinn a határban, nem messzire esett a falunktól. Ott maradtunk nagyapánkkal. Ő aztán betakart minket. Csak ketten tértek haza, a többiek ottmaradtak. Hajnalban keltünk. Mire jött az étel, már jó darabot megkapáltunk. Mondták az emberek: „Né, Gheorghe lányai mennyit kapáltak már!” Nem tudták, hogy mi ott aludtunk... Amikor a lányok megnőttek, mind elmentek cselédnek. Mária volt a legnagyobb... Engem nemigen engedtek, mert kellett otthon a segítség. Voltak nálam kisebb testvéreim is. Állatokat tartottunk, vittük őket legeltetni. Apám beleesett egy betegségbe. Asztmája volt. Tüdőgyulladásból kapta. A munkától, a fáradságtól. Apám sok kutat ásott. Kitakarított egy kutat és meghült... Nem volt öreg. Aztán tizenöt évig volt beteg. 1898-ban született. Pop Gheorghe volt a neve. Nagyon szorgalmas ember volt. Az tette a sírba. Sok gyermeke volt és dolgoznia kellett... Nehéz család voltunk...

Anyámnak állandóan kicsi gyermeke volt, úgyhogy apámnak egyedül kellett dolgoznia, mert a nagyapánk betegeskedett. Amikor hét-nyolc éves voltam, mentem nagyapámmal kapálni. Amikor lefeküdt nagyapám, én is lefeküdtem... Amikor anyám kihajtotta az állatokat a mezőre és végzett az otthoni munkával, jött, hozta a kicsit is, dolgozott egész estig. Kukoricát kapáltunk, sarlóval arattunk, mikor mit kellett... Nálunk nem volt cukorrépa vagy dohány. Nálunk csak kukorica volt, mert a föld nagyon szegény volt... Mikor este hazajöttünk a munkából, lementünk a völgybe a patakhöz. Megfürödtünk. Aztán este mentünk táncba. Összegyűjtöttük a fiatalságot, táncoltunk vagy kettőt és mentünk lefeküdni. A szomszédunkban volt egy muzsikus. Énekeltünk, kacagtunk, egyik mondott egyet, a másik másat, telt az idő... Reggel háromkor szólt apám: „Florica, gyere, indulj a tehenekkel és lakasd jól őket.” Vagy két órát, amíg kihajtották őket a mezőre, legeltettem őket. Csupa víz voltam, mert minden harmatos volt. Fáztam, bóbiskoltam. Volt egy fiútestvérem, de kisebb volt, mint én, ezért aztán nekem kellett mennem a patak partjára, mindenhova, ahol jóllakattam az állatokat, mert a mezőn nem akadt annyi ennivaló számukra. Így tartottuk az állatokat. Hátamon hoztam a szénakötést a borjaknak... Így nőttem fel. Amikor már nagyobb voltam, apám egyre betegebb lett. Betettek az iskolába cselédnek. Ez a magyarok idejében volt. Nagyobbik nővérem Gorbón volt cseléd az orvosnál... Sokat dolgoztam az iskolában, de nincs papírom róla. Miután befejeztem a takarítást az iskolában, mentem a tanítóhoz. Ott lakott a közelben. Mosogattam, takarítottam.

A tanítóné nem szeretett mosogatni, két-három napig is állt nála a mosatlan. Nagyon szorgalmas voltam. Minden nap a falu másik végéből mentem az iskolába néhány kilométert. Aztán meglőttem magam. Egy pisztollyal jártam. Nem tudtam, mi az. A tanítónak pisztolya volt. A párna alatt tartotta. Félős volt. Vettem az ágyat. Ott láttam a pisztolyt. Benne volt a tokjában. Nem tudtam, mi az. Tizenhét éves voltam. Majdnem leejtettem. Utánakaptam és megakadt a surcomban. Kinyílt. Felhúzódott a kakasa. Nem tudtam. Nyomtam vissza a kakast, hogy menjen vissza a helyére. A pisztoly csövét a hasamnak nyomtam. Elsült a pisztoly, a golyó bement itt és kiment ott, a padlóba. Eldobtam és szaladtam gazdámékhoz. „Váj, uram, nem tudom, mivel jártam, de megütött itt és nagyon fáj...” Csupa vér voltam, de nem tudtam. Lefeküdtem az ágyra. A tanító bement a szobába, látta, hogy mi történt, kiment egy másik ajtón és elszaladt a községházára. Majdnem halálos eset volt... Telefonált a mentőkért. De a mentők nem jöttek.

Ruszig vittek ökörszekéren az orvoshoz. Vagy tizenkét kilométer van odáig, ha nem több... Ott feltettek egy kocsira és vittek Semesnyére. Nem engedtem, hogy siessenek, mert fáj... A vér csaknem mind kiment belőlem. Az orvos itt elől bekötött, de nem tudta, hogy hátul, ahol kijött a golyó, folyik a vérem. Úgy néztem ki, mint egy malac. „Jön egy meglőtt leány! Jön egy meglőtt leány!” A népek kinn voltak az ablakban. Megmostak. Este tizenegykor vittek operálni. Négy órán át operáltak. Felvágtak és kiszedték a beleimet, mert mind összevéreződtek. Megmosták vagy mit tudom mit csináltak vele... Nem tudtam semmiről. Még a következő napon sem tudtam magamról. A vastagbélen ment át két helyen a golyó, ott összevarrták. És meggyógyultam.

Egy évre rá mentem cselédnek Flóriánékhoz. Mondta, hogy két puskájuk van, ne járjak velük. Úgy jutottam újra cselédsorba, hogy tőlem kérdezte meg, nem tudok egy leányt, aki elszegődne hozzájuk. Én azt mondtam: megyek én! Azt mondta, igen kicsi vagyok. Elvittem más lányokhoz. Aztán elmentem petróleumért. Mire megjöttem, szekere nálunk volt és anyám már eladott engem...

A tanítót Nagynak hívták. Désből való volt. Törvény elé hívták. És ötszáz pengő pénz-büntetésre ítélték. Kérdezték tőlem, mit kérek. Sokáig nem dolgozhattam akkor. Félt a tanító. Én azt mondtam, nem kérek semmit. Jöttek a csendőrök, elvették a pisztolyát és letartóztatták. Nem vádoltam semmivel, azt mondtam, nem ő, hanem én voltam a hibás. Később, amikor újra bajba került, jöttek hozzám, hogy nyomjanak rajta. Ez a felszabadulás után volt, miután már férjhez mentem. De én mégsem változtattam meg a vallomásomat. A polgármester jött akkor hozzám, és összesen tizenkét nyilatkozatot adtam, hogy miként volt és hogyan volt. De én mindig ugyanazt mondtam. És amikor hívtak a törvényszékre, akkor is azt mondtam! „Igaz, hogy azzal jártál, amivel nem kellett volna?” „Igen.” „És mit kérsz fájdalomért?” „Semmit.” Anyámmal voltam és románul beszéltem a törvény előtt. Akkor jöttem ki a kórházból, összegörnyedve jártam. Gyalog jöttünk Bábolnáról. Akkor nem volt annyi járat. Pénzünk sem volt, hogy kocsival menjünk...

Flóriánékhoz karácsony előtt három héttel mentem. És egész őszig maradtam, amikor jöttek a románok. Akkor elmenekültek Szatmárra, honnan tudjam én hova? El akartam menni... De nem sikerült, mert jöttek ezek... Akkor hazajöttem és a magunk dolga után néztünk... Hagymástól Csobánka vagy négy kilométerre van. Jött apám utánam és hazavitt. Akkor már ismertem a falut. Most persze sokkal nagyobb, mint régen. De Csobánkánál akkor is kétszer nagyobb volt. Mert Csobánkán akkor száz füst volt, Hagymáson pedig kétszáznál több. Mikor hazajöttek, hívtak, hogy segítsék... Később újra hozzájuk kerültem. Akkor már el volt válva a feleségétől. Aztán amikor azt mondta, hogy jó volna, hogy együtt legyünk, elszaladtam Kolozsvárra. Nem akartam beleegyezni. Eljöttem Kolozsvárra, és a fogászati klinikára tettek

be dolgozni. Nővérem akkor Kolozsváron volt már a kórházban. Elmentem a káderosztályra és mondtam, hogy szeretnék itt dolgozni, mert szegény családból való vagyok. Szeretnék bejutni, hogy megkeressem a kenyeremet. Egy hónapig voltam ott mint takarítónő. Egy hónap után kitüntettek. Azt mondták, hogy új vagyok és azért mennek jól a dolgaim. Aztán jött a hónap vége és a káderfelelős összeveszett az előadótanárral, hogy hol dolgozzam. Mentem és mondtam, hogy „ahová küldenek, ott táncolok”. Így mondtam. A laboráns azt szerette volna, hogy náluk dolgozzam. Mert ahol én dolgoztam, ott minden ragyogott a tisztságtól. A második hónapban takarítónő voltam és raktáros. Varrtam a köpenyeket, rendbetettem a pizsamákat, vasaltam, de még az ételt is kiosztottam a betegeknek. A pénz ugyanannyi. Kétszáz lejrt kaptam. Huszonöt lejrt hagytam magamnak ennivalóra, a többit hazaküldtem apámnak és anyámnak. És a hónap végén újra kitüntettek. Nem adtak semmit, csak megdicsérték, hogy jól dolgoztam. Harmadik hónapban kellett volna pénzt kapjak. Akkor betettek a mütőbe. És akkor azt mondta az előadótanár nekem: „Popkisasszony, maga beiratkozik a nővérképző iskolába! És innen nem megy el...” Beiratkoztam a nővérképzőbe és a mütőben dolgoztam, ott, ahol a műszereket sterilizálták. Tálcán vittem az orvosnak, be volt kötve a szám, az orrom... Nagyon szerettem a szüleimet. Üzenték otthonról, hogy valamelyikünk menjen haza, mert szükségük van a segítségre. Nem mondták, hogy melyikünk. Akkor már Nastasia is városon volt. Hárman voltunk Kolozsváron. Azt mondták a lányok, hogy csak nemrég jöttem, menjek vissza a szülőkhöz. Írtam egy kérvényt, letettem az asztalra. Nem hagyták jóvá. „Tudd meg, hogy a milíciával hozatunk vissza!” Az ördögöt! Csakhogy így akartak megfélemlíteni, hogy ne menjek el. Azt mondta a sógorom: „Tedd a kérést az asztalukra és hagyj nekik békét!” Hallgattam mindenikre, így tettem. És elmentem haza. Hazaértem és bizonyos idő után férjhez akartak adni. Férjhez mentem, hallgattam rájuk... És utána kínlódtam. Azután kínlódtam még csak igazán. Amikor férjhez mentem hozzá, háza volt. Mondta apám, hogy lehet, szerencsém lesz, nem kell majd házat építenem. De aztán kidobták a házából... Van miből élnetek, hiszen malma van - mondta apám. És elvették a malmát is... Egyszer történt meg, hogy összezőrdültünk, ahogy a családban szoktak. Akkor azt gondoltam, minek maradjak? Igen, de akkor már állapotos voltam Nuřicával... Húsz métert mehettem, amikor utolért. „Florica drága, miért vagy buta?” Tudta, miként kell velem beszélni. Mentem és arra gondoltam, hogy valakinek gyereket kell csinálnom. Úgy mondtuk mi akkor. Hova menjek a gyerekkel? Arra gondoltam, hogy a gyermeket el kell tartani valakinek. Apára is szüksége lesz. Visszatértem. És nekifogtam a munkának. Megtanultam varrógéppel bánni. Csak úgy magamtól. Annyit varrtam, mindenki csodálkozott ezen... És varrtam mindenkinek. Hagytak három hektárnyi földet. Azt is megdolgoztuk. Éjjel-nappal dolgoztam. Később aztán annyi varrnivalóm volt, hogy nem mentem ki a határba. Az édesanyja beteg volt. Gondoznom kellett. Amikor hozzájuk mentem, volt vagy nyolcvanéves. És még élt kilenc évet. Férfiinget, bő szoknyát, ágyneműt, mindenfélét varrtam... Az édesanyja fehér hajú asszony volt. Kistermetű, nagyon vallásos, jólelkű asszony volt. De egy kicsit szájaló is. Vagyis nem szájaskodó, hanem olyan, aki mondja, mondja a magáét. Ilyen ő is. (A férje.) Igényes volt, hiszen szeretett jól élni. Jó ételeket főztem, mert nem voltam akármilyen asszony, megtanultam főzni. Később nagyon jól megértettük egymást. Még a leányra is ügyelt. (Az unokájára.) Anyósom nem látott jól. Megoperálták a szemét. A férjem is gyenge látású. Őt is meg kellett operálni. Nehéz volt. Sokat tanultam anyósomtól. Főleg konyhai dolgokat. Egy okos asszony el tudja „lopni” a főzés dolgait. Látja, miként csinálják, és megjegyzi magának. A szabást is megtanultam. Elmentem valakihez, hogy mutassa meg. Nem akarta. Aztán csak figyeltem, miként csinálja. Nekem nem kellett semmit megmutatni, megtanultam magamtól a szövést is. Most is felállítom a szövőszéket... Törülközőket készítettem. Valami abroszokat akarok még... Van mit dolgoznom. Sohasem álltam munka nélkül. Amíg falun voltam, éjjel-nappal dolgoztam. Éjjel egyig dolgoztam, három óra tájban

felkeltem. Három órát ha aludtam. Erőm volt. Sohasem voltam beteg. Azért mentem hozzá, mert azt gondoltam, idős már, nem csinál gyermeket, hiszen a haslövés után nekem nem lehet gyermekem. És íme, csináltam két „hitvány” gyermeket. Szépnek szépek... A bátyja szeretett nagyon. Lehet, ha nincs a bátyja, nem is megyek hozzá. Sokat segített rajtunk. Orvosságot adott apámnak. Akkor Ilondán volt gyógyszerész... Amikor Nuřica úgy ötéves lehetett, eljöttünk Csobánkára. Építettünk egy szobát a régi házhoz. Egy évre rá lett a kollektív gazdaság. Három hektárnyi földünk egy részét elcseréltük és azzal beléptünk a közösbe. Hoztunk magunkkal egy tehenet is. Azt eladtuk. És ott maradtunk semmi nélkül. És akkor újrakezdjük. A házzal... Nem volt ennivalónk... Dolgoztunk, vásároltunk. Nem volt istállónk. Az egyik szomszédtól vettünk valami faanyagot. Vettünk egy borjút. Akkora volt, mint egy kecske. Beraktuk egy ólba. Nem volt hova tennünk. Ősszel aztán csináltunk a faanyagból egy kicsinyke istállót. Eppen csak elfért benne a borjú és egy kis eleség. Aztán megnőtt a borjú... Került még egy. Dolgoztunk, mint a rabok... Amíg összeszedtük, ami kellett. Nem volt szekerünk, nem volt ekénk... Semmink sem volt. A testvérem kikacagott. „Vettetek ti is egy kecskét.” Ezt mondta. Három juhunk volt. Kettőt eladtunk. Abból vettük a borjút. Egy juhval maradtunk. Azzal mentünk be a közös gazdaságba... Mentünk ki a határba. Hátunkon hoztuk be a borjúnak valókat. Három év múlva tehenünk volt. Megborjúzott. Tejünk volt. Megjavult az élet. Dolgoztunk a kollektívában. Addig, amíg ágynak esett. Akkor egyedül maradtam. És ott volt már a második gyermek. Ő közben még Brassóban is volt. Ott alkalmazták őrnek. Marioara a nagyobbik lány után tíz évre született. Azt gondoltam, nem is lesz több gyermekem. Dolgoztam a mezőn, jöttem haza, adtam a disznóknak és nekifogtam varrni. Éjjel egy óráig dolgoztam. Így éltünk. Pénzért, gabonáért, akármiért varrtam. Kinek mije volt. Ha nem volt semmije, akkor hívtam, jöjjön segítsen kapálni, szénát betakarítani... Hogyan jutott Brassóba? Valaki járt tőlünk ott, azt mondta, hogy menjen, mert alkalmazzák fizetésért. Csak egy nyárra maradt. Őszire hazajött. Nem akart többet maradni. Nekem is mennem kellett volna. De én nem akartam menni. Nem lett volna rossz, de nem mentem. Közös hálóban aludt, szabadabban élt... Na aztán nekifogtunk, hogy összehozzunk egy szekeret. És ekét. Két marhánk volt, egy borjúnk. Leszerződtek. Disznót tartottunk és kocát. A malacokat eladtuk. Mások is így csinálták... Négy-öt év kellett ehhez. Talán hat nehéz év. Közben megbetegedett. Először megfertőződött. A feje tele volt sebekkel. Krumpli szedni volt. Utána elment szénát gyűjteni valakivel. Egy ősszel történt. Átmentek egy bokros részen és megsebezte a fejét. Megfertőződött, és megtelt kiütéssel. Kórházba került, és úgy volt, hogy meghal. De nem halt meg, még most is él. Aztán már nem volt egy jó napja. Mind soványabb lett. És paralizálódott. Maradtam én a nehézségben. Két jószágot tartottam. Összedőlt a kicsinyke istálló, újat, nagyobbat építettem. Hogy döntöttük el, hogy bejövünk a városba? Olyanformán, hogy miután paralizálódott, nem tudtam egyedül dolgozni. A marhákkal, a hordással és mindennel, nem tudtam tovább... Balesetet szenvedtem. A nyomtatórúd majdnem kiverte a szememet... A lányom bejött Kolozsvárra az iskolába, a másik férjhez ment. Akkor mindent eladtam és bejöttem ide... (A Vasutas klub takarítónőjeként szolgálati lakásba költözött.) Haton vagyunk testvérek, mind a haton itt vagyunk Kolozsváron.

*

Férje halála és az 1989-es események után Florica visszaköltözött szülőfalujába. Hetvenévesen megpróbál új életet kezdeni...

Királyhágó utca 1-54. Szociográfiai vázlat

Király Ferenc visszaemlékezéseiből

- Mondjam el, hogy kerültem én a Királyhágó utcába? 1932-ben történt. A Kismező utcai temető szomszédságában laktunk, a Boldog utca felőli második házban. Akkor már megvolt a két gyermekünk. Manfréd és Rózsi. A lányom éppen egyéves volt. Anyósomnál laktunk. Ő 1914-ben került ide, amikor az urát elvitték a háborúba. Két fia és három lánya volt az öregasszonynak. Bevették a vasúthoz takarítani, és akkor megvette ezt a házat. Az udvarra csinált valami kulipintyókat. Igazán kulipintyók voltak azok. Kátránypapírból. Kiadta azokat, hogy pénzt kapjon. Faház, ilyen semmilyenház volt valamennyi. Mint a fűskamrák... Az öregasszony háza is csak olyan sövényből és sárból készült ház volt. Már lebontották... Mi odáig jutottunk, hogy vágtunk egy disznót. Hát az olyan ház volt, hogy nem mertünk fölmenni a padlására, hogy feltegyük a húst. Féltünk, hogy leszakad alattunk.

- És hogy jutott eszébe, hogy a Királyhágó utcába költözzön, a városvégre?

- Rózsikával, a feleségemmel megbeszéltük, hogy elköltözzünk az anyósoméktól. Én akkor a Kerekdombon dolgoztam, a Máramaros utcában. Ismertem az embereket a környéken. S akkor azt mondtam Rózsikának, hogy valahol itt nézzen lakást nekünk. A kertészkedést mindig szerettem, és ott külön telkes helyhez jutottunk. Igaz, hogy csak a tyúkudvar volt bekerítve.

- Hogy nézett ki az a ház?

- Egy 4x4 méteres szoba volt. Bérbe vettem, lakbérbe. Egy özvegyasszonytól.

- Sárház, téglaház? Milyen volt?

- Sárház volt. Gipszház. Salakkal. Felállítanak négy fát, közbe tesznek dróthálót, aztán betömik gipszszel, bejön vakolva, és Isten áldja meg...

- A tető?

- Cserépből. Rendes cseréptető.

- Felmehettek a padlásra?

- Fel. Erre már fel. Nehéz volt akkor az élet. 1932-ben volt. '32-ben már nagyon érződött a gazdasági válság. Biza, nyomorúságos volt a helyzet. Abban az időben egy zsidónak dolgoztam, ott volt üzlete, ahol a Ciocanul vendéglő van vagy volt. Annak a helyén volt a Néger, a vasútnak készített cipőket. Úgy csúfoltuk, Néger. Mindig mondtuk neki, szervusz, Néger! Megcsináltuk a cipőt, amiért nem volt muszáj a vasutasnak pénzt adnia. Mondjuk, két vasutasnak járt egy vagon fa. Na akkor ők abból a vagon fából fizették ki a cipőt. Ilyenkor mondta a Néger: Te, Király, nem kell neked fa? Hát hogyne kéne, 'sze jön a tél! Küldött haza két öl fát. Aztán dolgoztam neki. Így ment az élet. Nehéz volt. Volt kert. A ház a telek közepére épült. Volt mellette egy fűskamra. Az volt bekerítve. A házfalon kívül volt ásva egy pince, deszkával be volt fedve, az volt a pincénk.

- Mennyiért bérelte?

- Hát háromszáz lejért. Nem felejttem el soha.

- Mennyi volt az?

- Hát mennyi volt. Ha az ember keresett egy héten körülbelül 350-400 lejt, akkor jól keresett. A havi kereset egynegyede volt a házbér. Örvendtünk így is, hogy olcsón kaptuk. De aztán összevesztünk az özvegyasszony vejével. Én nagyon szerettem a kertet, szépen megcsináltam, ültettem fákat, kiköveztem a Nádasig, ki az utcáig, és mégis örökké jött és kritizált. Eh! Összeszólalkoztam vele és elindultam, hogy keressek magamnak egy házat. A Berek utca háta megett, nem tudom mi a neve annak a résznek, nem felejttem el soha, bementünk egy helyre, megnéztünk egy szobát. Egy szoba volt, még annak is a fele látszott, hogy salétromos, négyszáz lejért akarták kiadni. Úgy volt, hogy megegyezünk és akkor azt kérdezték, gyermek van-e. Tudod, ki volt, aki azt kérdezte, van-e gyermek? Zamora. Sokszor jelent meg neki cikke az újságban, és olyan demokratikus színezete volt a cikkeinek. Milyen jó helyre csöppentem, gondoltam az elején. És akkor: „Gyermek van?!” Mondtam neki egy csúfat. Úgyhogy aztán nem vettem ki azt a lakást. Aztán az bosszantott fel annyira, hogy hallgattam a barátaimra. „Gyere vedd meg, Király!” - mondták. Szilágyi Dezső jótállt értem, és aztán úgy sikerült a helynek a megvétele. Házhelyet vettem a Királyhágó 21. szám alatt.

- A 43. szám alatti házban, ahol előzőleg laktak, kik voltak a házigazdák?

- Az az özvegyasszony volt és a veje. Azt sem tudom, mivel foglalkoztak. A városban laktak.

- Nem laktak soha abban a házban?

- Nem. Tudniillik ez úgy volt, hogy Szőcsnéék csinálták a házat és ők adták el ezeknek. Szőcsék pedig újra vettek házhelyet a másik oldalon (46. szám). Éppen úgy, ahogy Szilágyiék (harmadik szomszéd a páratlanoldalon) építettek egy házat, és nem tudom mi jutott az öreg eszébe, eladta és épített egy másikat (34. szám). A fia kőműves volt.

- Akkor ez szokás volt? Felépült a ház és a gazda egy-két év után nézett más után?

- Énnekem nem kellett az első helyen építeni. Engem az kényszerített el onnan, hogy a házigazdákkal összeszólalkoztunk. És a barátokkal beszélgetve jött az ötlet, hogy házhelyet vegyek. Otthon dolgoztam „ziccerbe”. És akkor odajöttek a suszterájba, majdnem, mint falun, diskurálni, beszélgetni, kártyázni, politizálni. Rózsika jól tudott kártyázni. Aztán jött Szőcs is és Szilágyi is. Télen nem dolgoztak. Szilágyi Dezső lakatos volt. Hol egyik, hol másik cséplőgép-tulajdonoshoz szegődött. Rendbe tette a gépet és megkereste a kenyérre valót. Télen jöttek és verték a blattot. Én dolgoztam, a feleségem beállt harmadiknak és játszottak.

- Hány szoba volt ott?

- Egy szoba. Ott volt a lakás, műhely, minden. Nyáron annyi volt a különbség, hogy kiköltöztem a fűskamrába dolgozni.

- Hogy rendezték be azt az egy szobát?

- Volt egy díványunk, amit én csináltam. Volt egy ágy, egy asztal. Az asztal előtt a banklím. Volt egy szekrény, egy stelázsi és egy kemence.

- Mivel költöztek?

- Szekérrel.

- Milyen szekérrel?

- Egy hóstáti barátom szekérével. Jusson eszembe a neve: Szabó János.

- Mikor odaköltöztek, jöttek-e látogatóba a szomszédok? Mi volt akkor a szokás?

- Nem tudom elmondani, hogyan kerültem velük össze. Legelőször Sós bácsiékkel ismerkedtem meg (a második szomszéd, 39. szám).

- Öregek voltak?

- Nem. Öregebbnek öregebbek, mint én, mert nagy lányuk és nagyfiuk volt az én gyermekeimhez képest. Valahogyan megszokás az, hogy ha valakit öregebbnek nézel, az már bácsi. Például a gyárban az inasok bácsinak szólítottak, így aztán a hetvenéves embernek is bácsi voltam.

- A sarkon (45. szám) ki lakott?

- Nem lakott akkor senki. Valaki a mostani Gorkij utcából vette ki a telket, feltörte a földet és gondozta.

- A szemben lévő sarkon?

- Ott valami román ember lakott... (54. szám). Szőcséknek dolgoztam, Grusicáéknál (46. és 44. szám).

- Mit dolgozott nekik?

- Javítani kellett.

- Volt még suszter az utcában?

- Nem volt. Jó dolog volt a javítás, mert ziccre dolgoztam és a mester egyben kiadta az anyagot. Igyekeztem ügyesebben rajzolni, hogy megmaradjon egy sarok, egy nem tudom mi, vagy egy talpalásra való.

- Mikor költöztek? Nyáron? Tavasszal?

- 1932 tavaszán. Amikor az a nagy árvíz volt.

- Akkor a Nádas hogy nézett ki? Nem ijesztette meg?

- Nem ijesztett meg. Az a rész olyan magasan volt, hogy nem jött ki a víz. Abban az évben a gyufagyárnak volt egy nagy lucernása, fennebb volt a disztribúcia. Onnan elvitte a víz a nagy tartályokat a gyufagyár területére. És elvitte a gyufagyár fáját. Olyan nagy volt a víz.

- Hogy járt be dolgozni? Milyen úton?

- A Nádas mellett mentünk le, át a pallón a fűtőházhoz. A fűtőháznál át a vasúton, fel a Gépész utcára, ki az Erzsébet útra, be a városba. Ott jártunk be a piacra, mindenfelé. Mikor már dolgoztam a Négernek - Kleinnek hívják -, akkor átmentünk a pallón és a Bácsi úton, végig jó salakúton fel egészen a hídig. Most ez a rész a fűtőházé. Miután felértünk a hídra, ott nagyobb sárban jártunk, mint nálunk, falun. A salakúton hiába esett az eső, elnyelte egy-kettő a vizet.

- Lássuk, kik voltak akkor a szomszédai.

- Akivel leghamarább összejártunk, mondtam, hogy Sós bácsi volt. Nagyon rendes, becsületes ember.

- Vegyük a páratlan oldalt. Tehát a páratlan oldalon az utolsó előtti telekre költözött. A sarkon lévő telket megművelték. Mi a telek története? Mire emlékszik?

- Arra, hogy végül megvette egy özvegyasszony. Annak volt egy fia és talán egy lánya. Az a Klárka, aki púpos leány volt, a lakatgyárban dolgozott. Na, azok vették meg és csináltak oda egy kis kulipintyót. Aztán kihalt a család. Miután én megvettem a másik helyet, már nem tudom, mi történt velük.

- A másik szomszéd?

- Elöl, hátul üres telek volt. Éppen arra akart rávenni Sós bácsi, hogy vegyem meg azt a helyet. Nem nagyon lehetett megvenni, mert az volt a helyzet, hogy nem volt ott mire építeni. Meg aztán minek kínlódjak én vele, Sós bácsi is kínlódott, szegény. Há' lesz nekünk házunk...

- Ezt hogy értsem?

- Az volt az elgondolásom, hogy egyszer úgyis jön a szocializmus. A gazdasági események olyanok voltak, hogy változásnak kellett lennie. Akkor az ember is még olyan fiatal volt, aztán úgy gondolta, hogy forradalmasodunk, és aztán máról holnapra egy-kettő átváltozik.

- Honnan ezek az eszmék?

- Mielőtt nem költöztünk volna ide, nekem már kapcsolatom volt a Munkássegéllyel. A székhelye először a Ferenc József úton volt. Aradi Viktor tartott előadásokat ott az ember fejlődéséről és másról is. Diapozitívekkel. Megmagyarázta, mikor jelent meg az élet a földön, mikor jelent meg az ember... Inas voltam és jártam a szakszervezetbe.

- Térjünk vissza az utcára. Akkor kik voltak a barátai?

- Összebarátkoztunk Szőcs Jóskával, a festővel. Aztán az öccse is odajött. Az is szobafestő volt. Aztán Szilágyi Dezső, Nemes Károly. Különösen az hozott minket össze, hogy ugye suszter voltam, aztán hol egy sarkot kellett csinálni, hol egy kalapács kellett. A javítások hamar kellettek, megvárták. Aztán én dolgoztam, közben diskuráltam az emberekkel. Politizáltam. A suszter alacsonyan ül és magas dolgokról beszél.

- Hogyan öltözködtek? Miben jártak?

- Hogyne emlékeznék arra, hogy mibe öltözködtünk. Nem a divat után, hanem szegényesen öltözködtünk. Egy magamfajta suszternek, ha sikerült eljutnia oda, hogy vehetett az ószeren uraktól levetett ruhát, valami jó szövetből készítettet, amit ki lehetett fordítani, akkor az már nagyon jó volt.

- Emlékszik arra, hogy csináltatott volna ruhát?

- Egy fekete ruhát vettem magamnak az ószeren és azt megcsinálta nekem a Nagy Zsiga. Átfordította.

- Ő is itt lakott valahol?

- Itt lakott az utca elején (8. szám), Nagy Feri mellett. Két aggleány. Nagy Zsiga otthon dolgozott. Egyszer szereztem egy jó anyagot. Megfestettük. És aztán ő csinált nekem nagykabátot belőle. El lehet képzelni az akkori embernek a helyzetét. Csirizes nadrággal mentünk dolgozni. Ez később volt, amikor már a saját házamban laktam. Aztán tovább romlott a helyzet...

- Mit ettek akkor? Hogyan étkeztek?

- Káposzta, krumpli, paszuly.

- Volt kiskertjük...

- Tekintettel arra, hogy otthon dolgoztam, felkeltem reggel korán. Mielőtt leültem kalapálni, elmentem megkapáltam a káposztát. Jó hely, jó föld volt. Feltöltöttem gyepféglával és földdel a Nádas-partról és akkora káposzták lettek, mint a suszterszék. Ráülhettem. Az ember tett paradicsomot, káposztát, murkot, petrezselymet. Ha nem lett belőle télire való, nyáron felhasználhatta a zöld levelet egy levesbe.

- Fákat is ültetett?

- Szilvafát, barackfát ültettem. Nem ettem róluk. Ott hagytam őket. Mit csináltam volna velük, amikor el kellett mennem?!

- Hát azért azok pénzbe kerültek.

- Nem. Akkoriban nemigen szaladtunk a kertészetbe, hogy vegyünk csemetét. Nemes Károly adott egy meggyfát, a másik adott szilvafát. Hajós bácsi is adott. Később is adott Hajós bácsi három besztecei szilvafát. Adták. Nem kellett pénzért venni az effélét.

- Rózsika néni hogy érezte magát az új lakásban?

- Há' jól. Miért ne érezte volna jól magát? Nem valami jól voltunk mi anyósommal. Szóval csúnyák voltak. Elmagyarázok valamit erről. A Munkássegélynek is tagja voltam...

- Munkássegély vagy Vörös Segély?

- A Vörös Segély illegális szervezet volt. Talán hamarabb volt a Vörös Segély. A Munkássegély nyílt szervezet volt. Jogilag elismert. A munkanélkülieket támogatta. Voltak előadások is. Nem minden gyűlésre mehettünk el, és nem mindenkor vihettem el Rózsikát is. Amikor valami jó előadás volt, akkor megkértük az öregasszonyt, hogy ügyeljen a fiamra. Nagyon csúnyán viselkedett. „Ha csináltatok, ügyeljetek rá!” - mondta. De azért azt csinálta, ha én elmentem, utánam küldte a lányát: „Menj, nézd meg, vajon hová megyen!” Rózsikának én megmagyaráztam, hogy vannak olyan dolgok, amikről nem szabad tudjon, nem muszáj tudjon. Mert az súlyosbíthatja a dolgokat. És megértette. Aztán ez vitt el minket onnan. Még volt más valami is. A Munkássegélyben egyszer egy fiatalember ideadott nekem egy csomagot, hogy ügyeljek rá. Ügyeltem. De ő nem még jött érte, hogy elvigye. Ismertem valamennyire a mozgalmat, nem mentem bé vele a házba. Bár bevitettem volna. Volt nekem egy szerszámos ládám a kamarában. Beletettem a csomagot. Valaki látta és feljelentett. Jött a rendőrség és elvitt. Az anyag már náluk volt.

- Aztán baj lett abból, hogy megtalálták a csomagot?

- Én ma sem tudom, milyen anyag volt benne, mert nem bontottam ki. Úgy hagytam a csomagot, ahogy volt. A rendőrségen azt kérdezték, hogy Oroszországban hogy volt. Azt mondtam, hogy nem tudom, miként van Oroszországban. „Ha egy bombát adtak volna, azt is elvette volna?” - kérdezte az ügyész. Nem tudtam, hogy bomba volt benne vagy nem. Megkértek, hogy ügyeljek rá. És akkor azt kérdezték, hogy miért tettem a ládámba. Azt feleltem, hogy nem akartam a házba vinni, mert kicsi a szobánk. A végén aztán elengedtek. Ilyen körülmények között éltünk anyósomnál. Tehát el kellett jönnünk.

- Térjünk vissza a szomszédokhoz. A páratlan oldalon lakott Sós Sándor. Milyen ember volt?

- Egy nagy robosztus szíki ember. A felesége is szíki volt. Kicsi töpörödött asszony. Olyan jó emberek voltak... Akármikor elmehettél hozzájuk akármiért, mert így volt régen, még egy krumpliért és egyébért is a szomszédba kellett menni. Mindig adtak. Persze, vissza kellett adni.

- Ők mikor jöttek a városba?

- Nem tudom. Én már ott találtam őket. Két nagy vállalat volt akkor Kolozsváron. Nem mondom meg, melyiknél dolgozott az ember. Nagy stájer lovakkal fuvarozott. Nem az övéi voltak a lovak, hanem a vállalaté. Bútorokat szállított, és feltették a vasútra... Az öreg akkoriban a házát is levakolta. Jött a lovakkal. Az országútról port gyűjtöttek össze és azzal vakolták a házát.

- Az országútról?...

- Az országútról azt a kőport. Ami az összetört kövekből adódik, azt összeseperte.
- Milyen házban lakott?
- Ő is olyan salakházban... Akkor az volt az építési mánia itt. Azt hiszem, szoba-konyhájuk volt.
- Gyerekük volt?
- Volt bizony. Három gyermekük volt. Két leányka és egy fiú.
- Nagyobb volt a telek, mint a maguké?
- Egyforma telkek voltak. Tizennyolc méter széles és körülbelül harmincöt hosszú. A Nádas partján még volt egy darab hely hagyva telken kívül.
- Nem volt kerítés?
- Nem, dehogy volt. De nemcsak ott. Ahol most lakom, itt sem volt bekerítve. '36-ban itt sem volt kerítés a házak között.
- Nem volt hulladék anyag, amiből készítettek volna?
- Még hulladék anyagra is pénz kellett volna! Elhordták volna az emberek tűzrevalónak is, nemhogy kerítésnek. Olyan anyagot én nem kaptam, amiből kerítést lehetett volna csinálni.
- Sós bácsiék meddig éltek ott?
- Sós bácsiék eladták a házukat, amikor a gyermekek már nagyobbak voltak, és itt nem messze, ahol a Shultz-kertészet volt, ott vettek egy földdarabot a háború után. A gyermekek akkor már nagyok voltak. Rózsika ápolónő, Zsuzsika nem dolgozott, a fia asztalos volt. Összeadták az erejüket és elég szép házat építettek. Voltam az öregnek a temetésén.
- Helyükbe ki jött oda?
- Azt már nem tudom. A felszabadulás után én már nem laktam ott.
- A 41. szám alatt Lőrinczék laktak. Mikor jöttek ide?
- 1934-ben vagy '35-ben. Ilyen tájt.
- Meddig lakott a szomszédjukban?
- Én 1935-ben jöttem el onnan. Három évig laktam ott (43. szám alatt).
- Ők már ott laktak, amikor eljött?
- Körülbelül egy éve már ott laktak. Az öreg fuvaros volt.
- Öreg volt?
- Úgy mondom, hogy öreg volt, mert volt neki már férjhez ment leánya. Az öreg Lőrincz azzal foglalkozott, hogy csináltak ilyen orsót. Tudod, mi az orsó. Amivel fonnak az asszonyok. Na olyasmit csinált. Mint a hegedű, olyan formájú volt az esztergapadja. Az anyagot fogta be egy bőrbe, egy szíjába és úgy esztergálta az orsót. Aztán csináltak egy egész csomó orsót, és amikor már volt nekik elég, elmentek és gabonáért adták el. Felültek egy szekérre, a gyermekeket itt hagyták, mert volt neki az a férjhez ment leánya, annak is volt egy gyereke, aztán az gondozta a családot. Így szereztek gabonát.
- Amikor odajöttek, volt már ház a telken?
- Nem volt ház. Vettek egy csomó féldeszkat. Abból összeraktak kalyibát. Beleköltöztek. Ott csinálták az orsót. Így gyűjtötték a pénzt a házra. Nem tudom, hogy hányban jöttek ide.

Tavasszal jöttek. Aztán őszi-re építettek egy nem tudom már mekkora házat. De egy olyan házat, amibe már bele lehetett költözni. Akkor, tudod fiam, mi számított? Négy oszlop legyen feltéve és legyen besározva, hogy bé lehessen menni. Egy család elfért egy ilyen házban. Akarok neked magyarázni egy dolgot. Itt, ebben a kicsi házban a négyszer-négy méteres szobában két gyermekkel és a feleségemmel laktam. Négyen. Váradról idejött egy elvtársnő és egy elvtárs. Újságot árultak. Az volt az ő feladatuk. És még azok is nálunk laktak. És elfértünk ennyien a négyszer-négy méteres szobában.

- Hol aludtak?

- A díványon aludtak. És mi négyen aludtunk az ágyon. Rózsikával aludt az ágy egyik végiben a leány, a másik végiben elfértünk a fiammal. Nagy volt az ágy. Úgyhogy akkor nem voltak az emberek olyan igényesek.

- Miből készítették az orsót?

- Fenyőfából. A féldeszkat, amit vettek, felhasogatták és már csinálták is. A fűzfából csinálták az orsónak a karikáját.

- Miért fűzfából?

- Azért, mert könnyen lehetett belőle csinálni. És az a fa szíve, nem hasad úgy... A nyárfa, juharfa meg hárs - ezek nem hasadnak el, mint más fa: akácfa vagy eperfa. Ha valamelyik asszonynak nem elég nehéz az orsó, szoktak rátűzni egy krumplit, s így dolgoznak.

- Mit tud Lőrinczéről? Az életükről? Történt velük valami különös?

- Nemigen történt.

- Menjünk tovább. A város felé, a páratlan oldalon, a 37. szám alatt Szilágyiék következnek.

- Ők itt laktak, de aztán már odébb építettek. Ezt a helyet később eladták, nem tudom kinek.

- Ez mikor történt?

- Mialatt én itt laktam. Én '36-ban vettem meg a házhelyemet és abban az évben költöztem oda...

- Amikor ide jöttek, az utcába, akkor a 37. szám alatt üres volt a hely?

- Igen. Szilágyiék építettek oda házat...

- Szóval éppen folyt az építkezés. És miután elkészültek vele, eladták.

- Igen. Elég nagy házat építettek. Egy nagy, hatalmas szobát és nagykonyhát. Fáskamrát és ezt-azt, amit kell. Az első, amit csináltunk, a kút volt. Víz kevés helyen volt. És hogy legyen vizünk, én is kutat csináltam. Sokan segítettek a kiásásnál.

- Hova ásták a kutat?

- Elöl volt. Hogy is mondjam, közel az utcához. Ha bement az ember valakihez, nem kellett hátramennie, mert elöl volt a kút.

- Hogy született a kútásás terve?

- Szilágyi nem hagyta a házat kút nélkül. Ő már rajta volt, hogy kutat fog építeni. És amikor hallotta az ember, hogy kutat fog építeni, akkor önként ajánlkoztunk, mert ő is rajta volt, hogy vizet adjon mindenkinek, akinek csak kellett. Úgy jó, ha minél több vizet húznak ki a kútból. És akkor persze, hogy szívesen segédkeztünk. Nekünk sem volt mindegy, hogy hova kell menni vízért. Mert hogy is mondjam, Nemes Károlynak volt kútja (32. szám) az utca közepén

és Szabó bácsiéknak és talán Szőcséknek, nem tudom melyik házukban, de ők olyan nem szívesen engedték az embert vizet venni tőlük.

- Mennyit kellett fizetni a vízért?

- Aztán fiam, a lánc szakad, a veder törik: olyan tíz-tizenöt lej körül. Az igaz, hogy az emberek közül is sokan csúfak voltak. Ment a kútra, aztán nemhogy szépen engedte volna a láncot, hanem durván. Aztán nem tetszett az embereknek. Az emberekben is volt hiba.

- Sósék székiek. Lőrinczék hova valósiak voltak?

- Én már nem mondanám meg. Vista, Méra, Szucság. Valahova oda-valók, falusiak.

- A sarkon lakók (Bakóné)?

- Ha jól tudom, Klárikának az anyja gerendi vagy gyéresi volt.

- Szilágyiék?

- Ők is Szucságról, Vistáról vagy Mérából.

- Akkor már rég kolozsvári volt, ugye?

- Én '24-ben kerültem Kolozsvárra.

- És a felesége?

- Ő Gyéresen született. Ők '14-ben kerültek be, amikor az apjukat elvitték a háborúba. A vasútnál dolgozott az öreg. Az öregasszony kért a vasúttól magának szolgálatot, hogy a gyermekeket el tudja tartani. És akkor úgy került az öregasszony be a vasúthoz takarítónénak. A kocsikat takarította. Kolozsvárra költözött, mert itt adtak neki munkahelyet. Eladták Gyéresen a házat, és vettek itt helyette egy rosszat.

- Szilágyiról említette, hogy ezermester volt.

- Igen. Ez megnyilvánult abban, hogy a földműveléstől kezdve az ács-mesterségig, a faragásig mindent csinált. Kaput faragott, kutat ásott, kereket csinált.

- Azt a jobb oldalon lévő házat is ő csinálta?

- Igen.

- Az milyen ház volt ehhez a régihez képest?

- Ahhoz képest falusiasabb ház volt. Nagy, széles tornáccal. Volt benne két nagy szoba. Külön egy nagy kamra, úgy, hogy lakószobának is jó lett volna.

- Miért épített még egy házat?

- Nem tudom. Csak feltételezem, hogy volt lehetősége, hát megcsinálta, mert több pénzt kapott érte.

- A bal oldalon lévő ház milyen volt?

- Városiasabb volt. Csapott fedéllel, nem tornáccal, hanem rendes eresszel. Bár az is salaktéglával volt kirakva, de mély alapra téve, beton alapot csináltak neki. Szóval, más volt a kivitelezése a háznak. Nagyobb ablakok. Elöl mint a pávafarok, úgy nézett ki a ház. A fia is kőműves volt, látta, hogyan építkeznek... Egy fia volt.

- Felesége?

- Felesége magyar asszony volt.

- A kertben miket termeltek? Volt valami különös más kertekhez viszonyítva? Szőlője volt?
- Szőlőt tartott. Az volt az első az öregnél. Amikor megvették azt a helyet és kerítést csináltak elől, ahova a kutat ástuk, már szőlőt is tett. Két kutat ástunk. Az egyik helyt nem kaptunk vizet. Mentünk a másik helyre, még előbbre. Oda, ahova ő nem tudom hány évvel azelőtt tett szőlőt és az nem bújta ki. Miközben ástuk a kutat, megtaláltuk a szőlő gyökerét.
- Kerítését miből készítette?
- Lécből.
- Azon az oldalon az övé volt az első kerítés?
- Nem. Már nem. Sós bácsinak is volt egy bizonyos kerítése. Úgy csinálták az emberek, hogy beütöttek négy karót, sasfa-félét, és drótot húztak. Voltak azok a stancolt hulladékok.
- Már akkor voltak?
- Voltak. Voltak olyan hosszú izék, hogy ki voltak stancolva belőle valami izék. Nem tudom melyik vasas üzemtől lopták.
- A Silbelaitner-féle öntödéből?
- Nem, az később jött.
- A Nádason túl volt a...
- Ott volt a patkógyár. De ott nem csináltak effélét. A patkógyár sokáig raktár volt. Azután lett belőle autószerelde.
- Szilágyiék mellett lakott a fuvaros (35. szám).
- Arról azt tudom, hogy az öreg kicsi, alacsony ember volt. Amilyen kicsi, olyan hmm! ember volt. Kemény. A gyermekei is olyanok voltak. Mind kitűnő tornászok. Mind, mind, mind.
- Hány gyerek volt?
- Hát nem tudom. Ott vagy három vagy négy leány volt. És három vagy négy fiú. Ott rengeteg sok gyermek volt.
- Hova valók voltak?
- Azt nem tudom.
- Hol tornásztak?
- A fiúk az iparban dolgoztak. A lányok is. És akkor is volt olyan, hogy szerveztek műkedvelőket, meg sportolókat. Ők olyan önkéntes mit tudom én mik voltak, hogy is nevezzem őket? Olyan, mint amilyent a papok csináltak. Volt itt egy kert. Jártak ki ide, tanították őket művészetre, színelőadásra, mit tudom én mire. Mindenre befogták őket. Na ilyen sportegyesületek voltak. Mint ahogyan például a futballisták csinálták. Aki szerette a sportot, az fogta magát és a szénatérre ment, ahol csinálták a meccset. Ilyesmi volt az is, ahol tornászni tanultak.
- Fuvaros volt az apjuk? Akár Szőcs?
- Magánfuvaros. Lova volt. Porondot hordott. Úgy, mint általában a hóstátiak. Szállítottak az építkezéshez porondot, sódert.
- Meddig laktak ott? Most is ott laknak?

- Nem tudom, mi lett velük. Megkérdem Rózsikát (a lánya, 21. szám), mert jött a felszabadulás, és mindent nagyon összekavart, de még előtte a katonáskodás, a háború... Aztán erre menj, abba a faluba menj... Én már nem sokat tudtam törődni, hogy otthon mi van.

- Következik a 33. szám.

- Enyedinek hívták, aki ott lakott. Enyedi Sándor? A magyar idő alatt jöttek Székelykocsárdról. Az embert idehelyezték a vasúthoz. Tudniillik átjött Romániából ide. Enyed akkor Romániához tartozott. Nem is Enyedről van szó, hanem Kocsárdról. A neve Enyedi. Úgy tudom: Enyedi Sándor. Sokgyermekes család volt. Itt volt a vasútnál. Aztán én nem tudom, hogy ivott, nem ismertem úgy... Itt dolgozott a fűtőháznál. Jött hazafelé és elütötte a vonat. És meghalt. Ez az Enyedi rokonság volt Király Palival. Király Palinak az anyja testvér volt ezzel az Enyedivel. Király Pali Nágelnél (Nägel) volt inas. Mézeskalácsos. Unokatestvérem.

- Milyen rokonságban voltak tehát?

- A Királyoknak az unokatestvére volt. Az én édesanyámnak sógor-asszonya volt ennek a nővére...

- Milyen házba költözött Enyedi?

- Valakinek a házába. De én nem mondom meg, hogy kié volt... Azt hiszem, három lánya volt és vagy három fia. A fiúgyermekeket elvitték.

Elvitte a magyar állam valamiféle iskolába. Vasutas iskolába, mert olyan egyenruhákban jöttek haza, úgy ünnepkor. Evvel segítettek rajtuk. A leányka, Margit, nem tudom, mivel foglalkozott. A mézeskalácsosnál is dolgozott. Itt maradtak. A háborúban aztán elbombázták a házukat. Azután elmentek. Amiben ők laktak, az a ház szétment, bútorostól, mindenestől. Nem voltak otthon.

- Mikor történt? Az első bombázáskor?

- Amikor Kolozsvárt bombázták? Akkor én kinn voltam Lengyelországban (a fronton). Csak azt tudom, hogy adtam nekik egy kicsi kerek kályhát. Volt a műhelyben, egy kicsi kamrában, ahol még dolgoztatni is lehetett, egy kicsi kályha. Azt a kályhát odaadtam nekik. Nem tudom, minek kellett nekik. S így a bombázáskor odalett a kályha is. De még jó, hogy a kályhát bombázták és nem őket.

- Utána rendbe rakták a házat?

- Dehogyan rakták. Elmentek. Valahol a Csaba utca környékén laknak. Amikor a Herbákba (cipőgyár) jártam, nemegyszer találkoztam a fiúkkal meg a lányokkal. Azon a hídon jártak át, amelyiken megyünk a Vasutasok Parkja felé.

- Bérelték ezt a házat?

- Bérelték.

- Kitől?

- Nem tudom, fiam. Nem tudom. Nem jut eszembe, ki lakott ottan, s aki ment el onnan, amikor a változás volt. A magyarok jöttek és ők elmentek.

- Ez is ugyanolyan kicsi ház volt, mint a többi?

- Persze. Akkor mind olyan kulipintyók voltak. A legszegényebb emberek vették meg. Azt se nézték, hogy járda van-e, nem nézték, hogy hivatalosan mit kell csinálni. Beütöttek négy cöveket, befedték és kész volt a ház. Így ment. Aztán ha módja volt az embernek, még hozzáragasztott deszkából és ebből-abból egy kamrát, bévájkolta, bétapasztotta. Aki módosabb volt,

belécelte és vakolta. Így csinálták a házat. Hát ez a ház is ilyen. Fel van állítva az oszlop, be van deszkázva így ferdén, ahol hézag van, ott túlfelől van a deszka, nád van reá téve és be van vakolva. Így van ez a ház csinálva. Most már korhad minden benne.

- Most nem tudja, mi van azzal a házzal?

- Nem tudom. Én hányban is?... Negyvennyolcban én már eljöttem. Minket is lebombáztak. Mikor az ő házuk tönkrement, nálunk is a plafon leszakadt, a széldecskák elrepültek. Fűzfából volt csinálva. Rendbetettük. Aztán ide költöztünk, ebbe a házba (Belgrád utca, a Kerekdomb alatt).

- Enyediék mellett lakott Pop Vasile, a pipás...

- Igen. A felszabadulás után visszakerült és talán még most is ott laknak, ha meg nem haltak.

- Ők elmentek?

- El volt menve Romániába. Itt hagyta a házat.

- Üresen?

- Nem tudom. Nézz ide. Mondjak valamit. Ezen az oldalon van például Mihalache háza is (25. szám). Szilágyi Dezsőre volt rábízva. Ő adta ki, ő felelt érte. Rá volt bízva. Így mindenkinek volt valakije ezek között az emberek között, aki itt maradt, aki megbízható volt. Mert itt nem volt baj az emberek között. De tudod, sokat ijesztgettek avval, hogy a magyarok idejöttek, akkor a román embernek nem adnak állást, kidobják őket, mert hát a román időben is volt úgy, hogy a magyarokat nyomták el nyelvvizsga címén, mert nem tudtak románul. Ez befolyásolta őket. Ők sem remélhettek mást. Így gondolkoztak. Például itt van egy bácsi. Itt maradt. És eltették Szatmárra, pedig úgy beszélt magyarul, mint én. És mégis eltették innen a helyéről oda, ahonnan két-három hónapban csak egyszer jött haza a családjához. Félték az emberek. Fogták magukat és elmentek. Itt hagyták a házukat és rábízták valakire, mint Mihalache Szilágyi Dezsőre...

- Mihalachénak három házhelye volt?

- Igen. De csak egy háza. Mikor a változás volt, elmentek. A könyvtárnál dolgozott. Ő nem tudott magyarul. Félős volt az, hogy őt megtartják vagy nem tartják meg. Mestersége más nem volt.

- Mit dolgozott?

- Nem tudom, a könyveket rendezgette vagy kiadta. Az egyetemi könyvtárban. Volt egy suszter barátom, Flórián Jóska. (Az 54. szám mellett, a Katalin utcában lakott.) Ő is ott volt. És Secara bácsi is ott volt. Secară bácsi tudott magyarul is. De aztán ő már nyugdíjba került (30. szám). Mihalache három telkének egyikére a háború után épített házat egy zöldséges ember. És egy papfalvi asszony is csinált oda házat, vagy éppen a Mihalache házába költözött, már nem tudom.

- Mihalache visszajött?

- Vissza. Rábízta a házat Szilágyi Dezsőre, de aztán nem tudom hogyan, de sikerült neki cserélni Szebenben egy magyar emberrel, aki ideköltözött ebbe a házba, és adta a szebeni házat Mihalachénak. Amikor a felszabadulás volt, az ember visszajött és felkeresett engem is. Nagyon jól voltunk együtt. Akkor megbeszélte ezzel az emberrel, hogy nem akarja visszacserélni a házat, mert most már Románia lett az egész. Ezek az emberek belementek. Mihalache azt mondta, menjen, nézze meg a házat ott, Szebenben. Ő pedig megnézi, hogyan gondozták ezt a házat itt, és cserélnék. Mert ő kárt ottan nem csinált. És visszacserélték.

- Kik voltak?
- Nem tudom megmondani. Magyar ember volt. Csak magyarok jöttek Magyarországra. Román nem jött. A románok akkor elmentek.
- Lehetett más is.
- Hát néger nem volt.
- Tehát három telek volt. Később szétválasztották a három telket?
- Szétválasztották. Mihalachéék aztán eladták, és nem tudom, hova mentek. Valahova a Regátba. Nyugdíjba került, és aztán nem tudom, miért nem maradt tovább itt.
- Nem idevaló volt?
- Valahonnan a Regátból jött. És valószínűleg a könyvtárral kerülhetett Szebenbe és ott akadt ez a pasas, aki át akart jönni Magyarországra, és úgy cseréltek aztán. És visszacserélték, de az asszony nem szerette itten. Ezért mentek vissza a Regátba. Nem volt gyerekük.
- Hozzájuk csapott be a villám?
- Nem. A Máneász házába.
- Most ők következnek. Ők a 23. szám alatt laktak.
- Máneász Józsefnek hívták. Reszelővágó volt. Otthon dolgozott, ziccen, ahogy azt mi suszterek mondtuk. Mesterek adtak munkát. Mint ahogyan én dolgoztam egy embernél. Azt mondta a mester: Fiam, édes! Nem hozhatlak ide dolgozni. Dolgozz otthon. Kaptam ziccpénzt. Valamivel többet fizettek páronként. És akkor ő nem kellett még egy segédért adót fizessen. Nekem jó volt, mert a kiadott anyagból jutott egy spiccre, egy flekkre való. Még egy talpalásra is került, ha több anyagot adtak.
- Erre nem kellett engedély?
- Nem kellett. A betegsegélyezőhöz be voltam jelentve. Jöttek kontrollba, hogy van iparom vagy nem tudom mi. Bementem, hogy kinek dolgozok, és el volt intézve. Aztán miként intézték, nem emlékszem. Akkor ziccen dolgozhattál. Az nem volt megengedve, hogy ne tartozzál senkihez sem. Akkor rákényszerítettek, megbüntettek vagy adót tettek ki reád. És a betegsegélyezőhöz be voltál jelentve annak a mesternek a nevére, akinek dolgoztál, akkor alászoalga...
- Mégiscsak fizetett a mester valamit a segéd után.
- Betegsegélyzöt fizetett, de volt valami könnyítés, ha nem dolgozott még egy ember a műhelyében. Elmondok neked egy esetet. A feleségem beteg lett. Az öreg, akinél dolgoztam, nem jelentett be a betegsegélyezőbe. Elmagyarázta, hogy ha bejelent, ő is kell fizessen betegsegélyzöt és én is. És adót kell fizetni többet. Azt mondta: „Ha valami történik, gyere fel hozzám.” Akkor beteg lett a feleségem. Mentem fel hozzá: Né Laci bácsi, baj van! A feleségemet el kell vinni a kórházba. „Menj fiam, öltöztess fel a feleségedet.” Elment biciklivel, és elintézte, mert neki jelenteni kellett visszamenőleg nem tudom mennyi időre, és én a kárnéttal elvittem be Rózsikát a kórházba. Azután, amikor Rózsika meggyógyult, kijelentett. A betegsegélyezőtől is. Aztán, ha már volt valaki kontrollban, azzal már nem volt baj, hacsak egy új valaki nem jött, csak akkor volt baj. Nem volt olyan nagy szigorúság. Megcsinálta az ember azt is, hogy mondta - persze nem volt egyenes dolog -, most kaptam próbamunkát. Nem mondta, hogy három éve neki dolgozom. És ha piszkálták, akkor a mester elment és bejelentette. Visszamenőleg kifizette azt a pár lejt, és el volt intézve.

- Tehát Máneász, a reszelővágó. Hogy éltek?
- Hát aztán, még barátok is voltunk. De előbb a Gipszesé volt az a ház. Úgy mondtuk neki, hogy Gipszes, mert gipsz-modelleket csinált. Törpéket és ilyeneket árult a piacon és vitte házhoz is őket. Ettől vette Máneász a házat. Ő is olyan „refugiált” volt.
- Honnan jöttek?
- Nem tudom. Romániából.
- És Gipszes hova való volt?
- Nem tudom a nevét sem. Kicsi házuk volt. Az asszonya kicsit olyan szélütött volt. Disznót tartott, és úgy maga után szoktatta, mint egy kicsi kutyát. Feltette a kalapját, karjára vette az ernyőt és ment Burcáékhoz, a pékhez. Ott megvette a kiló kenyeret, aztán leült a sánkra és megette a kenyeret a disznóval. Ez volt az ebéd. Így tartotta a disznót. Nem volt gyermekük. Máneásznéknak sem volt.
- Miért mentek el?
- Azt már igazán nem tudom.
- A harmincas években?
- A változáskor jöttek Máneászek. Gipszesék azelőtt mentek el valahova. Negyven előtt. Máneászné mindig visszasírta, hogy nekik hogy volt otthon. Bánta, hogy miért jött el. Az is olyan hóboros asszony volt. Galambmániája volt. A galamb a vállán volt, és ment vele a piacra. Ha bezárta a galambot és azt valaki aztán elengedte, a galamb megkereste Máneásznét a piacon. Ez igaz volt.
- A galambokat honnan hozta?
- Nem tudom. Itt foglalkozott velük. A házba is bementek a galambok. Be kellett csukjuk az ajtót, mert a galambok bementek, és mindent összehogyhívjákoltak.
- Máneászek milyen nemzetiségűek voltak?
- Magyarok. Gipszeséknak nem tudom a nemzetiségüket. Ők nem voltak szomszédaim, csak Máneász lett később a szomszédom. Na várjál csak, nem jó így. Me’ én ‘35-ben építettem a házat (21. szám) és akkor már ott voltak.
- Hogy költöztek át a 35. szám alól a 21. szám alá?
- Említettem már, hogy özvegy háziasszonyunknak a veje pökhendi, nem tudom milyen ember volt. Lejárt hozzánk a házbért beszédni. És mindig kritizált. Nekem ez nem tetszett. A lelkemet kitettem, hogy minden szép legyen és rendes, de neki nem tetszett. Nem emlékszem pontosan, mi nem tetszett neki. De nem tetszett nekem a magaviselete, olyan pökhendi volt. Közben ez a hely üres volt (21. szám), nem volt eladva. Jöttek hozzám Nemes Károly, Szilágyi Dezső, meg Szőcs Jóska, akik barátok voltak, jöttek hozzám, mert otthon dolgoztam, a feleségemmel nyírták ott a blattot, mert Szőcs Jóskának nem volt munkája télen, Dezső megint nem dolgozott, mert ő egy cséplőgép-tulajdonoshoz, mikor kihez szegődött és azzal kereste a kenyerét, hiszen nem dolgozott üzemben. Jöttek oda, beszélgettünk, politizáltunk, diskuráltunk. Úgy beszéltek rá arra, hogy vegyem meg a helyet ottan. „Annyi bajod van itt a házigazdával - aszongya. Vedd meg ezt a helyet. És mi jóállunk érted.” Tartottam egy csomó majorságot és éppen jött a zsidó húsvét. Elmentem a mesteremhez. Laxhoz. Mondtam, hogy sok a tyúkom. Elvittem és megvette mind. Annyi pénzt kaptam érte, hogy előleget adhattam a házhelyre. Így aztán átmentünk oda. Még volt annyi pénzem, hogy vettem egy csomó

széldeszkrét. Tanulva Lőrinczektől, csináltam egy kalyibát, és abban laktunk. Májusban már odaköltöztünk, és úgy építettünk ott aztán házat.

- Milyen volt a kalyiba?

- Hát aztán, fiam, az olyan volt, hogy megteltünk jól bolhával és beesett az eső. Tartottuk a gyermekek felé az ernyőt, hogy ne ázzanak.

Pedig elég sok deszka volt. Egyiket a másikra raktuk és betakartuk, hogy óvjuk. Akkor még nem volt nejlon vagy ilyesmi...

- Hol dolgozott?

- Ottan, fiam, abban a kalyibában dolgoztam. A mesterem jött hozzám, mert volt olyan szezon, hogy a mester többet várt tőlem. Persze én csináltam a házat is. Az utcában volt egy Kovács bácsi, aki nem tudom, milyen újságnál, talán hallottál róla, ott a Marianumnál volt kívágva egy ajtó, amely úgy, oda bevezetett, és ott szortírozták az újságot. Ő meg hordta az újságot ki a vasúthoz és adta fel a csomagot. Ez az ember is mindenféle munkához hozzáfogott. Járt hozzám és ketten csináltuk a házat.

- Mit fizetett neki?

- Hát aztán megegyeztünk. Nem is tudom, mennyiért csinálta. És akkor jött a mester hozzám. Volt egy kollégám, aki éjjel-nappal dolgozott. Az asszony hordta az anyagot. Ő is építtetett, és ezért dolgozott éjjel-nappal. Nem biztos, hogy ezért, de belehalt. Lehet, hogy már beteg volt, de a sok munka is árthatott neki. Azt mondtam a mesternek, hogy én nem vagyok György, hogy addig dolgozzam, amíg lefordulok a székről. Ha meghalok, akkor ki építi fel a házat? Úgyhogy akkor kevesebbet dolgoztam a szakmában. Sajnáltam adni a pénzt másoknak, és másokkal dolgoztatni, amikor én is meg tudtam csinálni azt a munkát.

- Hova építette a házat, hiszen kevés volt a hely?

- Láttad, hogy be volt építve kilenc méterre az utcától, azon a kilenc méteren volt a kalyibánk. Felhúztuk a házat, megcsináltuk a fedelét, és azt a deszkát, amiből a kalyibánk volt, felhasználtuk tűzfalnak. Amikor elbontottuk a kalyibát, a padlásra költöztünk fel. Fújt nagyon a szél. Eleinte az eső is beesett.

- Hogyan készült az a ház?

- Szegény emberek voltunk, az alapot úgy csináltuk, hogy tönköket, oszlopokat készítettünk. Egyszer megcsináltuk a formát. Lábakat készítettünk betonból. Volt cement. Nem úgy volt az építőanyag, mint most. Akkor lehetett kapni. Sőt, ha mersze volt hozzá az embernek, akkor még hitelbe is adtak szívesen... Lábakat öntöttünk, arra rátettük a talpgerendát, belevéstük, felállítottuk az oszlopokat, megcsináltuk a vázát a háznak. Aztán az oszlopok között kiraktam követ. A Nádas-patakából hordtunk követ. Én is vittem talicskával. Így aztán kiraktuk. A fűtőháznál voltak olyan samott-téglák a kazánoktól. Abból is gyűjtöttünk össze egy csomót és kiraktuk az alapot.

- Mélyre ástak?

- Nem olyan nagyon mélyre. A háznak, ha nehéz, akkor erős alap kell. Egy faháznak nem muszáj az erős alap. A hely lejtős volt. A ház vége nyolcvan centire volt felemelve. Azt feltöltöttem. Az a Kovács bácsi, aki nekem épített, eladta a házát egy mészárosnak. Szegény ház volt. Annak nem kellett. Volt pincéje. A pincéből megvettem a követ. A házat, amit szétverték, eltakarította egy fuvarossal. Megfizette a fuvarosnak, hogy elvitte a romot. Adtam

én is egy lejt, hogy elhozta és lerakta az utcára. Aztán ősszel behordtam és feltöltöttem vele a telket. Ebből lett az udvar.

- Először szoba-konyhát épített? Pince nem volt alatta?

- Nem. Pincét pár évre reá, miután megvettem Kovács bácsitól a követ. Azután építettem a ház végibe. Arra később Rózsikának (a lányának) építettünk egy szobát.

- A tető?

- Cserépből. Vettük.

- Kalákában segítettek a szomszédok?

- Nem kalákában segítettek. Szócs Jóska is épített magának egy szobát. Akkor én is, Nemes Károly is és Szilágyi Dezső is elmentünk segíteni. Szilágyi Dezsőnek szintén úgy csináltunk pincét. Károlynak megint úgy. Hát elmondok neked egy esetet. Amikor építettem a házam, Szilágyi Dezsőt rávette a felesége, hogy az a gyógyszerárugyárban dolgozzon. Jöttek haza a munkából. Nekem éppen segített Nagy Zsiga felszegezni a széldeszkat tűzfálnak. Addig nem lehet cserepezni, amíg ez nincs kész. Nagy Zsiga az utca elején lakott, a 8. szám alatt. Abba-hagyta a munkáját és eljött segíteni. Nagyon jól összedolgoztunk. Jó barátságban voltunk. Most is magázódunk, ha találkozunk. De azért eljött, segített nekem felszegezni a tűzfalat. És akkor Szilágyi Dezső éppen jött haza a feleségével. Engem Lobogónak csúfoltak, mert volt egy rossz lódenkabátom, abban dolgoztam, csak úgy lobogott rajtam. Jöttek fel a Nádasról, ott jártak át az udvaromon. Emlékszem, fenn voltam a padláson. Szilágyi Dezső odaadta a kosztos csészéjét Annuskának. „Nesze, Annuska - mondta -, né Lobogó meg fog ázni az éjszaka!” Nem ment haza. Jött, segített, hogy feltettük a cserepet. És jöttek a szomszédok. Mindenik segített. Az egymásra utaltság, az egymáshoz tartozás élt az emberekben.

- A víz mennyire jött fel a telekre?

- Nem tudom mennyire jött be. Amikor megvettem a helyet, nem volt nagy esőzés, csupán egyik része volt iszapos. Később, amikor elkészült a pince, hát megtelt vízzel. És elvitte a víz Manfréd nyulait ketrecestől. Majdnem derékig gázoltam akkor a vízben. A budi még ott volt. Megkötöztem, hogy ne vigye el a víz.

- Milyen nagy volt a telek?

- Fel kellett tölteni (elvitte a Nádas jó részét). Odahozták a szemetet. Aztán én azt a szemetet mindig gereblyéltem, tettem belőle oda a gödörbe, és hánytam reá az iszapot. Tettem oda fűzfákat és az kötötte meg a talajt. Az egész hely 21 méter 90 centi széles és 35 méter nem tudom mennyi hosszú volt.

- Az akácfák később kerültek oda a végére?

- Hoztam magot az Adler-féle raktárból, a Gépész utca végéből. Megforráztam és elültettem. Úgy tanítottak, hogy meg kell forrázni, mert másként nem tudja áttörni a kemény burkot. Beleteszed egy edénybe és a forró vizet ráöntöd és lefeded. Aztán megdagad...

- Volt a telke mellett egy sziget. Körbejárta olykor a Nádas. Az kihez tartozott? A Vári telkéhez? (13-19. szám.)

- Az a vasúthoz tartozott.

- Hogy gazdálkodott a kertben, amely nem is volt kert, hiszen nagy részét elvitte a víz?

- Ott jól lehetett gazdálkodni, mert iszap volt és homokos a talaj. Olyan krumplikat és káposztákat neveltem benne, hogy miután egyedül maradtam, mert '42-ben meghalt Rózsika, az emberek hozzám jártak hagymáért, salátáért meg minden más zöldségért.

- Meddig tartott a házépítés?

- '35 májusában költöztem oda. Május elsején. És őszire beköltöztünk, de nem volt kimeszelve. Aztán rendre, rendre... Sok földet hordtunk. Hallottál Crišan Jánosról? Na akkor ő itt kinn lakott. Most nemrég halt meg. A fia úgy lett szobrász, hogy jártam náluk és láttam, hogy a gyerek miket farag. Mondtam neki, te Béla fiam, hagyj békét más iskolának, tanulj szobrászatot. Az apja rám támadt, hogy miért akarom befolyásolni a gyermeket. Mondom, te János, nézzetek utána ennek a gyereknek, mert ügyes. Ne hagyjátok elkallódni. És az öreg anélkül, hogy a fia tudta volna, vette azokat, amiket faragott (nekem most is vannak tőle dolgaim), elvitte és megmutatta valakinek, akinek kell. És szobrász lett a fiából...

- Sokféle szerszám kellett a házépítéshez, a cipészethez?

- Aztán volt is. A suszter amikor inas már kezdi gyűjteni a szerszámokat magának. Egyedül a kaptafát nem szerzi, mert azt a mesterek adják, mivel minden mesternek más a fazonja... Kézi szerszámja minden susztersegédnek volt.

- A telkén jártak át az emberek. Többnyire vasutasok voltak? Mindenki itt járt?

- Ameddig nem sikerült úgy feltölteni a helyet, hogy mellette járjanak, a mi telkünkön átjöttek. Sőt még a szekerek is itt jártak porondért. Volt egy hóstáti barátom, itt ismerkedtem meg vele, mielőtt még nem költöztem ki a telkemre. Szabó János volt. Ők is hordták a porondot. Azt mondja nekem egyszer, te Király, tudod mit, ne zárd el a helyet. Mert én megpróbáltam elzárni a szekerek útját, mert itt jártak le a Nádashoz, odébb magas volt a mart. Azt mondta: „Beszélek a fuvarosokkal, adunk két lejt szekerenként, hogy itt menjünk el.” És akkor Rózsika kiállt oda és szedte a pénzt. Került egypár lej. A fuvarosoknak is könnyebb volt így, mert jó porondhoz jutottak. Akkoriban a Nádas sok porondot hozott. Tiszta volt a víz, jó a homok.

- A lánya itt született, ebben a házban?

- Nem. A Kalandos utcában. '31-ben született... Barátaimnak mondtam, hogy azért építettem a házat, mert nem tudtam fizetni a házbért. Gúnyolódtak is ezért velem. Azt mondták: „Azért építette Király a házát, mert nem tudta fizetni a házbért! Csak arra jutott neki, hogy építsen!” Számoltam. Ha házbérben laktam volna öt vagy hat évet (a 43. szám alatt), annyiba kerül, mint a házhely, amit megvettem 5500 lejért. Akkor nagy pénz volt. De a legnagyobb telek volt az utcában.

- Egyszerre kellett kifizetnie?

- Nem. Rendre. Rendre fizettem ki.

- Kié volt a telek?

- Porucztól vettem. Ez a rész a sarokig az övé volt. Egész a Nagy Lajos király (Gorkij) útig. Ezt a részt vette meg ő Peteánnal együtt. (A Katalin út és a Napos utca közötti rész.)

- De a telkének a fele a Nádasé volt. Vissza kellett hódítani a pataktól.

- Így is nagyon olcsónak tűnt a többi telekhez mérten. A többi telket tízezren felül adták el. Részletre, de kamatot kellett fizetni.

- Mennyi volt a házbér?

- 300-350 lej. Kétszáz lejt kerestünk egy héten. Nem sokat. Nagyon gyengén kerestünk akkoriban.

- Nézzük a Vári-féle helyet. Ez négyszeres telek volt. Nagy részét elvitte a víz. A megmaradt részen volt egy kicsi ház. Váriék laktak ott?

- Nem Váriék. Vári nem tudom, hol lakott. A börgyárban dolgozott.

Valószínűleg csak befektette a pénzét. Jött és vágta a Nádas-patak partjáról a fűzfákat. Vettem tőle egy rakás fűzfát. Abból csináltam karókat. Ősszel levágta, tavasszal megvettem. Még olyan nyers volt, hogy kizöldültek a karók a víz partján. Letettem deszkát, arra léptem és úgy szúrtam le a karókat, különben elsüllyedtem volna az iszapban. Abban az évben nem volt nagy a víz. Szóval minden tavasszal jött a nagyvíz, de nem olyan nagy árvíz, mint '32-ben. Amíg jött a nyár, mocsaras volt a hely.

- Váriék mellett Jucanék laktak?

- Úgy emlékszem. Náluk is sok volt a gyermek. „Jucan bácsi, hány gyermeke van?” „Kérdezzétek meg fiam, az asszonytól.” Nem tudta, hogy hány gyermekük volt.

- Honnan jöttek?

- Nem tudom. Jucanné valahova idevaló. Olyan félfalusiak voltak. A szigeten (az 1-3. számmal átellenben, a Nádas túlsó partján) a testvére épített házat. Ha kimegyünk oda és megkérdezzük Szabó bácsit és a menyét, ők biztosan tudják.

- Mellettük laktak Ignaték. Jani bácsi? (9. szám.)

- Az egy rendes, becsületes ember volt. A szomszédok szerették. Elvette Buzásinének a leányát két gyermekkel. Idős ember volt, vénlegény vagy elvált ember. Közben az asszonnyal való együttlét alatt rájött, hogy az asszonynak van még egy fia, akiről nem beszélt neki. Az öreg fogta magát, felkereste a katonáéknál a fiút, és nem hagyta el, támogatta.

- Ki építette azt a házat?

- Nem tudom. Úgy gondolom, régóta megvolt az a ház. Nem tudom, mikor épültek a házak ezen a részen.

- Buzásiék ott laktak velük szemben (16. szám).

- Igen. S úgy került át az asszony. Nem tudom, hogy Ignat vette azt a házat...

- Később elváltak?

- Nem tudom. Az asszony meghalt.

- Menjünk tovább. Mióta volt a szomszédban pékség? (7. szám.)

- Mikor én ide kiköltöztem, ott már pékség volt.

- A Burcaé. A Burca Jánosé, azt hiszem. Ő volt a pék. Sokgyermekes.

- Hova került?

- Amikor a magyarok bejöttek, Temesvárra, vagy nem tudom, hova mentek. Akkor vette meg Nágel (Nägl) a házat. Mielőtt elmentek volna. Tudniillik úgy volt, hogy én tudtam, hogy Burca eladja a házat. Jöttek hozzám az emberek javítani való cipővel, én meg télen, amikor nem volt munkám, Nágelhez jártam dolgozni és szóltam neki a házról. Akkor Nágelnek nagyon jól ment a mézeskalácsosság. Okos, ügyes ember volt, és jó iparos. Ha egy kicsi lisztre szert tett, tudta, hogyan kell forogni benne. A vásárokon sátra volt. Amikor hozták haza a

pénzt és kiszámították, ez megy lisztre s amire kell, mondtam, a többit tedd le, nézd meg, ott van a ház eladó, meg kell vened! Addig-addig, hogy összeszedtük a pénzt és megvette Burcától a házat. Rendes embernek ismertem Burcát, de amikor megint Románia lett, eljött és vissza akarta venni a házat Nágeltől. Vissza akarta csinálni a dolgot. Igaz, Nágel is élni akart a lehetőséggel, hogy nem fizeti ki neki az egészet. De a testvérem, anyád, a Nágel felesége és én nem engedtük. Azt mondtuk, hogy nem szabad ilyesmit csinálni. Látod fiam, akármilyen becsületes és vallásos ember volt Burca, amikor megfordult a világ, amikor adódott a helyzet, ki akart babrálni Nágellel. Szerencsére Nágel kifizette. Az én második feleségem volt a tanú. Burcának volt egy csomó adóssága. És a bank bekebelezte a házat. Tehát a banké volt a ház. Nágel fizette a részleteket, mert a bank úgy adta a házat, ha fizeti a részleteket és a kamatot a végén. Ahogy jött a páfördülés és elment, nem Burca adta el a házat, hanem a bank. Ez volt a Nágel szerencséje. Megmaradhatott a házban, nem kellett pereskedjenek, mint sokan mások. „Nekem a szerződést nem maga adta, hanem a bank. Menjen perelje a bankot” - mondta Nágel.

- Ezek a telkek valamelyik bank tulajdonában voltak?

- Nem tudom. Lehet, hogy Burcáék az építkezéshez vettek fel kölcsönt a banktól. Tudod, hogy ott szuterin volt. És egy szuterint felépíteni, ha összeszedte is a köveket, akkor is nagy összegbe került. Az akkori keresetet számítva és nagy családdal... Nem volt tőkepénzes. A házból magából is látszik, hogy gyenge ház volt. Valahonnan vett kölcsönt, adósságból tudta felépíteni a házat.

- Mellettük (5. szám) rokonsága lakott?

- Édestestvérek voltak a férfiak.

- Ők honnan jöttek?

- Nem tudom. Amikor én ideköltöztem, akkor ez az utcarész tőlünk errefelé (1-19. és 2-28.) már megvolt. Ott laktak Erkediek. Balláéknak már szép házuk volt, téglaház...

- Milyen pék volt Burca?

- Mint a pékek. Jó kenyeret sütött. Inkább a lakosság által vitt kenyér-tésztát sütötte. Én is megdagasztottam a kenyeret, és vittem hozzá kisütni. Miután a feleségem beteg lett és nem tudott dagasztani, én végeztem ezt a munkát is. Délután, amikor jöttem a munkából aztán vittem haza a kész kenyeret.

- Megélt ebből akkor egy pék?

- Megélt. Meg volt szabva, hogy kilóját mennyiért süti. Ugye maga a tűzifa nem volt olyan drága. Azonkívül ő is készített kenyeret, amit eladott. Képzeld, hogy minden nap kétszer-háromszor is vetett be kenyeret. Meg voltak határozva az órák. Ha befűtött egyszer, másodszor már csak negyedrészt tüzelőanyag kellett és bevethette a második rend kenyeret. És akkor megvolt neki a nyeresége.

- Gyerekek?

- Sok gyermeke volt. Nem tudnám megmondani, hány. Fiai és leányai. Nem tudom, miféle vallású volt. Ott volt nekik a Transilvánia utcában imaházuk. Oda jártak. Csakhogy olyan vallásosak voltak, hogy például az apja tartott kecskét, aztán elment Várihoz a kertbe, letette a kalapját, lehúzta a szilvafa ágát és megétette a kecskével a leveleket és a termést.

- És a másik Burca család? (5. szám.)

- Nem hiszem, hogy volt mesterségük. Ha mesterségük lett volna, mégis inkább azzal foglalkoztak volna. De mind a ketten kofáskodtak a piacon. Gyümölcsöt árultak. Reggelenként, miután megvásárolták az árut azoktól, akik szekerekkel hordták fel. Az ember itt árult a vasúti hídnál. Az öregnek volt egy szekere, mérleg rajta. Kosarakban volt az áruja. Még én is hordtam nekik gyümölcsöt meg szőlőt. Hajnalban mentünk és szedtük le a körtét, mikor minek volt szezója, és akkor aztán frissen vittük az öregnek. Lemérte, eladta.
- Felszabadulás előtt volt.
- Azelőtt is. A magyar időben.
- És előtte mivel foglalkoztak?
- Csak azzal.
- Állatokat is tartottak, ugye?
- Ők inkább kecskét tartottak. Szabó bácsi tartott tehenet és még nem tudom melyik szomszéd. Tehenük volt Jucanéknak. Lovuk is. Mindennel foglalkozott az az ember. Pék is volt.
- Érdekes ember volt?
- Fuvaros is volt.
- Innen ment el a háborúba és ide tért vissza?
- Igen. Volt fogságban is.
- Mesélte, úgy jött vissza megfagyott lábbal, hogy etette a szovjet katonák lovait.
- Arra emlékszem, egyezséget kötött Nágellel, hogy közösen málét sütnek a régi sütőkemencében.
- Továbbmenve egy üres telek következik.
- Nem. Az az egész a Bodocané volt. Most nem tudom, kik vágta le belőle, hogy házat építsenek oda.
- Kert volt ott?
- Nem volt elválasztva. A házuk kijáratja a Kardos János utcára volt. Itt (a Királyhágó utca felől) gyümölcsös meg zöldséges kert volt.
- Bodocanról mit tud?
- Azt tudom, hogy részeges ember volt. Nagyon verte a feleségét. Az asszony áldott - nem is tudom, hogy mondjam -, olyan finom beszédű parasztasszony volt. Az ura kiabálós, részeges. Fuvaros volt.
- Ők nem mentek el?
- Dehogyan mentek. Annál kutyább volt.
- Hogy lehet, hogy az egyik Burca elment, a másik meg maradt?
- Nem tudom. Nem ment el Oláh Péter sem. És Secară bácsi sem. Erkediné sem ment el, pedig sokgyermekes volt és az urát elütötte a mozdony.
- A 7. szám alatt többen is laktak?
- Igen, a telek végiben volt Nagy vagy Kiss néni. Annak volt egy borbély veje. Lakott ott egy vasas.

- Kicsi szoba-konyhában?
- Igen. Szemben is volt egy kicsi szoba-konyha. Azt aztán lebontották.
- A Nádas partján út volt.
- Elvesztődött akkor, amikor a magyarok rendezték a Nádas.
- Ez mikor történt?
- Miután bejöttek, nagy árvíz volt. Akkora nagy árvíz, hogy a katonák csónakokkal mentették ki a szigeten lakókat. Egy katona beleesett a vízbe, és Oltyán Pali, aki nagyon jó úszó volt, kimentette a katonát.
- Oltyán Pali hol lakott?
- Fenn lakik a Gorkij utcában. Kicsit lennebb a Kardos János utca sarkánál, srégen lennebb, Ebergényi után.
- Mit érintett a rendezés a Királyhágó utcából?
- Megmondom én neked. Itt a rajzon mutatom meg. Említettem, hogy volt egy özvegyasszony, aki a vasútnál dolgozott. Takarított. Volt neki két leánya. Annak a háza beleesett a szabályozásba, és a Partizán utcában adtak neki helyet.
- Átvágás történt a maga házánál is (21. szám).
- Igen. És maradt egy rész útnak. De tovább már le kellett vágniuk a házhelyekből az út számára.
- Bodocanénál is átvágták a patakkanyart. És át kellett vágniuk az utca végén is.
- A patkógyár előtt.
- Csak katonák dolgoztak?
- Nemcsak. Hanem mindenféle emberek. A magyarok összeszedték a munkanélkülieket és odatették őket dolgozni. Persze megfizették őket.
- Az utcából nem dolgozott senki?
- Nemigen.
- Oszlopokat vertek be a part mentén...
- És rőzsét hordtak a hegyről. A minek híjákról... Azt tették az oszlopok közé, földet reá, és Isten áldja meg.
- Az útról aztán lemondtak.
- Az elvesztődött.
- Most forduljunk vissza. A Kardos János utcából jövet, a sarkon van a 2-es szám. Bogdánék laktak ott.
- Van egy lánya. Egyebet nem tudok róluk.
- Mellette Oros lakott?
- Oros bácsi volt fűtő. Részeges ember volt. Meséljem el, hogy vele hogy jártam? A sógorommal dolgoztunk Kleinnak, a Négernek. Ő ment Ilvára, vitt valami lábbelit eladni, valami nagy építkezésre. Hajnalban vittük el neki a munkát, mert reggel utazott. Mentem a fűtőháznál végig. Hát ki megy előttem? Hát Oros bácsi. El akartam kerülni. Biza megismert a

sötétben is. Azt mondja nekem: Vecine! Sa nu mă lași pemine aicea! És én fogtam az öreg. Há' nem is volt olyan öreg. És tudod, elég derék ember volt. Én soványka ember voltam, agyondolgozott. Átfogtam, vittem végig a vasúti műhely mellett. Félttem, hogy el ne essék, hát szorítottam. Eccer hozzám fordul, és magyarul mondja, hogy ne szorítsam a karját, amiért ő oláh! Ezt mondja nekem! És éppen így. Azelőtt csakis románul beszélünk vele, bár úgy tudott magyarul, mint mink. Ha józan volt, akkor lehetett vele akárhogy beszélni. Máskülönben elég rendes ember volt. Na, akkor megint átfogtam az öreg. Mentünk egy darabig. Megint szólt. S akkor aztán már nem fogtam olyan szorosan, és elesett. A sapkája olyan messze ment, hogy nem érte el.

Odavittem neki a sapkáját. Felállítottam és otthagytam. S akkor azt kiáltotta: „Ne fuss te bolond! Ne menj te bolond!” Hogy miként került haza, nem tudom. Nem tudom, hogyan kelt át a Nádason. Éppen esős idő volt valahol a hegyekben, megnőtt a víz. Hazamentem és alá-szolgája. Máskor amikor berúgott, énekelt. Farkasnál, ahol most is üzlet van, régen kenyér-üzlet volt. Az öreg ott becsípett, és indult haza. Volt neki egy nótája: „Vékony haja van a piroos...” És aztán: „Zice ca dumnezooo... astai strada?! Cine a pus stîlpul la mijlocul trotuarului?! Vékony héja van a...” Így vonult haza. Na ilyen volt az öreg. Egy alkalomkor, Nemes Károly és Szilágyi Dezső kiáltottak be hozzám: „Gyere suszter, mert hív Farkas!” Ez azt jelentette, hogy menjünk, igyunk egy féldeci pálinkát. Aztán ezeknek az embereknek az volt a szokásuk, ha megkóstolták, még kellett nekik. Elmentem velük, mert csúfondárosak voltak az emberek: „Papucs alatt vagy!” Nem tudom én mi. Aztán elmentem velük és mondtam, hogy elkéreztem anyutól. Vittem a féldecis üveget, hogy a feleségemnek is vigyek pálinkát. Megittuk a féldecit, aztán eljöttem. Ott hagytam őket. Féldecire mondták, akkor egy féldecire mentem. Ott volt Oros bácsi is. Ivott. Már elég jó hangulatban volt. Nemes Károly azt mondta neki: „Ej, Oros! Nem fog kimenni a vezér a mozdonyra, ha valami baj lesz. És ilyen állapotban hogy mész majd te ki?” Oros erre otthagya a pálinkáját és elment. De csak ha figyelmeztették. Volt benne valami respekt. Ha felhívtad a figyelmét, otthagya a pálinkát és gátá.

- Nemcsak fűszerüzlet volt, hanem kocsmá is?

- Akkor Farkas kocsmát tartott. Aztán lett belőle fűszerüzlet, miután a magyarok bejöttek. Szilágyi Dezső vette ki és csinált belőle fűszerüzletet és kocsmát. A Napos utcára nyílt az ajtaja.

- Oros bácsinak volt két fia.

- Azok gyermekek voltak. Ott né, Manfréddal játszottak... Emlékszem, azután elzüllöttek, részegesek lettek. Olyan nagyon sokat nem tudok róluk.

- A 6. szám alatt Nagy Feri lakott?

- Igen. Feri a börgyárban dolgozott. Ott ismerkedett meg a feleségével, akivel a házat vették. Mit tudom én, hogyan vették. Feri az új házban lakott, új asszonnyal, a második feleségével. Odébb Nagykék laktak. Volt a Nagy néni. Annak gyermeke: Ibi. Nem Feritől volt. A lányt elvette egy birkózó.

- Ki volt Nagy Feri?

- Józan életű, törekvő, munkás ember. Amikor én odamentem '32-ben, ők már ott voltak. Ez a rész akkor már ki volt épülve (a 2-es számtól a 28-as számig).

- Mellette lakott Nagy néni? Rokonok voltak?

- Nagy Feri után mindjárt jött Nagy Zsiga a bátyjával. Nem tudom, hogy hívták a bátyját. Még volt nekik egy testvérük, de nem ebben az utcában lakott. Dénes.

- Nagy Zsiga és a bátyja agglevények voltak?

- Igen. Nagy néni a Nagy Feri első felesége volt. Elváltak és ott hagyta neki a házat. Otthagyta a gyermekekkel együtt, és ő Nagy Zsigáékon túl épített magának házat. Nagy Zsiga szabó volt, a bátyja nem tudom, hol dolgozott. Nagy Zsiga ipar nélkül dolgozott, éppen úgy, mint én. Úgy mondták akkor, hogy kontár. Csinált, amit tudott, úgy élt. Így kényelmesebb volt. De nem keresett sokat, mert a szabóság éppen olyan, mint a suszterség. Még rosszabb. Mert egy foltot a cipőre nem tettél rá otthon, de egy ruha foltozását megcsinálták, megstoppolták, kivasalták maguk az emberek. Úgy a szabóság még rosszabb volt, mint a suszterség. Mert egy spic, egy sarkolás, ez-az mindig került a suszternek. A szabónak biz a nem került sok javítás.

- Folytassuk Szabóékkal. Ők a 14. szám alatt laknak.

- Szabó bácsinak feltűnt, hogy a gyermekek igen sokat járnak hozzánk. Mit tudom én, hogy mit gondolt az öreg. Egyszer csak eljött hozzám, és felelősségre vont, hogy mit keresnek a gyermekek nálam. Leültettem a banklihoz ügyesen, és beállítottam a gyermekeket: „Na kezdjétek mondani!” Aztán az öreg szépen vette a zsebkendőjét, megtörölte a szemét és elment. Nem még zavart aztán többet. Aztán a gyermekekkel elmentem hozzájuk is. Csináltunk egy perselyt és abba gyűjtöttük a pénzt. Volt egy szerkesztőség a Deák Ferenc utcában, oda vittük fel a pénzt.

- Nem a Falvak Népe volt véletlenül?

- Azt hiszem, hogy az. Mert aztán a gyermekek ott is elmondták az általam betanított verseket, és megmondtuk, hogy annak a székelly embernek gyűjtöttük a pénzt. Odaadtuk, kibontották és megszámlálták. Kaptam egy kicsit az orromra, hogy miért nem jelentettem, hogy ilyesmit csinállok, mert akkor volt valahol egy összejövétel és elmehettem volna oda a gyermekekkel. A magam fejétől csináltam. Még Nagy Pistáéknak (az írónak) sem mondtam.

- Honnan tudta, hogy annak a székelly embernek leégett a háza?

- Hát azt társaimtól tudtam. De nem tudtam arról, hogy hol jöttek ők össze. Hívatva nem voltam. Tudok arról, hogy voltak olyan gyűlések is, amelyeket valamelyiknek a névnapján rendeztek. Vagy éppen „esküvő”. Még menyasszonynak is felöltöztettek valakit. És az „esküvő” alatt elintézték a konferenciát...

- Ismerte azt, akinek gyűjtött?

- Sohasem láttam. Hallottam róla. Az újsághoz inkább csak azért mentem, mert azt akartam, hogy a gyermekek és a szülők is úgy tudták, a gyűjtött pénzből nekik is jár. Hogyha elmentek öntözni húsvétkor, akkor is azért mentek, hogy a végén összeszámolják: „lám, mit kerestem?!” A gyermekem hozott ennyi és ennyi piros tojást és pénzt! Azt akartam, hogy ezt kihúzzam az emberekből. És inkább arra legyenek büszkék, hogy az újságban megjelenjen az, hogy a gyermekek ilyen és ilyen dolgot csináltak: gyűjtöttek pénzt valakinek, akinek leégett a háza.

- És bizonyíthatta, hogy az összegyűjtött pénzt nem tette el, hanem...

- Erre talán nem is gondoltam. Volt annyi bizalmuk bennem, hogy erre nem kellett gondolnom. A szülőknek jólesett, hogy az újságba is kitették, mit csinálnak a gyermekeik.

- Hol mutatkoztak be a szavalók?

- Az utcában. Ha jól emlékszem, Nagy Pistáéknál is voltunk. Sok helyre mentem a gyermekkel a környéken.
- Az utcában minden házba bementek?
- Hát bementünk Nemes Károlyékhoz, mert a gyermeke benne volt a csoportban. Bementünk Szöcs Jóska-hoz. És mindenkihez, akiben megbízhatott az ember. A szavalókórus valami olyanról szólt, hogy fogjatok össze zsidók, magyarok...
- Honnan kapta hozzá a verseket?
- Nem tudom már, honnan került. Nem bízott meg senki sem ezzel. Fogalmam sincs, honnan került. Talán még most is megvan a padláson valahol a szöveg. Úgy emlékszem, megőriztem.
- A fia is szavalt ünnepélyes alkalmakkor. Húsvétkor, karácsonykor...
- Emlékszem. Én tanítottam. De nem tudom már, milyen verseket. Butaság, hogy az ember az ilyesmit nem tudja elrakni, megtartani. Nem is igen lehetett megtartani. Volt egy tollverseny. Nagy Pista inspirációjára valamelyik lapunkban is megjelent. Én is írtam valamit. Aztán odaadtam a húgoméknak, ők eltették, nehogy nálam megkapják. Mert egyszer beleestem a szarba (na ezt is felvettük), amikor annak az embernek a csomagját eltettem. Azután jött a rendőrség, többször keresett. Matattak, kutattak. És akkor nem tarthattam semmi ilyesmit. Azt mondták a barátaink, és jól mondták, hogy minden, ami gyanús lehet, ne legyen nálam. Igyekeztem. Voltak nálam Vörös Segély-bélyegek. Azok úgy el voltak téve, hogy nem kapták meg, mert el sem gondolhatták, hogy hol vannak. A végében volt, ahova nem piszkálhattak belé. Csak akkor vettem elő, ha szükségem volt rá, azután mindig újra eltettem...
- Visszatérve Szabóékhoz, még mit lehet róluk elmondani?
- Nagyon munkás ember volt. A vasútnál dolgozott. Elég nyomorúságban éltek.
- Hány gyerek volt? Kettő-három?
- Több volt. Most is él három. Az egyik fia meghalt a felszabaduláskor. A villany ölte meg. Leesett a póznáról.
- Emlékszem rá. Áramütés érte a műhelyben. Beleesett egy éles vasba. A Burca fiú esett le a póznáról. Az is meghalt. Szabó néni?
- Nemes Károllyal volt testvér. Meghalt már.
- A háború után nem volt már tehenük.
- Azelőtt volt. A család akkora volt, hogy az öreg szegény tehenet tartott, hogy legyen tej a háznál. Munkás emberek voltak. Na.
- Most is él.
- Igen biza. Nyolcvan nem tudom hány éves. Jó memóriája van. Lehet beszélni vele. A nagyobbik fia, András, ott lakik a családi házban. Ott lakott a fiának a fia is, nemrég költözött el onnan. Bélának (a kisebbik fiú, akinek a felszabadulás után kiverte félszemét a játékból felrobbantott ágyúgolyó) pedig házhelyet vettek az Ádám utcában. Most ott lakik.
- Búzásiék?
- Mellettük laktak Búzásiék. Történetükből csak annyit tudok, hogy Búzási bácsi, amikor meghalt a felesége, akkor Tasnádinét vitte a házhoz. Tasnádi bácsinak volt egy leánya és egy fia. Jani és Icus. És Tasnádinének fia volt. A végén ez a fiú összeházasodott a Búzási leánnyal. Szóval a két mostohatestvér férj és feleség lett.

- Tasnádiné, akiből Búzásiné lett, hogy került Ignáthoz?
- Úgy került, hogy nemcsak fia volt, hanem leánya is. Ignátnak a felesége a Tasnádiné leánya volt.
- Tehát Búzásinak és Tasnádinénak is két gyermeke volt?
- Igen. És a fia elvette a mostohatestvérét, a leány pedig Ignáthoz ment.
- Csak azt nem tudjuk, hogyan került ide Ignát. Talán ők vették meg a szemben lévő házat is (9. szám).
- Annál szegényebb emberek voltak.
- Mivel foglalkoztak?
- Olyan sokat nem tudok róluk. A fiam, Jani, valamilyen vasas...
- A 18. szám alatt Grán Sándor lakott?
- Grán bácsi vasutas volt, később nyugdíjas. Szabadjegye volt. Pénzt hamisítottak. Dinárt.
- Mikor történt ez?
- Nem tudom a dátumokat, fiam. A régi román időben. '35-ben vettem meg ezt a helyet, és abban az időben volt ez. Azok, akik a dinárt hamisították, idegenek voltak.
- Kinek adták a lakást?
- Nekem jó barátom volt Sanyi, Gránnak a fia. Ketten voltak testvérek. Volt egy leány, férjhez ment egy tímárhoz. Feketén csinálta a bőröket. Gránnal, annak dacára, hogy később részeges ember lett, jól politizáltunk együtt. Nekünk kellett szervezni lakást egy-egy gyűlésre. Ha más nem volt, az ember a saját lakásán is megrendezhette, de nem volt szabad. És Grán adta a szobát arra az időre, amíg egy gyűlés lefolyt. Pár emberről volt szó. Egy sejtben öt embernél több sohasem volt.
- Pénzért adta?
- Nem, csak úgy. Szimpatizáns volt. Jöttek rendre az emberek és rendre elmentek. Közben ők foglalkoztak a dinárhamisítással. Nem tudom, hogy ehhez Sanyinak mi köze volt. Elég az hozzá, a boldogtalan elment a Simplonba. Ott leitta magát. Nem volt más pénze, elővett egy dinárt. Olyan dinár volt, amit nem vittek el a hamisítók és valamiért nem semmisítették meg. Így aztán lelepleződött a dinárság. Ütött meg a guta, hogy mi az öregisten, mert ha véletlenül éppen akkor jön a rendőrség, amikor gyűlést tartunk, lefognak minket dinárhamisítással. Hogy milyen pácba keveredtünk volna! Az öreg Grán hordta ki a határra, Temesvár környékére, vagy mit tudom én, hova, azt a pénzt...
- Ott nyomták?
- Ott nyomták a papírpénzt. Ott foglalkoztak vele. És ott volt a festék és minden nyavalya...
- Mi történt Gránékkal?
- Nem tudom. Bezárták őket, vagy mi lett, de eltűntek az utcából. És akkor került a házukba a kecskés asszony. Ő lett a tulajdonos.
- Ki volt ez a kecskés asszony?
- Nem tudok róla sokat. Azt tudom, hogy intelligens asszony volt. Kecskéit legeltette. Nyugdíja lehetett, mert dolgozni nem járt. Eldiskurált vele az ember, mert intelligens asszony volt.

- Miről lehetett vele beszélgetni?
- Sok mindenről. Politizáltunk vele.
- Hogy nézett ki?
- Szép kicsi fehérmép volt. Édesanyád megkérdezte tőle, hogy nem ment férjhez, egy ilyen kedves és szép nő... Azt mondta, hogy azért, mert nem kérték. Ez maradt meg a fejemben. Mást nem tudok mondani. Azt sem tudom, hogy tűnt el az utcából.
- Csodabogár volt, hiszen a környéken csupa szegény ember lakott.
- Becsöppent a durvább, darabosabb emberek közé. Nem tudom, honnan jött és hova ment el.
- A 20-as számú ház következik.
- A Búzási Ilust elvette a Tasnádi fiú, és ide kerültek a 20. szám alá. Azt hiszem, az a Kovács bácsi lakott ott, akiről már beszéltem. Az újságkihordó. Ezt a házat eladta az öreg. Egy mészáros vette meg tőle. A mészárosnak nem kellett a ház. S akkor lebontották a házat. A pincét én vettem meg. A követ belőle. A mészáros pedig elhordatta a földet. A fuvarosnak adtam egy lejt szekerenként, és lerakta a telkem elé végig. És ősszel, amikor letakarítottuk a dolgokat, akkor behordtuk, és feltöltöttem a ház előtti részt. Kovács bácsi aztán feljött, ide, a Gorkij utcából. Megy egy keskeny utca felfelé. Ott épített magának egy kis kulipintyót. Kovács bácsi a mi utcánkban lakó Szilágyi Dezső feleségének a testvére volt.
- A Gránék háza milyen volt?
- Kulipintyók voltak ezek. Gránék a mi településünkön, a Petean és Porucz telepen innen voltak. Itt szép ház csak a Szilveszteréké, a sarkon a Bogdánéké és esetleg a Szabó bácsié volt. A többi kulipintyó. A Balláké, a másik sarkon? Na az, igen! A Balláké volt talán a legszebb ház az utcában.
- A 22. szám alatt lakott Cuibuș, a trombitás.
- Igen. Azt nem tudom, hogy ők itten vágtak parcellát vagy vettek. De honnan vették, azt sem tudom. De ha jól emlékszem, azon a telken, ahol a mozdonyvezető Cuibuș lakott, ott volt az öreg ház. A szülőké. Az anyja derék asszony, mindig kinn ült az utcán. A másik Cuibuș, a dudás, később csinált mellettünk magának házat (22. szám).
- Hogy kerültek ide?
- Azt nem tudom. Az öreg Cuibušek ott voltak már, amikor az utcába költöztem. Két fiuk volt. Vasutasok voltak. Az egyik mozdonyvezető lett, a másik itt a műhelyben dolgozott. Jóska volt a trombitás.
- Románok voltak vagy magyarok?
- Hát fiam, én azt nem mondanám meg. A beszédjükéről nem érződött, hogy románok. A nevük román. Laktak Cuibușok fennebb, a másik utcában. Azok románok voltak. Nem mindig lehet megállapítani, hogy ki a román vagy ki a magyar.
- Otthon hogy beszéltek?
- Magyarul. Ezek magyar Cuibușok voltak... Jó emberek. Rendes emberek. Jóskaival nemrég találkoztam. Egy kicsit össze van fonnyadva. Azelőtt milyen vaskos ember volt. A mozdonyvezető aztán még derékabb volt. Jó, hogy a föld nem süllyedt alatta.
- Mit lehet még mondani róluk?
- Hát a kertjüket megdolgozták.

- Az udvarukon volt az a nagy diófa?
- Nem, az az Erkediek udvarán (26. szám). Azon a telken egy ócskaház volt és két öregember. De hogy azokkal is mi lett, nem tudom.
- Eléggé a közelében voltak?
- Még akkor sem tudom.
- Észrevétlenül éltek.
- Igen. Olyan bezárt emberek voltak.
- A sarkon áll a Balla ház.
- Balla vasutas volt. Kalauz? Nagyon tisztán járt, nem volt műhely-munkás vagy valami ilyesmi. Két leánya volt. A lányok iskolázottak voltak. A munkások mellett ők tiszták, pedánsak voltak. Balla bácsi nagyon jó beszédű volt. '32-ben már megvolt a szép, nagy háza. Nemegyszer beszélgettünk, de sem politikailag, sem másként nem közelítettem hozzájuk, hogy jobban ismerjem őket. Úgy voltak ők, mint napszámosok között a tisztviselő.
- A másik sarkon (Napos utca és a Királyhágó utca sarka)?
- Ott Secară bácsi lakott. Egy román ember. Az egyetemi könyvtárban dolgozott ő is. Nem tudom, mit dolgoztak ott. Volt egy suszter barátom, aki ott dolgozott, és egy másik is. Aztán Mihalache is. Rendezték a könyveket vagy kiadták? Nem tudom, mi volt a feladatuk ezeknek az embereknek. Olyan nagy iskolázottságuk nem volt. Mert egy könyvtárosnak, aki a kartotékokat kell vezesse, még annak is szép írása kell legyen és iskolázottsága, könyvismerete. Nem? És én nemigen tapasztaltam ezeknél az embereknél, hogy valamilyen könyvről el lehetett volna velük beszélgetni. Legfennebb arról, hogy mennyi könyv van.
- Látszott a különbség Secară bácsi és Balla között?
- Hát igen. Igen.
- Mégis, milyen ember volt Secară?
- Nagyon közvetlen ember volt, Amikor én építettem a házat, az emberek a telkemen át jártak. Még úgy is volt, hogy a tornácon mentek le a Nádas-partra. Csináltam a házat és persze a vasutasok ott mentek le, mindig szóltak, hogy ők hogy csinálnák. „Ha rám hallgatna...” Hogy miért nem csinálok így vagy úgy. Egyszer jött az öreg Secară és azt mondja: „Știi domnu Király ce se faci? Pune la casa patru roate...” És aztán úgy fejezte ki magát, hogy forgathatom, kinek hogy tetszik majd. Mikor a magyarok bejöttek, itt maradtak. Szegény öreg, miután bejöttek a magyarok, jött hozzám. Ő az osztrák-magyar hadseregben volt katona, tehát tudott magyarul, de feltételezem, hogy inkább azért beszélt velem románul, mert a könyvtárban is úgy beszélt, és mert román idő volt. És nem nagyon ölte magát a magyar beszédért. Ezért aztán érzett a hangján, hogy már elfelejtett magyarul. Köszönt, hogy „Jóóó reggél kívánom!” Én bizony megmondtam neki, hogy „Secară bácsi drága ăi până acuma ai zis Bună dimineața, ăi eu înțeleg ăi așa.” Na, úgyhogy jól voltunk. Nem volt nálunk hogy híják... Meghalt a feleségem, Rózsika. A gyermekek iskolába jártak, a ház üresen maradt, aztán időnként ő nézett át hozzánk, hogy ki megy, ki jár arra.
- Gazdaságuk volt?
- A kertjüket gondozták.
- Falusiak voltak?

- Hát falusi eredetűek. Úgy is jártak mindig, falusi ruhában. Nem hagyták el a viseletüket. Vagyis inkább az asszony, mert az ember pantallóban ment a könyvtárba. Pedig már elég idős emberek voltak. Az emberek nem vedlenek át olyan hamar. Ezek is megtartották a szokásaikat.

- Most is ott élnek?

- Meghaltak. Mind a ketten meghaltak. Más vette meg a házat. Át is építették. Felépítették az újat, és az ócska házat kidobták.

- Nem volt gyerekekük?

- Nem volt.

- A 32. szám alatt Nemes Károly lakott.

- Vasutas kovács. Székelyföldről kerültek ide, azt hiszem, mert székely volt. A felesége is az.

- Amikor az utcába került, volt már gyerekekük?

- Akkor már volt. Megvolt Károly és Hajnal, azután lett Bandi. Nemes Károlyról el akarom mondani, hogy szeretett egy kicsit inni, és elégedetlen ember volt. Sohase volt jó neki. Egy alkalomkor azt mondta nekem, hogy. „Benn vagy a melegben és könnyű neked! Nyáron a hűvösbe, télen a melegbe!” Hozott egy nagyon rossz cipőt. Mondtam neki: „Hát Károly fiam, hol fogjak ennek neki?” „Az anyád istenit - mondta, mert durva nagyfejű ember volt -, nem ismered a szegénységet!” Aztán a végén odajutottunk, hogy megcsinálom neki azt a cipőt, de csak úgy, ha leül mellém. „Könnyű neked...” Hát miért könnyű? „Mert ülsz.” Na, akkor ülj ide mellém. Adtam neki újságot, olvasson nekem jó hangosan. Jó barátságban voltunk, mert segítettünk egymásnak. A régi román időben csak egy szobájuk volt és voltak négyen, aztán építettünk neki még egy szobát. Segítettünk mindig egymásnak. Elmondtam, hogy Szilágyi Dezső is hazafelé odaadta a kosztos csészéjét az asszonynak: „Né Lobogónak fedjük bé a házat, mert mindjárt...” Nem is ment haza ebédelni. Na aztán az én barátom egyszer csak nekifogott mozgolódni a széken. „Az öregistenit, inkább megyek, mozgatom a vasakat, de én nem ülök itt!” Aszonta. Na, mondom, ugye milyen könnyű a dolga a suszternek. Aztán akkoriban vásárnaponként jártunk mindég vásárolni. Mentünk át a pallón a fűtőháznál, nem tudom milyen utcán, fel a Gépész utcára, és le a piacra. Ő is eljött a piacra, és hoztunk krumplit. Persze, a szotyrokot megtöltve cipeltük, mert nem minden nap mehettünk a piacra, messze is volt, és dolgozni is kellett. Egész úton káromkodott, hogy milyen nehéz a szotyor, pedig a felesége is mondta neki, hogy látod Károly, én ezt minden második nap cipelem. Káromkodott végig az úton, hogy inkább mázsás vasakat forgatna... Más mozgás volt... Nem olyan, amit megszokott. Nem is politizáltam vele, mert furcsa ember volt. Nem lehetett zöldágra vergődni a politikában, mert mind másfelé járt az esze.

- Például?

- Mit mondjak, amikor a bécsi döntés volt, ő is és még a másik barátom is megfenyegettek. Amikor a bécsi döntés megtörtént, hallgattuk Máneásznál a rádiót. Nem volt akkor rádiója az embereknek. Csak egynek-egynek volt, és az is nagyon rossz. Boldogok voltak, hogy most már magyar világ lesz. Károly is azt mondta, hogy most már igazgató lesz, vagy mi az öregisten. Azt mondtam nekik, hogy nem azok a magyarok jönnek, akik '914-ben voltak itt. Erőszakos, durva ember volt. Ha nekem volt valamim, ami neki kellett, jött és elvitte a padlásról is. Anélkül, hogy tőlem kérte volna. A vasúttól dobtak ki csöveket és a gyermekek, hogy legyen hol fürödjének, gátat csináltak belőle. Mindenből, amit kaptak a Nádason. Még olyan bányángli síneket is hoztak. Aztán a pincémre abból csináltam magamnak plafongerendát. Arra öntöttük a betont. Mert amikor a fürdés ideje elmúlt, és jött a nagy víz,

elbontotta a gátat, én mindent összeszedtem. Akkor jött Károly és elvitte a csöveket, beleverte a földbe, hogy ne menjenek szekérrel föl a járdára. Schulz bácsi, aki egy napszámos, egy fuvaros ember volt, azzal többet lehetett politizálni, mint Károllyal. Pedig nála is nyomorúság volt. Három gyermek volt a nyakán. És kocsisként nem sokat keresett. A felesége sem dolgozott. Csak a kertjüket dolgozta.

- Nemes Károly meghalt...

- A felesége egyedül maradt. Aztán ő is meghalt nemrég. A nagyobbik fia is meghalt. Ott maradt a fürdőkádban. Karcsi nagyon szerette a gyermekeket és adoptáltak egyet. Nemsokára aztán meghalt és a felesége pedig ott maradt a gyermekkel. Ők aztán már nem laktak a mi utcánkban. A kisebbik fiú ott lakott egy darabig. Most a Nemes leánya és annak családja lakik a házban.

- Következik a 34. szám alatt Szilágyi Dezső. Mivel foglalkozott?

- A gyógyszerárugyárban dolgozott a feleségével együtt. Amikor barátságba kerültem vele, cséplőgépeket javított, mert jó lakatos volt. Három leánya volt. Annuska fodrász lett. Ezt a lányt a felesége hozta magával házasságukba. A másik két leány közös gyerekük volt.

- Milyen házban laktak?

- Egy szoba-konyhában. Azután még építettünk egyet közösen, pincével. A házban a leányok maradtak. A felesége meghalt. Aztán Dezső elzüllött. Balláéknál lakott egy asszony, Dájlér néni, a részeges pipás varrónő, annak a lánya lett az ő második felesége. Azután az az asszony is meghalt. És akkor úgy elzüllött Dezső, hogy az utcán, a járda szélén aludt. Egy alkalommal az Urániánál (a mozi előcsarnokában) láttam, Dániel-kályhánál melegedett. Nem ismert meg senkit. A gyermekei sem törődtek vele, mert otthonról lopott és megitta minden pénzét. Amikor a leánykák eltűntek, én már nem laktam ott. Erről Rózsika, az én leányom többet tud, mert barátnők voltak. Az egyiknek betörte a fejét. Jött akkor Dezső veszekedni velem. Az asszonyának több esze volt. Mivel a gyógyszerárugyárban dolgozott, volt otthon fertőtlenítő szere, kimosta a leányának a sebét, és alászolgája. De Dezső jött, hogy veszekedjen. Aztán megfogtam és kivettem a kapun kívül. Kimentem én is vele. Mondtam, ne veszekedjünk a gyermekekért. Hát érdemes, hogy összevezzünk a gyermekekért? Az történt, hogy a lánya megütötte Rózsit, ő pedig vett egy követ és fejbe vágta a Szilágyi leányt. Egy óra sem telt el és újra együtt játszottak. Mentem Dezsőhöz. - Na gyere csak ki - mondtam -, nézd meg őket! Hát ezért kell nekünk veszekedni és verekedni? Rosszak a gyerekek? Elnadrágtam, ellábszíjztam a lányomat is, és alászolgája.

- A szomszédban a 36. szám alatt...

- A neveket mondjad, mert a számokat nem tartom észben.

- Erkedi.

- Fűtő volt. Román létére rendes, becsületes ember. A régi román időben halt meg. Amikor a magyarok bejöttek, felesége és gyermekei elmentek. Nem tudom, miért kellett elmenjenek. Kapott nyugdíjat vagy miért... Otthagyták a házukat valakire, aki őrizte, aztán visszatértek. Nem tudom, él-e még az asszony. Nagyon szép, ügyes asszony volt. A leányát azt hiszem, annak a pipás papnak, annak a vasutasnak a fia (52. szám) vette el, és aztán meghalt.

- Hogy halt meg Erkedi?

- Mentek Csucsra felé és valami baj volt a mozdonyon. Kiment, hogy nézze meg, mi a baj. Éccaka volt, nem vette észre a hidat és az leütötte.

- Következik még egy Szilágyi, a 38. szám alatt.
- Ez az a Szilágyi, akinek háza volt előbb a 37. szám alatt. Ezer mestervolt, pávás házat csinált, faragott. A fia, Gyuri, kőműves. Volt neki favágógépje. Vágta a fát. Az is mindennel foglalkozott. Benzinmotorral dolgozott. Nem is tudom, volt már akkor villany az utcában? Volt. Persze.
- Hova valók voltak?
- Kide, Méra, mit tudom én honnan. Olyan viseletük volt. Az anyjának is.
- Kalotaszegi.
- Valami olyan. Bánffyhunrad környékéről kerültek ide. Hogy mikor, azt nem tudom. Elég nagy házuk volt. Amikor elköltöztek, Bertalanék kerültek a helyükbe.
- Mikor költöztek el?
- Hát amikor a másik házukat építették. '35 előtt építették ezt. Segítettem nekik kutat ásni. Mivelhogy jó mászkáló voltam. Segítettem nekik a gerendákat feltenni. Faházat csináltak. Ahogy a plafongerendákat adták fel, én az egy szál gerendán végigmentem, és ők nyomták fel a következőt oda, ahova kellett. Segítettem nekik.
- Nem szédült?
- Nem.
- Miután elmentek Szilágyiék, ki jött ide?
- Bertalanék, akik előbb egy kicsi házban laktak a Gorkij út sarkán. Eladták, mert meghalt az öreg, és házbérbe ide jöttek a 38. szám alá. Bertalannénak nem volt orra. Annak a leányát vette el a fiam feleségül. Rajtuk kívül, nem tudom mikor, lakott ott még egy suszter. Két fia volt. Az egyik vasas, a másik suszter volt. Nagy ház volt. Akkor úgy volt, hogy kapott az ember egy szobát, és az volt a lakása. Nem minden gyermeknek jutott külön szoba. Bertalanék is egy szobában laktak. A fiának a lábával volt baj. Subának szólították. Kályhás volt. Ő maradt a lakásban, miután Bertalanné meghalt. Suba tragikusan halt meg. Szeretett egy kicsit inni. Elég rendes embernek ismertem, dolgoznak. Jó mestersége volt és értette a mesterségét. De lehet, hogy éppen a nyomorúsága...
- Úgy született?
- Nem biza, fiam. Azután lett olyan a lába. Paralízis-féle rontotta el a lábát, sőt még a kezét is. A kezével is olyan furesán fogta a kést. Úgy halt meg, hogy becsíphetett. Betörték az ajtót, azt mondják, le volt égve róla minden. Manfréd mondta, hogy tiszta fekete volt, úgy megvolt égve. Benn a házban nem volt elégve semmi, de ő megvolt feketedve. A mosdótálban ott volt a mosdóvíz, és a borotválkozó eszköz ki volt készítve. Lefeküdt és elaludt...
- A másik lánytestvérével mi lett?
- Férjhez ment. Itt laknak a városban.
- A suszterékkal mi történt?
- Azok eltűntek. Elköltöztek.
- Konkurencia volt maguk között?
- Nekem nem volt konkurencia olyan szempontból, hogy ő tajkolósuszter volt. Engem jobban szerettek. Ő az ószerre dolgozott. Szedett össze ócskaságot, megjavította és eladta. Nekem nem kellett minden anyagot megvennem, mert megspóroltam...

- Szőlősi lakott a 40. szám alatt.

- Azt hiszem, ez is valamiféle tisztviselő lehetett. Nem ő, hanem a leánya. Szőlősi beteg ember volt. A leánya érettségizett. Amikor Manfrédot tanította, az már a magyar időben volt. Volt nekem egy barátom a betegsegélyzőben. Román ember volt, a felesége magyar. Ő vizsgázott, mert fennebb akart kerülni. Neki megvolt a tananyaga. Azt mondta, írasd be a fiadat a polgáriba, most lehetőség van rá. Mondom neki, hogy csak hat osztálya van, két évet elveszített. Adta az anyagot és Manfréd másodikból vizsgázva, egyenesen harmadikba ment. Tehát ő a szünidőben tanult, különbözetit tett hat osztályból, két polgárija lett. És akkor a Szőlősi leánya foglalkozott vele, hogy ez sikerüljön neki. És sikerült is.

- Milyen házuk volt?

- Ügyes, felemelt házuk volt. Nem tudom, ki építette. Nem nagy ház, de jó magas alapra épült, szép, teraszos ház volt. Még most is megvan. Azt hiszem, hogy ők építették, de ebben nem vagyok biztos. Nemigen volt velük kapcsolat, mert úriemberek voltak. Szegény csak a szegénnyel...

- 42. szám, a sarkon. Albuék?

- Igen. Nem tudom megmondani, hogy hol dolgozott. Falusi ruhában járt. Az asszonya még máma is úgy jár. Mit is mondjak. Segítő, becsületes, barátkozó ember volt. Jött az az idő, amikor összeugrasztották a románokat a magyarokkal és a változások már elő voltak készítve. De ők nem mutatták, nem vettek tudomást arról, hogy Nagyrománia van, meg ilyesmi. Továbbra is emberek maradtak, mint azelőtt. Amikor nem volt gazdasági válság és nyomorúság, nem ugrasztották az embereket egymásnak. Emlékszem, mentek a vasút felé az emberek. Szóltak Albusnak: „Gyere oláh, fizessék egy deci pálinkát.” És ment, fiam. Barátságosan. Mert nem úgy mondták, hogy bántsák. És eljött az idő, amikor „Dute în Ungaria!” és nem tudom még mi az istent mondtak. Na! A nyomorúság is hozzájárult ehhez és az urak is tudták ezt „segíteni”. A vasútnál akkora legtöbb iparos magyar volt. A kolozsvári vasútnál. És beadták nekik, hogy a románok kenyerét megeszik a magyarok. Érted? És összeugrasztották őket. Buták voltak az emberek. Tudatlanságukban nem vették észre, hogy az áldozati adót éppen úgy rátették a románra, mint a másokra is. Egyformán kizsákmányolták őket.

- Albuék itt voltak már '32-ben?

- Igen. Itt vettek házhelyet Porucztól.

- A szavalóműsorral nem mentek hozzájuk, ugye?

- Mi magyarul tanultuk, és ők ugye, románok voltak. Ha lett volna olyan a családban, aki tud magyarul, mentünk volna. Például Somsai is ott lakott a Szilágyi-féle házban, és tudod ki volt: rongyot, csontot, ócskavasat, mindent összeszedett -, a felesége román volt. Nála jártunk. Sohasem felejttem, nagy pénzt adott. Odaadta a fiamnak a pénzt, mert őt ismerte. A fiam fogta a pénzt, összehajította és beletette a perselybe. Rongyot gyűjtött, mint a zsidók. Volt itt egy telep, ahol asszonyok dolgoztak. Szétválogatták, takarították és készítették a rongyból a földre való szőnyeget. Úriemberebb volt, mint én. Jobban eltartotta a családját. A fiát és a lányát. A fia meghalt még kicsi korában. A leánya itt lakik Kolozsváron. Somsai olyan gyűjtő volt, hogy a padlásokat letakarította. Fát, rugót, díványt... ezeket ő elrendezte oda, ahova kellett.

- Volt a környéken szemétkerak?

- Csak a háború után, amikor a Nádast feltöltötték. Azelőtt nem tudom, hova vitték a városból a szemetet.

- A másik sarkon (44. szám) Grusica lakott.

- Igen. Kalauz volt. Népszerű emberek voltak, de inkább az asszonnyal lehetett tárgyalni. Azt hiszem, ő magyar volt.
- Grusica milyen nemzetiségű volt?
- Azt én nem mondom meg neked. De hogy magyarul jól beszéltek, az biztos. Dolgoztam nekik. Javítottam.
- Milyen ember volt?
- Jól öltözött ember. Az asszony mindig glédába kellett álljon, mert minden rendben kellett legyen. Táskája és minden...
- Mellette lakott Szőcs.
- Festő volt. Szeretett inni. Ha nem ment Hajnalka, a felesége, a fizetésért, vagy ha csak öt perccel később ment, nem találta meg Szőcsöt, amíg tartott annak a pénze.
- Hol dolgozott?
- Nem tudom. Mesternél dolgozott, vagy ő vállalt munkát, nem tudom. Akkor nem létezett szobafestő vállalat. Az volt a szokása, hogy hazajött részegen és - mivel disznót is szokott vágni - vette a disznóölő kést és azt mondta, hogy vérszerződést köt Hajnalkával. Aláírják, hogy nem iszik többet. Így mondta: „Terítsünk fátylat a múltra!” Hajnalka egyszer elvitte a templomba és megeskette. Akkor egy évig nem ivott. És aztán lejárt az év, aztán ne búsulj semmit, újra nekifogott.
- Vallásosak voltak?
- Nem mondhatnám. Nem voltak olyan vallásosak. De azért mégis volt valamilyen becsület az emberekben... Többet jelentett a templomban megesküdni, hogy nem iszol, mintha csak szavadat adtak volna.
- Gyerekek?
- Nem volt gyerekük. Magukhoz vettek egy rokon fiút. Azt a Hiriza Mihályt, aki járt hozzánk...
- Román volt vagy magyar?
- Román. Mert Szőcs néni román eredetű asszony.
- Hajnal?
- Igen. Mindenki úgy hívta. Jóska magyar. Ő a Bulgária-telepről került az utcába...
- A szobafestőnek hogy nézett ki a háza?
- Fiam, az egy szobából álló lakás volt.
- Kifestve?
- Kifestette persze, Há' nem hagyta úgy.
- Másoknak is festett?
- Nálam is festett. Barátságból, de megfizette az ember. Délben jött, estére már elkészült vele. Éppen úgy, ahogyan elhoznak nekem a szomszédból egy cipőt: tegyek rá flekket, ha máshoz vinnék, egy hétig várnak rá. Ha Király azt mondja, holnapután meglesz, egy óra múlva már átkiáltottam a szomszédnak, hogy jöhet, mert kész a cipője!
- Hirizáról mit tud mondani?

- Ott nőtt fel. Aztán aktivista lett. Politikai iskolát végzett. Nem tudom, hogy milyen mestersége van.
- Tovább menve...
- Kelemenék. Az ember fuvaros. Honnan került ide? Nem tudom. Kiöltözöttek voltak. A lányai mintha a harisnyagyárban dolgoztak volna. Ha jól tudom, három leánya volt és két vagy három fia. Kicsi házban laktak. Azt hiszem, már lebontották. Senkinek sem volt olyan kicsi háza, mint ezeknek. Bedecsről hoztak egy faházat és összeállították...
- Hol?
- Ott, Floricáéknál. Azon a részen, a sarkon (54. szám). Egy rokokóházat hoztak. Pipáséknak is olyan volt (52. szám). Onigáéknak...
- Éppen ők következnek.
- Oniga rendőr volt. Ennek is van meséje. Szolgálatot teljesített az Erzsébet út tetején. Elfogott egy betörőt. Megfelezte vele az ellopott pénzt és elásta. A rablót később elkapták és az beköpte őt is. Feltételezem, hogy megkérdezték tőle, mi lett a pénzzel! S akkor elmondta, hogy megosztotta a rendőrrel, aki szolgálatban volt az Erzsébet út tetején. És akkor eljöttek és kiásták a pénzt a kertből. Na. Ennek is voltak gyermekei...
- A régi román világban történt?
- Igen. Az lett a vége, hogy bezárták. A felesége meghalt. Később a gyermekeiről Szöcs néni gondoskodott, ügyelt rájuk. Amikorra Oniga kiszabadult, Szöcs Jóska meghalt. Aztán Oniga házasságot kötött az özvegy Szöcs nénivel és összeköltöztek.
- Mennyit ült?
- Nem sokat, de a rendőrségtől kidobták. Később a vasútnál napszámoskodott.
- Az 52. szám alatt Pipás lakott.
- Harminc-nem-tudom-hányban voltak azok a behívások, mozgósítások. Csinálták a Károly-vonalat ide, Várad felé. Már a bécsi döntés előtt.
- Mi volt a Károly-vonal?
- Várták, hogy Magyarország megtámadja Romániát. Engem is behívtak koncentrárrára abban az időben. Jóval '35 után, '40 előtt. Pipást behívták és haza is engedték. Álltam a tornácon és kérdeztem tőle: Haló! Dar ce e, vii acasa? „Ha dumnyezeu” így meg úgy - mondta. „Numa ungurii trebuie să meargă acolo!” Nagyon rosszindulatú ember volt. Nemcsak velem, hanem mással szemben is. A román emberekkel is. Falusi emberek települtek ide a közelünkbe és kendert tiloltak. Elment hozzájuk és beledobta a szivarát a kenderpozdorjába. Meggyúlt, leégett.
- Mivel foglalkozott?
- Valahol napszámos munkát végezhetett. Iparos nem lehetett...
- Pipás volt a neve?
- A csúfneve. De nem pipált. Nem tudom, miért nevezték Pipásnak...
- Floricáék mindig ott laktak a sarkon?

- Igen. Florica idős asszony volt. Olyan vénleány. Nem tudom, miből épített házat. Összerakták fából, de nem csináltak kötést. Már cserepezték, amikor a szél lehúzta. Ha jól emlékszem, mondtam is annak az embernek, hogy a házat nem lehet így összerakni! Se támaszték, se kötés. Eldőlt a ház, és tönkre ment a sok drága cserép.

- Beszéljen most a járdarakásról.

- Úgy kezdődött, hogy a háború után az emberek mindenütt hozzáfogtak saját kerületükben, különösen a sáros vidékeken, az utcák javításához.

- Mikor volt ez?

- '45 nyarán. És ezen felbuzdulva, úgy gondoltuk el Ilus nénivel, a második feleségemmel, aki akkor költözött hozzám, hogy az egyik oldalát az utcának, mégpedig a napos oldalát, kirakjuk kövel, úgynevezett bikasóval.

- Bikasóval?

- Úgy mondjuk mi, hogy bikasó. Más néven sóder. De a sóderben porond is van. Csináltunk egy gyűlést. És az egész utca benne volt. Megbeszéltük, hogy itt a Nádas, dobáljuk ki a követ. Mindenki segített ebben, végig az utcában.

- Hol csináltak még ilyent? Honnan vették a példát?

- Itt kezdték a nagyon sáros Bánát utcában, ahonnan a gyermekek, ha iskolába akartak menni, a fűtőházon át kerültek és aztán visszakanyarodtak a Gorkij utcába... Olyan sár volt.

- Nem hivatalos felszólítás történt?

- Nem. Maguk az emberek...

- Ki kezdeményezte?

- Nem tudnám megmondani. Kezdték sokfelé. A gyárak adták az autót. Porondoztunk egy-egy járdát. (A Kerekdombot hordták el.) Segített mindenki. Pláné a gyermekek. Te is. Abban egyeztünk meg, hogy hatvan centi széles járdát rakunk ki bikasóval és mellé rakjuk a sódert. Így csináltuk a járdát végig az utcán. Az emberek segítettek. De csalódás ért, mert Grusicáig, sőt Nemes Károlyig segítettek, de aztán elmaradtak, akiknél elkészült a járda. Oros bácsi ki sem jött. A végén magamra maradtam. Nagy Elek dolgozott, Nagy Feri is. Előttük is kiraktam, ők hordtak mellé sódert. Végül sikerült.

- Miért éppen maga rakta le a köveket?

- Én értettem hozzá. Magamnak is csináltam már az udvaron. Hátral, a fűtőház felé nyíló kapumhoz járda vezetett, hogy ne lépjünk a sárba. Megfigyeltem, amikor köveztek a Boldog utcában.

- Úgy emlékszem, többnyire vasárnap dolgoztunk.

- Igen és amikor munka után jutott rá időnk.

- Volt akkor valamiféle lelkesedés...

- Há' persze!

- Magától jött ez? Mintha az emberek összetartoztak volna.

- Csak természetes, hogy mindenki azt akarta, hogy ne járjunk sárban. Amikor bejöttek az oroszok és lecsendesedett minden, elmentünk és takarítottuk az utcákat, hogy a város tiszta legyen. Mentek az emberek, hogy seperjék tisztára a várost, mert gané volt mindenütt. A

lelkesedés vitte őket, hogy kezdhünk valamit magunk körül. Az emberek kaphatók az ilyesmire.

- Addig olyan kis kupacokon jártunk. Megkeményedett sár volt. Közöttük latyak.

- Olyan volt a járdánk, mint a marhacsordának a járata, ahova mindegy helyre léptek, ott besüllyedt és máshol púp maradt. Mikor megszáradt, úgy maradt. Egy-egy téglát ha dobott néha valaki a kapuja elé.

- Akkor, hogy minden ház előtt, a páros oldalon, kirakta azt a járdacsíkot, jobban megismerte az embereket?

- Azokat, akik segítettek. A követ a Nádashoz vezető utcákon hordtuk fel. Ebben egyeztünk meg a gyűlésen.

- Hol volt a gyűlés?

- Éppen nálam. A házam előtt, a sarkon. A köveket porondba ágyztuk. Még Balláéknál is volt segítség. Aztán Erkediéknél a két öreg nem tudott segíteni. Csináltuk mink. Nagy Elek sem tudott jönni. Meg is mondta, hogy hagyjuk el nem tudom mikorra. Jött más. Amikor oda-kerültünk Oros bácsihoz, szóltunk neki. Kisebb baja is nagyobb volt. Átugrottuk azt a szakaszt. Magunknak csináltunk rosszat, mert maradt a sár. Oros behordta az udvarára a követ.

- Hogyhogy behordta?

- Így, ahogy mondom. Behordta az udvarára. Na. A követ, amit közmunkával vittünk oda. A fiaí segítették ebben.

- Volt még azután gyűlés?

- Nem volt. Megcsináltuk a járdát, ahogy lehetett. Sár nélkül el lehetett menni, és aztán Isten áldja meg! Úgy emlékszem, hogy Ilus néni hívott valakit a Nőszövetségtől, nézné meg, mit csináltunk. Talán fényképeztek is, de én nem láttam egy fényképet sem. Sem a lapban, sehol. Rég volt... Miután az oroszok jöttek és elterjedt a hír, hogy ezután kazánból eszünk. A vasútépítésnél, ahova tőlünk sokan elmentek, valóban kazánból ettek. Katonakonyha vitte oda az ételt. És sajkából kellett enni.

- Az utcavégi réten szovjet katonák táboroztak?

- Ők bejöttek és mentek is tovább.

- A Királyhágó utcába minden házba beosztottak néhány katonát. Gyermekek-katonákra is emlékszem. Ketten libát loptak és vissza kellett vigyék a gazdának.

- Dolgoztam nekik, mert valaki megmondta, hogy suszter vagyok. Visszajöttem a frontról és lemaradtam, nem mentem tovább. Itthon maradtam a behívóval a zsebemben. Eljött egy orosz tiszt a tolmácsával. Csizmát kellett neki csinálnom...

- Mit ettek akkor?

- Kenyeret és málét. A málé később jött. Gabonát vettünk. Megőröltük a malomban. A magyaroknál házkutatást tartottak. De mégis elrejtett az ember magának valamennyit. A málés világ a felszabadulás után következett. Még Jucan is süttött málét. És árulták mindenfelé.

- Akkor még működött a pékség?

- Ott süttötték a málét a pékkemencében. Egyszer a fiam keservesen mondja: „Nem ehetünk már sohasem kenyeret?” Mondtam neki, ott van a pénz, menj, hozzál kenyeret. Elment és

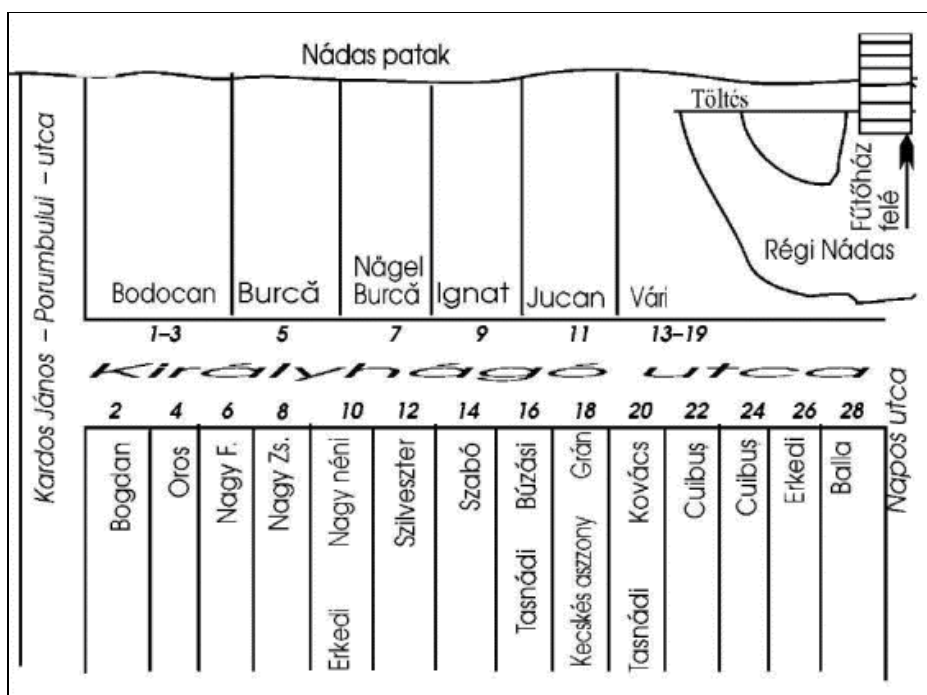
hozott egy fél tepsi málét. Nem volt más. A feketézők a Bánátból vagy mit tudom én honnan hozták a lisztet. Egyszer felszólaltam a gyűlésen: „Lámpavasra a feketézőkkel!” Egy öreg erre azt kérdezte tőlem: Te milyen anyagból dolgozol? Fehéranyagból? És elmagyarázta, hogy ezek a kicsi feketézők, akik éjjel-nappal utaznak, vergődnek a vonaton, hoznak mondjuk húsz kiló lisztet és eladnak valamennyit belőle, ezekkel a feketézőkkel nincs bajunk! Hanem azokkal inkább, akik a milliókat szerzik. Na, erre le kellett hogy üljek én is. Azt gondoltam, hogy egyből mindent becsületesen csinálunk majd.

- Mindezekről szó esett munka közben is, amikor a járda készült?

- Persze. Hiszen az emberek elkeseredtek, mert majdnem igazolódott a csajkából való evés, csaknem oda jutottunk. Aztán megmagyarázta az ember nekik, hogy várjunk, ez még csak a kezdet. Egyesek, amíg szólt az ágyú, azt mondták, ha egyszer is esznek egy nap, csak legyen vége a háborúnak. Elhallgattak az ágyúk, mindjárt észrevették, hogy nincs só, nincs ecet, se paprika, se liszt, se rizs. Ezt mindjárt észrevették. Mert ilyen az emberi természet.

- Jó hónapig dolgozott akkor a járdán.

- Hosszú, száraz ősz volt. Dolgoztunk, vitakoztunk és reméltünk...

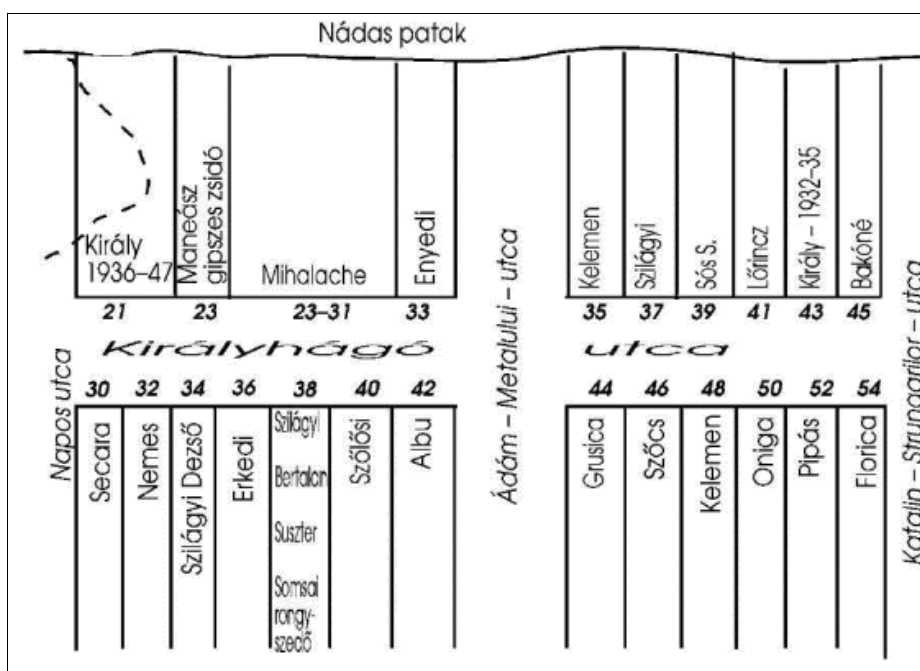

*

Király Ferenc nagybátyám 1909-ben született Székelykocsárdon. Cipésmesterséget tanult. A Királyhágó utcába költözése idején kozákosan öltözködött. Korabeli fényképen láttam, hogy ilyen ünneplő ruhában járt az egész család. Háromszor nősült. A háború után rövid egy évig faluvezetést vállalt. Aztán visszakérezkedett a szakmájába. Az illegálításban is dolgozott, de különleges nyugdíjat nem kért, nem fogadott el. 1970-ben ment nyugdíjba Clujana cipőgyárból. Kezdő nyugdíja 900 lej volt. Ennek ellenére elégedett ember. Olyan ezermester-féle. Szabad idejében szobrokat farag.

Másfél évtizedig lakott a Királyhágó utcában. Azért őt kérdeztem az ebben az utcában lakókról, mert tudtommal ez az utca egyetlenegyszer alkotott közösséget, éppen akkor, amikor alig több mint fél méter szélességben terméskövekből járdát építettek az utca lakói. Ő volt

ennek a munkának a fő szervezője és végrehajtója. Ez a fél évszázaddal ezelőtt elkészült járdacsík volt a legnagyobb szenzáció ebben az utcában, amennyiben a rövid időre való közösséggé válás ritkaságát tekintve ennek nevezhetjük. Leszállt ugyan az utca végén kezdődő lucernásban egyszer egy repülőgép valamely környéki lány miatt, akiért a pilóta többször is erre kalandozott, és akkor motorhiba miatt kényszerleszállást kellett végrehajtania. A felszálláskor a gép egyik szárnyának végével hasba kapott egy öregembert. Az öreg szörnyethalt, a gép belepottyant a Nádasba. Az utca lakói elfelejtették az esetet. A járda még most is megvan. És a páratlan oldalon azóta sincs végig járda. Az utca akkori lakói közül már kevesen élnek. A lucernást elfoglalta a gépgyár; a túlsó végén kezdődő Kardosfalvát elnyelte a város. Sok új ház épült az utcában. Kolozsvár széle Bács községgel határos, de a Királyhágó utca mégis külvárosi utca maradt. Az emberek szorgalmasak, de közel sem olyan lelkesek, mint annak idején, amikor a járda épült. Közösségi ügyekben buzgólkodó emberük nincs. Ma már egyetlen suszter sem lakik errefelé, javított cipőt is ritkán hordanak az emberek. (Majd fognak.) A hömpölygésről a Nádas-patak is leszokott az elmúlt nem éppen eseménytelen évtizedek alatt.¹

¹ Nagybátyám néhány esztendeje újra a Királyhágó utca lakója. A lányához költözött a 21 szám alá.

Sors és emlékezet

Beszélgetés indulatok nélkül

Bákay Domokos visszaemlékezéseiből

- 1930-ban kerültem vissza Brassóból. Lakatos voltam, de nem kaptam munkát. Brassóban már bekapcsolódtam a pártmunkába. Hazatérve, megindítottuk az ifjúsággal a mozgalmat. Nem mondtuk, hogy mit csinálunk, de az ellenkezőjét annak, amit a papság és a hivatalos Magyar Párt csinált. Brassóba jártam vissza munkát keresni, és Kisgyörgy Tamással tartottam a kapcsolatot.

- Ki volt Kisgyörgy Tamás?

- Az Egységes Fás Szakszervezetnek volt a titkára.

- Kit ismert még akkor Brassóban?

- Ismertem Illés Józsefet, ő akkor a vasasoknak volt a titkára. Neki aztán emigrálni kellett. Kiment a Szovjetunióba... Szóval otthon kezdtük átformálni a vezetőséget. Kőműveseket, lakatosokat választottunk meg helyettük az Ifjúsági Egyesület vezetőségébe. Ez ment egy ideig, de aztán beszüntették az egyesületet, amely az egyházé volt. Ugyanakkor már kaptuk a Népakaratot és a Falvak Népet és más hasonló újságokat. Ezeket terjesztettük. Írni is kezdtünk, főleg én írtam a cikkeket. Persze felfigyeltek reá. Voltunk vagy haton-nyolcan iparos fiatalok. A csíkszeredai iparos egyesülethez kapcsolódva fiókszervezetet alakítottunk, a csíkszentgyörgyi és Bánkfalvi iparos fiatalok körét. Még a főispánt is megnyertük ügyünknek. Az akkori iparos körnek volt egy világháborút járt, rokkant főhadnagy titkára, aki a Csíki Lapoknak (ez egy olyan hivatalos megyei lap) szerkesztője volt. Segített nekünk, hogy megkapjuk a kör fiókszervezetének működéséhez szükséges hivatalos engedélyt. Nagy kavargás volt, mert mi valójában a Népakaratot és a Falvak Népet terjesztettük. A tagok egy részét megfélemlítették. A végén aztán megvonták tőlünk a működési engedélyt. Denunciálás alapján a prefektúra visszavonta, mert jelentették, hogy kommunista mozgalomról van szó, azt melengeti az iparos kör. Megvan nekem az idevágó dokumentumból néhány, amelyeket a csíki visszaemlékezéseimhez csatoltam... Volt egy másik magyarpárti és katolikus papocska, Péter Ferencnek hívták, akinek úgy látszik, pénzt adtak és nyomdát, hogy kihozza a Csíki Néplapot. Ez a lap leleplező cikkeket közölt rólunk. Engem meghurcoltak. Egész sajtócsata volt.

(NÉPÚJSÁG, 1933. április 10, 100. szám:

Miért hurcolták meg a Bánkfalvi iparosokat.

Bánkfalváról kaptuk az alábbi levelet, amelyet kivonatosan közlünk: A Csíki Néplap 1933. évi 12-ik számában „Borzalmas szerencsétlenség a Csíkszentgyörgy-Bánkfalvi Fűrészgyárban” cím alatt beszámolt Bákay Ferenc bánkfalvi lakos szerencsétlenségéről a Gál fűrészgyárban, amikor a szerencsétlent a gépszíj elkapta és darabokra szaggatta. Hogy csak egy részt idézzek a cikkből: „akik ezen fiút ismerték és üzelmeit, e dologban Isten büntetését látják,” mert... „a Bánkfalvi kommunisták egyletbe tömörülve agitáltak a Falvak Népe terjesztése alkalmával, s ő volt az egylet vezetője.”

A Csíki Néplap ezzel megoldottnak véli a szerencsétlenség okát, holott nagyon jól tudja, hogy ez a „halálos szerencsétlenség” már másodszor ismétlődött meg ebben a gyárban, rövid

néhány hét alatt. És most éppen egy 6 gyermekes szegény családapának követelte az életét. A lap a holtat rágalmazza..., majd a 13. számában helyreigazítja a dolgot azzal a hozzáfűzéssel, hogy BáKay Ferenc nem azonos BáKay Domokossal, a Falvak Népe terjesztőjével. Tehát az előző számban közölt rágalom rá nem vonatkozik...

A Csíki Néplap sokat piszkált bennünket, iparosokat, mert volt bátorságunk megalakítani olvasókörminket. A legalaptalanabb vádakkal, denunciálásokkal, csendőri segédkezéssel támadt ránk. A rágalmazásokra egy cikket adtam át annak idején a lap szerkesztőjének, amelynek minden soráért felelősséget vállaltam, de nem volt hajlandó közölni. Visszaadta azzal, hogy nem felel meg a valóságnak... Ugyanakkor az itteni urak rágalmait tiszta valóságnak vette.

Az Ipartestület kérésére nem vettünk elégtételt senkin, és szegénységünk miatt nem indíthatunk sajtópert sem. De ezután mégis tudni és hangoztatni fogjuk, hogy a Csíki Néplap nem a csíki népnek a lapja. BáKay Domokos.)

Megőriztem a régi lapszámokat, és elkezdtem írni a visszaemlékezéseimet. Azt mondta nekem Goldberger, hogy „magát semmi se nyugtalanítsa, semmivel se törődjön. Azt írja meg, amin keresztülment, amit tud, ami magával megtörtént. Bár sokan volnának olyanok, akik írni tudnak, és le is írják életük történetét, nem viszik magukkal a sírba. Nagyon sok régi emberünk van, de írni nem tudnak”. Így aztán nekifogtam, úgy 1960 körül, 1964-ben legépeltettem és elvittem Goldbergerhez. Utána még sokat tanultam. Akkor volt a vita a gyergyóiakkal, akik valóban nagyszerű forradalmi múlttal rendelkeznek, de ott sem akadt, aki irányítsa őket a megírást illetően. Én is eleget talpaltam, hogy egységessé tegyem az anyagot. Hogy mindent összezavarjak, később beszéltem a gyergyóiakkal, van ott egy Vargancsik. A felszabadulás után Vargancsik-dinasztiának nevezték őket. Az öreg, akit Gusztávnak hívnak, most talán nyolcvanhét éves lehet, és szereti fumigálni a dolgokat, szóval, amikor erről beszélünk, hát azt mondja: „Mi volt ott Csíkban? Gyergyó volt minden.” Erre én ambicionáltam magam, és felmentem Kolozsvárra dokumentálódni.

Visszatérve a csíki mozgalomra, említettem, hogy betiltották a mozgalmunkat. Ez már '32-ben volt. Aztán '33 februárjában letartóztattak. Addig is háborgatott a csendőrség.

- Hol tartóztatták le?

- Csíkbánkfalván. És vittek Csíkszeredába. Pár napig tartottak a fogdában és átadtak az ügyészségnek. De nem volt olyan anyag a birtokukban, amellyel vádat emelhetek volna ellenem. Amikor kijöttem, hallottam, hogy Grivicán belelőttek a munkásságba. Ez '33 februárjában volt. Utána, márciusban alakult meg a Magyarpárti Ellenzék. Kolozsváron. Aztán Csíkszeredán is megalakítottuk. A Magyarpárti Ellenzéket diákcsoport alakította: Vincze, Séra, Osztrovszkij, és egy ügyvédet, Desbordest kérték fel vezetésére, akit nevéért is idegennek mondtak és rágalmaztak.

- Csíkszeredában miként történt?

- Lejöttek a vezetőségből. Bányainak az unokatestvére, Mayer Laci csíkszeredai volt. Ő tartotta a kapcsolatot Kolozsvár és Csíkszereda között. De aztán jöttek Mezei, Séra és mások. 1933 decemberében választások voltak. Akkoriban egy évben háromszor is választottak. Akkor a Magyarpárti Ellenzék választási listát állított fel. Csögör volt a jelölt. Csíkszeredába Séra Zoltán jogászjelölt jött le, és engem írtak fel a jelölő listára. A második jelölt Lukács Márton, a harmadik Bilibók György volt a Gyimesből. Aztán minket letartóztattak a kolozsvári küldöttel együtt. Nem voltunk elég taktikusak. Séra sem volt elég tapasztalt. Mentünk fel a csoporttal, akik aláírták a jelölő listát, a község házára. Letartóztattak, és ott

tartottak egész éjszaka, addig lejárt a listák letételének ideje. Akkor aztán hazaengedtek. De még előbb bemutattak a Magyar Párt képviselőinek, hogy lássák, kik az ellenzékiek. Dolgoztunk tovább mint Magyarpárti Ellenzék. 1934. augusztus 19-20-ra összehívták a Magyarpárti Ellenzék konferenciáját Vásárhelyre. Megvan a ház, ahol tartottuk. Le van fényképezve, adtam róla nyilatkozatot. A Săvinești utca 5. szám alatt van az a ház. Harmincnéhányan voltunk a konferencián. (Amikor a 45. évfordulójára összejöttünk, akkor tudtam meg, hogy valójában kik voltak. Aláíratam néhány résztvevővel a házról készült képet, hogy igazoljuk, valóban ott, abban a házban volt a konferencia.) Emlékszem jól, töltött paprikát főztek a küldötteknek.

- Ki lakott ott akkor?

- Most is az övé a ház, a Siklódi Alberté. A Szabadság úton lemennek egészen a Litorál vendéglőig, azon innen balra van az az utca.

- Siklódinak mi volt a szerepe?

- Ő volt a házigazda, hogy mennyiben volt delegált, azt nem tudom, de részt vett a konferencián. Tartotta a hátát... Ez a konferencia jól jött abban az időben, az akkori revizionizmus miatt a Parasztpártnak is, mert főleg velük voltunk kapcsolatban. Voltak szimpatizáns személyek is a hátunk mögött, és a hatóságok hallgatólagos tudtával rendezték meg a konferenciát. A ház még vörösben volt akkor, ahogyan mondják, nem volt még befejezve. Nem volt egy kényes hely, s így megrendezhettük a kétnapos konferenciát, amelynek szerintem volt egy hibája. Nagystílusú, elméleti írást dolgozott fel Mayer László. Különbözőben ez le van már írva. Az is pontosan, hogy kik voltak a küldöttek. Az előadás után a hozzászólások következtek. Utána pedig a helyi problémák: Gyergyóban, Csíkban, Désen, Váradon. A kolozsváriak és a vásárhelyiek voltak többségben természetesen.

- Miről beszélt akkor? Emlékszik még?

- Hát én ugye a helyzetről, hogy miként állunk ott Csíkban. Az ellenzékről, a lapterjesztésről. Ha jól emlékszem, a Székelyföldi Néplap volt akkor a lapunk, amit aztán a gyimesi lázadaskor betiltottak. A felszólalások után feldolgoztuk, hogy a Magyarpárti Ellenzékkel nem lehet továbbhaladni, a Magyar Párt nem hajlandó figyelembe venni követeléseinket. Meg kell hogy legyen valahol a programunk, amely nagyon szép. Nem is tudom, hány oldalas, újságpapírra nyomtatott kiáltványunk volt. Ebben felszólítottuk a Magyar Pártot a sérelmek orvoslására. Mint ellenzék szerepeltünk, de beismertük, hogy munkánkat nem tudjuk már másként tovább vinni, tehát önállósodnunk kell. Akkor kimondtuk, hogy megalakul a Magyar Dolgozók Szövetsége.

- Ki javasolta ezt az elnevezést?

- A kolozsváriak. Tehetjük Mayer Lászlót vagy Mezeit. Mezei idősebb volt mindnyájunknál, ők ajánlották. Megyénként választottunk embereket a központi bizottságba, már nem tudnám megmondani, hány tagból állott. Hétfagú végrehajtó bizottságot jelöltünk ki. Ide engem is beválasztottak.

- Milyen célkitűzésekkel és feladatokkal indultak haza a kétnapos konferencia után?

- A megalakulás hírével és a további szervezkedés feladataival. Az akkori sajtóban is megjelent a hír. És kihoztuk a Székelyföldi Néplapot is.

- Akkor hol lakott? Marosvásárhelyen?

- Akkor én még nem laktam itt, csak a konferenciára jöttem fel.

- Az alatt a két nap alatt hol lakott?

- Mezeinek volt egy nénje, náluk laktam. Mindnyájan be voltunk valahova osztva.

- Ki szerkesztette a lapot?

- Később Bányai is. De akkor Séra Zoltán és én is benne voltam a szerkesztőbizottságban. Akkor már elég jól írtam. A konferencia után amúgy is Vásárhelyen maradtam egy ideig, hogy ismerkedjem a szervezettel. Munkanélküli voltam, volt időm. Kijött a lap, és úgy emlékszem, a lappal együtt mentem fel Kolozsvárra. A lap akkor hetenként jelent meg. Aztán felmentem a Központhoz, amely a régi Honvéd utcában volt, ahol a Román Opera van. Egy pincelakásban volt az Ellenzék központja. Ott volt a szerkesztőség is. Valójában oda gyűjtöttük a cikkeket, és egy ember (Demény, aki egyetemista volt, és én is voltam vagy kétszer) elvitte Vásárhelyre. Maradtunk egy-két nap, megcsináltuk a korrektúrát, amikor kijött a lap, elosztottuk és elküldtük mindenfelé. Kolozsvárról jártam le Csíkba. Akkor még nem voltam illegalitásban. Csíkdombokoson tartottam gyűlést. Elég szép nagy tömeg gyűlt össze, csodálom, hogy le nem kaptak.

(A MADOSZ neve alatt az akkori községi választások alkalmával Szenttamáson sikerült a községi eljáráságba három tagot bejuttatni, akik jó eredménnyel dolgoztak, amíg végül is erőszakkal eltávolították őket. Abban az időben Kurkó Gyárfás volt a MADOSZ Központi Bizottságának elnöke s ennél fogva szülőföldjén, Szentdomokoson és a szomszéd falvakban is sikeresen zajlott a szervező- és felvilágosító munka, amelynek eredményeként az 1937-es decemberi választáskor, amikor Kurkó is jelölve volt képviselőnek, olyan elsőprő erővel nyilvánult meg a nép akarata, hogy saját fiát válassza meg - hiába volt a kormány csendőri és katonai hatalma -, a tömeg mindent elseperve útjából, Kurkóval az élen vonult a szavazóhelyiségbe, és kényszerítette a bizottságot a szavazás megtartására. Akkor tartóztatták le Sándor Jánost és másokat, de a tömeg fenyegető fellépésére kénytelenek voltak elengedni őket. Ebben az időben több, helyi jellegű sérelmi akcióban nyilvánult meg a népakarat hasonlóképpen.)²

- Aztán voltam Gyimesben is. Mezei a felkelés előtt, az előkészítésheteiben ott lakott a Gyimesekben. Emlékszem, októberben, amikor megtörtént a lázadás, akkor én jöttem le a lapért ide, Vásárhelyre. Hoztam a kéziratot, cikkeket írtam, megcsináltam a korrektúrát és a lap kijött... volna. De ahelyett, hogy éjjel kinyomtuk volna a lapot, reggel vittük a kefelevonatot a prefektúrára. Így történt, hogy lefoglalták a lapot. Nagyon komolyan vettem a dolgot, fogtam Kádár Jánost, aki felelős szerkesztője és nyomdásza volt a lapnak, azt mondtam neki, gyere menjünk, vonjuk felelősségre a prefektúrát, hogy miért kobozta el a lapot. Az volt a helyzet, hogy abban a számban a lap kihozta nyíltan, hogy a gyimesi lázadás a MADOSZ harca volt, és állást foglalt a lázadók igaza mellett. Azt mondta a prefektus, hogy neki semmi köze az ügyhöz, menjünk a szigurancára. Mentünk, hiszen nem nyugodtam belé abba, hogy ilyenformán bánjanak a lappal mint jogi személlyel. Kádárt ismerték a szigurancán. Azt mondták neki: Kádár úr, maga menjen el, ne vegyüljön ilyen társaságba, maga becsületes ember. Engem ott tartottak, aztán egy kicsit kipofoztak. Lefényképeztek és elvittek be egy szobába... Aztán mellém adtak egy rendőrt, hogy vigyen fel Kolozsvárra. A rendőr leszállt és visszaindult. A következő állomáson én is leszálltam a buszról. Ismertem a sofőrt, hiszen eleget jártam ezen az útvonalon, elmondtam neki, mi történt, s hogy vissza kell menjek Vásárhelyre, mert várnak reám az emberek, akik megdolgoztak a lapért. Visszajöttem tehát, és a Mezei nénjénél tartott pénzből kifizettem a nyomdászokat.

² Zárójelben részletek Bákay Domokos írott visszaemlékezéseiből.

- Honnan volt akkor erre pénz?

- Hogy honnan kapták, nem tudom. Voltak szimpatizánsok, akik adták. Gyárosok, kereskedők...

- Volt tagsági könyv és tagsági díj?

- Erre már nem emlékszem. Szóval elintéztam a dolgot és felmentem Kolozsvárra. A hír, hogy elkobozták a lapot, megelőzött engem. Összeült a MADOSZ párt szekciója, megbeszélték a dolgot, hogy miként történt satöbbi, aztán Kohn Hillel és úgy hiszem, Rangepcz, aki akkor titkár volt, és még valaki, akinek a nevére nem emlékszem, kikérdeztek engem.

- Hol találkoztak?

- A központban, egy pincelakásban. Akkor még nem ismertem annyira Kolozsvárt, nem tudnám megmondani, hogy pontosan hol. Egy jól berendezett pincelakás volt. Elmondtam, hogyan történt, és nagyon meg voltak elégedve, hogy tiltakoztam az elkobzás ellen. Azután különböző megbízatásokkal jártam a falvakat. Még előtte leküldtek engem a lázadás után Gyimesbe, amelyet megszállt a katonaság. Mezei a hegyeken át átment Szenttamásra, ott ült vonatra és eljött Kolozsvárra. Sérát és Mike Jánost letartóztatták. Összeültünk és Mezei beszámolt arról, hogy miként ment végbe a lázadás. Úgy döntöttünk, hogy valakinek le kell mennie Gyimesbe, nem hagyhatjuk őket cserben, lelket kell önteni a letartóztatottak családtagjaiba, segílyt kell vinni, ügyvédet kell fogadni. Engem pedig mint csíkit, aki ismerem a helyet, leküldtek, hogy vigyem a segílyt, és tartsak gyűlést szűkebb körben a letartóztatottak hozzátartozóival. Úgy emlékszem, tízezer lejt vittem magammal, ötöt átadtam, hogy osszák szét a rászorultak között. Tartottam két gyűlést, az egyiket Gyimesbükkön, a másikat Felsőlokon.

- Ezek a gyűlések hogy folytak le?

- Megmagyaráztam, hogy sérelmeik orvoslásáért csak így küzdhetünk, és legyenek nyugodtak, mert gondoskodunk a letartóztatottak védelméről, a családtagoknak pedig pénzt hoztam a legszükségesebbre. Éveken át felvilágosítottuk a gyimesieket úgy, hogy megértették a harc szükségességét. De aztán a felszabadulás után nagyon csúnyán elbántak velük az erőszakolt kollektivizálás idején. Nem engedték be a puliszkalisztet, amit a Regát felől kaptak azelőtt. De akkor, a lázadás után nem volt különösebb baj velük.

- Hogyan beszélt velük? Magyarul?

- Magyarul, hiszen még a bükki románok is magyarul beszéltek akkor. A két háború között ott nemigen tudtak románul. A letartóztatottak közül elengedték Bázsza Pétert, aki középloki volt. Nekem ott kellett felülnöm a vonatra, mert autóbusszal nem mehettem, mindenütt katonaság, csendőrség és a sziguranca emberei voltak. A házuk közel volt a középloki megállóhoz. De én nem voltam megfelelően felöltözve.

- Hogy volt felöltözve?

- Mint egy iparos. Nadrág, nagykabát satöbbi. Bázsza Péter felesége elment és megvette a jegyet. Amikor jelezték a vonatot, elindultam az állomás felé. És amikor befutott a szerelvény, a túlsó oldalán felszálltam. Bementem Csíkszeredába és összegyűjtöttem két-három vezetőt, átadtam a pénzt. Akkor ők már beszéltek egy ügyvéddel, aki vállalta a gyimesiek védelmét. A neve nem jut eszembe, de ismert. Közben értesítették már Bukarestet, és onnan jött Maurer, és aztán Pătrășcanu is ott volt. Különben akkor én már körözés alatt voltam. Csíkban állandóan zaklattak a csendőrök, ezért eltűntem. Sajnos volt közöttünk egy áruló is. Ezt később tudtam meg.

- Ki volt az?
- Kirják Károly, meghalt tavaly. Besúgó volt. Jó „testőröm” volt, amíg a csendőrség le nem kapott.
- Miért körözték?
- Veszedelemes kommunistának tartottak, képviselőjelölt voltam és eltűntem. Akkor aztán körözést adtak ki ellenem. De azért jártam Csíkot. Hogy visszatérjek Kolozsvárra, felmentem Madéfalvára, Csicsóra, és ott ültem fel a vonatra. Kolozsváron akkor, úgy hiszem, Mayer Lacinál laktam. Diáklakása volt. Laktam egy ideig Mezei Lajosnál is. Jelentettem, hogy szerencsésen lebonyolítottam a küldetést. Képzelje el, Szenttamásra éjszaka érkeztem, október vége felé. Hóharmat volt, mintha havazott volna körül a hegyekben.
- Azon az úton ment, amelyen Mezei távozott Gyimesből?
- Én azelőtt már voltam Oláh Péternél Szenttamáson. Ő aztán felvitt engem az erdők aljáig és beállított az erdei útba, megmagyarázta, merre kell mennem. Sötét volt, hóharmat, amely ropogott az ember lába alatt. Mire megvirradt és sütni kezdett a nap, megpillantottam a középloki templom tornyát. Ott aztán tájékozódnom kellett, hogy kihez menjek.
- Járt akkor egy asztalosnál?
- Ismertem.
- Bodó Kristóf. Még él, mostanában jártam nála.
- Mi a csoda! Hát...
- Ugyanabban a kicsi rossz házban lakik, ahol akkor lakott...
- Nyolcvan felül lehet már...
- Visszatérve a kolozsvári mozgalomra, kérem, mondjon példát arra, hogy miként dolgozott a MADOSZ. Beszélt a megalakulásról, a lapcsinálásról, a gyimesi lázadás megszervezéséről. Kulturális ügyek is voltak?
- Hogyne... Mindenütt a kulturális megnyilvánulásokhoz kapcsolódva tevékenykedtünk. A MADOSZ megalakulása után sokfelé otthonokat nyitottunk. A kolozsvári központot többször is szétverték, a gyimesi lázadás után szét kellett futnunk, hogy le ne tartóztassanak.
- Hol volt még ilyen központ?
- Vásárhelynek volt nagyon jó szervezete.
- Ki volt írva az épületre, hogy itt székel a MADOSZ?
- Nem tudom, hogy itt Vásárhelyen ki volt-e írva, de még Kolozsváron se volt kiírva... Brassóba is küldtek, hozzák ki egy lapot és ugyanakkor szervezzem meg a MADOSZ-t. Kérem szépen, hát akkor ismertem meg Kurkót és egy Portik nevű embert, Gergelyt és Balogh Lászlót, aki akkor a petróleumfinomítóban dolgozott, mert kidobták a kolozsvári egyetemről. *Virradat* volt a lap neve. Akkoriban ilyen neveket adtak az újságoknak.
- Ki adta ezt a nevet?
- Kolozsváron adták. Mezei és Ranghecz is ott volt. A brassóiak kaptak egy nyomdászt felelős szerkesztőnek. Gyáva ember volt, de azért vállalta. Ott voltam, már nem tudom mennyi ideig. Tartottam néhány gyűlést. Amikor kijött a *Virradat*, elkobozták. Hiba volt ezt a nevet adni, de hibás volt a felelős szerkesztő is, mert már előre megtudta a sziguranca, hogy készül a lap. Elég az hozzá, hogy Cseresznyés Sándor újságíró és Salamon Ernő szállították a cikkeket.

Közben Kolozsvár is küldte az anyagot. Nekem kellett átírni a saját kezemmel, hogy ne ismerjék fel, ha keresik majd az írások eredetijét. Február vége felé volt. Tudom, hogy fagyott is, meg olvadt is. Megcsináltam már a korrektúráját is a lapnak. Éjszaka nyomták a lapot. Amikor reggel bementem, már ott volt a sziguranca detektívje, Muntean, aki híres volt a „szimatjáról”, és letartóztatott. Bevittek a szigurancára.

- Engedélye volt a lapnak?

- Hogyne, minden, ahogy kellett.

- Cenzúra?

- Hogyne. Köteleztek arra, hogy a kivágott anyagok helyére mást tegyünk. Nem volt szabad üresen hagyni a helyet. A szigurancán vallattak, hogy mi közöm nekem ehhez a laphoz. Telefonáltak Csíkba: „Itt van egy körözött emberük, mit csináljunk vele?”. Telefonáltak Kolozsvárra. Az volt a szerencsém, hogy oda vittek. Egy őrmester vitt megláncolva, és átadott a kolozsvári policiának. Kihallgattak, jegyzőkönyvet vettek föl. Nem vertek meg. Csodálkoztak, hogy megláncolva hoztak. Valamennyire respektálták a politikai foglyokat.

- Szerkesztője, felelőse volt a *Virradat*nak? Szerepelt a neve a lapon?

- Hivatalos megbízatásom volt a MADOSZ központjától a lap vezetésére. A felelős szerkesztőt később hívták a szigurancára, és az rögtön visszaadta az engedélyt, hogy nem vállalja a lap kinyomtatását. Nem ismertem azt az embert, a brassóiak ajánlották. De lehet, hogy a sziguranca már azelőtt ismerte. Kolozsváron aztán arra hivatkoztak, hogy a *Virradat* egy Váradon vagy Szatmáron betiltott lap, és nem szabad még egyszer ugyanolyan nevű lapot kihozni. Eleget mondtam Mezeiéknek, hogy nem tudtok valami más nevet adni... Elég az hozzá, hogy aztán a hadbírótság elengedett. Akkor szét volt verve a MADOSZ központja Kolozsváron. Lementem oda, hát be volt zárva. Tudtam Mezei Lajosnak a lakását. Elmentem hozzá. Azt mondta, menjek Bukarestbe, mert Kolozsváron már bűdös nekem a hely, nem tudok majd dolgozni. Menjek Bukarestbe, álljak munkába, és segítsem az ottani MADOSZ-szervezetet. Addig mint fizetett aktivista dolgoztam. Hazamentem Csíkba a hadbírótság felmentő levelével. De a csendőrség addig már két körözést adott kiellenem. Házkutatást tartottak otthon anyáméknál. És megtalálták nálunk, MADOSZ-nak, a Magyarpárti Ellenzéknek a felhívását és újságokat. Elkobozták, és ennek alapján körözüvényt adtak ki ellenem. Hazamentem, hogy szedjem a sátorfámat... A csendőrségnél besúgta valaki, hogy otthon vagyok. Jött egy csendőr és letartóztatott. Felvitt Csíkszeredába, tárgyalásig börtönbe zártak. Öcsém szabadlábon volt, ügyvédet fogadott. Sokba került neki, mert áldozni kellett. Ott voltam márciustól június végéig az ügyészség fogdájában. Akkor tárgyalták az ügyemet, és a bíróság elejtette a vádat. De az ügyész fellebbezett és a táblához tették át az ügyet. Szabadlára helyeztek. Akkor aztán elmentem Bukarestbe, és mondhatom, illegálisan kellett élnem. Ott voltak Czikóék, régi ismerősök.

- Hol ismerte meg őket?

- Csíkban ismertem meg őket, rokonságuk volt ott. 1930-ban meglátogatták őket. Nekik is ismerősökre volt szükségük. Feredőztünk Csíkszentgyörgyön, Bánkfalván volt borvízfürdő is. Kuglipálya volt, söröztünk, boroztunk, tudom is én mit, végül megismerkedtünk. Ők akkor már bekapcsolódtak a mozgalomba.

- Magyarul beszéltek akkor?

- Magyarul.

- Egy régi jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a felszólaló Cziko (Lőrinc és Márta is) elnézést kért, amiért nem beszél jól magyarul.

- Ezt nem tudom. Ha felszólaltak, akkor lehet, románul beszéltek. A felszabadulás után Cziko Lőrinc rendőrszázados volt Váradon a tartományban, és ott lehet, hogy románul beszélt.

- Az említett jegyzőkönyvi bejegyzés még a felszabadulás előtti.

- A felszabadulás előtt? Lehetséges, bár úgy tudom, hogy Lőrinc jól írt magyarul is, a bátyja talán nehezebben beszélt... Az apjuknak kovácsműhelye volt Bukarestben. Ferdinánd a kovácsműhelyben dolgozott, de volt egy mészárszéke is, mert a sógoruk nagybani állatvágással foglalkozott. Lőrincnek állása volt. Az Universulnál volt könyvelő. Nem egész napos munkahely volt az. Ha kellett, ezért ő is odaállt a tűz mellé, és vágta a húst. Előbb Chitilán, a vasúti műhely építésénél betonvasat szereltem. Nehéz munka volt. Ott volt a lakásom, de benn Bukarestben is volt egy, mert hét végén bementem. Komoly csatározásom volt Czikoékkal is. Mert ők nem ismerték el, hogy a MADOSZ az nem a párt bűvőhelye, hanem az egy magyar nemzeti forradalmi szervezet, amelybe nem lehet zsidót, orosz, bolgárt, mindenféle embert csodítani. Ott nagyon vegyes volt az összetétel és ez kompromittáló volt a MADOSZ-ra nézve, mert a MADOSZ-nak meg kellett őriznie az ő magyar firmáját, mivoltát. Volt ott egy régi mozgalmi ember. Aldea Demeter. Kolozsvárról jött, nagyon fejlett gondolkodású ember volt, de neki is voltak hibái. A MADOSZ nekem iskola volt. Olyan tanfolyam, aminek azután is sokat köszönhettem. Kolozsvár tudta, hogy a bukaresti szervezetben milyen zavar van. Szombatonként és vasárnaponként azért voltam Bukarestben, hogy tisztítsuk meg a szervezetet fonák állapotjától. Tisztítottuk a helyzetet. Volt egy helyiségük a Dionisie Lupu utcában. Megtámadták a fasiszták.

- Kik tartották?

- Az ottani elvtársak fizették. A házigazda a támadás után már nem adta a helyiséget. Ez 1935 nyarán volt. Próbáltunk egy másik helyiséget nyitni. A Șosea Viiloron kaptunk egyet. Megvolt már a hatósági engedélyünk is. Osztrovsky György volt érte a prefektúrán. Már készültünk az avatásra, dolgoztak ott embereink és magyarul beszéltek. Ez a hely akkor külváros volt. Észrevette ezt valami vaskardista népség, megtámadták az ifjainkat, és hívták a kerületi rendőrséget. Hatukat bekísérték a rendőrségre, perbe fogták és elítélték őket. Kilátástalan helyzet volt. '36-ban úgy határoztunk, hogy beépülünk az ottani magyar egyházi szervezetekbe. Így aztán beépültünk a Református Ifjúsági Egyesületbe, a Református Iparos Körbe, a Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulatba.

Az első világháború előtt volt Szent István Társulat, Magyar Társulat, talán még Szent László Társulat is volt. A világháború után egyesült az előbbi két társulat. Ezeké volt az egész ház (a Zalomit utcában). Fent mozi volt. Inkább olyan klub volt az. Biliárdoztak, újságot olvastak... Az öreg Cziko ajánlott be. Fizettük a tagsági díjat. Jöttek a közgyűlések, és ott felvetettük, hogy a közeli Cișmigiul-park tele van magyar cselédekkel, hozzunk be onnan tagokat, és alakítsuk át a klubot kulturális tömegszervezetté. Felszólaltunk, hogy Cziko Lőrincet is tegyék be a választmányba. Egy bankár, Bándi Dezső, úgy hiszem, kikelt, hogy mit akarunk, egyenesen kommunista szervezetet akarunk létrehozni? Éppen csak a rendőrségért nem telefonáltak. Évekig fizettük ott is a tagsági díjat, végül csaknem eredménytelenül. Sokszor a fizetésemnek a felét tagsági díjakra adtam. Tagja voltam a Református Iparos Körnek, a Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulatnak, a szakszervezetnek, a Szociáldemokrata Pártnak... Még minek voltam a tagja? Fizettük a Vörös Segélyt, adományokat adtunk illegális nyomdára és más ilyen célra. Bukarestben akkor az iparosság jó része német és magyar volt. A Piața Victoriei-től a Kiseleff felé, ahol régen a Jianu, most az Aviatorilor van, ott autóműhelyek

voltak. Állították össze az autókat. Ott készültek az első autóbuszok. Chitilából bejöttem úgy fél év után, a Farobusban dolgoztam, egy hűtőszekrénygyárban. Egy évig utána a Leonidában. '37-től. De a kapcsolatam már azelőtt megvolt. Czikóéknak voltak ott barátaik, például Štefanov és Fóris.

- Ismerte Fórist?

- Hogyne! Úgy mentem Bukarestbe mint párttag. Mindjárt bevontak a sejtbe, a Leonida sejtbe.

- Tudták ott, hogy a MADOSZ-ban is dolgozik?

- Ismertek, mert olyan mozgalma volt a MADOSZ-nak. Például a reformátusoknál voltak a Magyar Napok. Mi bekapcsolódtunk, hiszen sok építőmunkás volt közöttünk. Minden évben május-júniusban majálist tartottunk az Andronache erdőben. Azon a napon székely és magyar népviseletben, lányok és fiúk vonultak a Pantelimonon végig, tele voltak velük a villamosok, és semmi összetűzésünk sem volt senkivel. Tulajdonképpen mi vittük ki oda a tömeget, mert régen is voltak ott, de soha annyian, mint abban a két évben 1936 után. A bevételekből és a szüreti bál jövedelméből építették a református iskolát a Giulești-en és egy másikat is.

- Ez nem a mostani magyar iskola?

- A Foișorban? Nem hiszem. Abban a negyedben is építettek magyar iskolát. '37 közepéig dolgoztunk együtt a reformátusokkal. Amikor kiértékelés volt, felszólaltunk, hogy tudomásul kell venni: a tömegmozgósítás a mi érdekünk. Ezt elismerték és szívesen vették. Szindarabokat is előadtunk...

- Ki volt ott a MADOSZ vezetőségéből?

- Czikó Lőrinc, Márta, a húga és mások. A fiatalok voltak az előadások, a Magyar Napok és egyebek alkalmával a MADOSZ fő mozgatói. Készültünk kórossal, szavalatokkal, különböző játékokkal.

- Műsort nyomtattak?

- Nem emlékszem, hogy nyomtattak volna. De azokban a napokban nagyon dolgozott a Vörös Segély. Jöttek román barátaink is, mert tudták, hogy ez micsoda. Számítottuk, hogy huszonöt-ezer ember is megfordult egy-egy ilyen majálison az Andronachében... Aztán '38 karácsonyán Czikó Márta, Szabó Márton meg én, mint rendesen, előadásra mentünk. Akkor azt mondta az esperes, N. Sándor, hogy kerüljük el, többet ne látogassuk őket, és mondjuk meg a többi „testvéreinknek”, mert így nevezték ott egymást a fiatalok, hogy ők se jöjjenek. Akkor mi, úgy emlékszem, vagy hárman fogtuk magunkat és elmentünk a Cuza Vodă-i katolikus egyháznak az Ima apostolság nevű művelődési egyletféleségébe. Ennek volt egy havonta megjelenő lapja. Ott volt egy Horvát nevű jezsuita páter, aki annak a kerületnek volt a plébánosa. Nekünk már azelőtt felhívták a figyelmünket arra, hogy ott szóvá tették: a reformátusoknál folyik a kultúr-munka, és lehetne-e velünk beszélni, hogy menjünk át hozzájuk? Mi elmentünk és bemutatkoztunk a páternek. Mondtuk, hogy mi is katolikusok vagyunk, jöttünk szétnézni, hátha valamiben segíthetünk. Nagyon szívélyesen fogadott. Ezután oda irányítottuk az ifjúságot. Az Ima apostolság idősebb emberekből állott, amolyan klubféleség volt, kártyáztak satöbbi. Ott addig dolgoztunk, amíg figyelmeztette őket a hatóság, hogy tulajdonképpen mi kommunista propagandát folytatunk. Mi ideológiai felvilágosítást végeztünk. A fasizmus elleni küzdelem, a háború ellenzése volt napirenden. Kaptuk az erdélyi nyomtatványokat, és az azokban kapott MADOSZ-irányvonalat követtük és terjesztettük. Kezdtünk József Attila-verseket mondani, mert akkor már ismert volt. Aztán Coșbucnak magyarra fordított versét, Ady- és Petőfi-költeményeket. Felolvasásokat tartottunk Creanga parasztokról szóló meséiből, és ajánlottuk Páter Horváthnak, hogy mit kellene még tenni. Elfogadta a jelentkezésünkkel járó új

hangnemet. Az öregek berzenkedtek. Péter Horváth azt mondta, kérem szépen, amíg nem sértik meg a vallás etikáját, és nem csinálnak olyan politikát, amely nem egyeztethető össze ezzel, addig nincs baj.

- Akkor annyi fiattal volt együtt, lányokkal is jártak az említett egyletekbe, hogy lehet, hogy mégsem nősült meg?

- Nem gondolhattam erre, mert olyan volt az életmód. Az volt a baj, hogy bizonytalan volt az életünk. 1935-től, amikor megvolt a tárgyalásom, és a peremet áttették a marosvásárhelyi táblához, kerestek a per lefolytatásához. A bukaresti időszak alatt is többször voltam letartóztatva, olyan akciókban, amikor eljárást indíthattak volna ellenem.

- Hol lakott abban az időben?

- A Ferentari-on.

- Albérletben?

- Persze hogy albérletben. Drága volt.

- Kivel lakott együtt?

- Laktam az öcsémmel, aki követett Bukarestbe. Laktam egy szabóval és szakmabeliekkel.

(Bukarestben 1936-1937-ben együtt laktam Baricz Ábrahám Józseffel. Akkor szerelt le a katonaságtól. Nyomdász volt, szakmájában dolgozott. Szakszervezeti tag, de nem vállalt aktív szervezeti munkát, mert 1930 előtt Bukarestben a fogdmegek röpcézésen kapták, és csendőr-őrsről csendőrörsre kísérték haza, Csíkdánfalváig. Már akkor igen komolyan foglalkozott filozófiával, és az ezzel kapcsolatos írásait szerette volna megjelentetni. A háború idején őt is elvitték katonának, és házigazdája, akinél Csíktapolcán albérletben lakott, minden írását és könyvét elégette, mert azt hitte, nem tér többé vissza. Félt, hogy az írások veszedelmes volta miatt bajba kerül. Baricz a Szovjetunióban 1936-ban kezdődött kivégzéseket a sztálini önkényuralommal magyarázta. Emiatt éles vitáim voltak vele, mert én fanatikus kommunista voltam, ő pedig mélyen gondolkodó. Bizonyára foglalkozása miatt is jól informált volt. Logikus érveléseivel néha reám is hatott. Főleg amikor a fasiszták megtámadták a Szovjetuniót, és látnom, azaz hallanom kellett a szovjet hadsereg gyenge ellenállását.

A háború után még találkoztam vele. Megkérdeztem, honnan informálódott akkor Bukarestben. Külföldi rádiókat hallgatott? Ezt felelte: Hát nem együtt laktunk, s az olyan proliknak, mint mi, honnan telt volna rádióra?

Kár, hogy a hozzá hasonlóan gondolkodni tudó embereket annak idején nem sikerült ott és arra felhasználni, amire kellett volna.)

[Megjegyzés: Baricz Ábrahám Józsefről a következőket olvashatjuk a Falvak Népe 1932. október 21-én megjelent számában: „Új költő tűnt fel Erdélyben: Baricz Ábrahám József székelylegény, aki Láncra vert harangok és Elmerült álmok című verseskötetével új hangot ütött meg. Írása tiszta, népszerű és megfogó, mint Petőfié, eszméi pedig bátrak, forradalmi lendületűek, mint Adyé. Eleven példa arra, hogy a műveltségtől elzárt széles földműves- és munkástömegekben milyen őszerejű, gazdag tehetségek rejtőznek.” Három versét közli a lap ebben a számban. A Munka után rovatban Méliusz József egyik verse alatt az Alulról jövők...és a Béke címűt. Baricz Ábrahám József kimaradt a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonból - T. K.]

- Csángókkal találkozott?

- Hogyne! Az evangélikusokhoz is azért iratkoztunk be. Rengetegen voltak. Laktam Kosztáéknál, azt hiszem, kőműves volt. Koszta Józsefnek hívták, azt hiszem. Az evangélikusoknál éppen úgy, mint a reformátusoknál, ismerkedtünk és tartottuk a kapcsolatot. A papjuk is rendes ember volt. Cseresznyés Sándor újságírónak a feleségét vette el, miután az kiment Tallinnba. Ez a nő is csángó volt és evangélikus.

1939-ben is tartottam Magyar Napokat, együtt a katolikusokkal és a reformátusokkal. Mi 1939-1940-ig dolgoztunk az Ima apostolság keretében. '39 őszén jött az érsek (Csiszárnak hívták?). Tudomást szerzett arról, hogy az Ima apostolság keretében kommunista propagandát végzünk. A laikusok nem, de a hozzáértők látták, hogy oda szocialista ideológiát csempészünk be, miközben a magyarság sérelmeinek orvoslásáért küzdünk. Működött mellettük a katolikus egyetemista ifjúsági egyesület. Végül ők is mellénk állottak, mert Osztrovszky György kapcsolatba került velük.

- Milyen fakultást látogatott Osztrovszky György Bukarestben?

- Elektrokémiát. Kolozsvárról jött fel Bukarestbe, mert kitiltották kommunistasága miatt. 1940-ben végzett. Együtt ünnepeltük, amikor megkapta a diplomáját. Mondom, hogy úgy '39-ben felszólították Horváth pátert arra, hogy távolítsa el a kommunistákat az Ima apostolságból. Egy vasárnapi összejövetel alkalmával feltárta a régi, hogy úgy mondjam, klubtagok előtt a vádat, de az öregek annyira átfarmálódtak, hogy egy emberként kiálltak mellettünk. Jelentkeztek, hogy elmennek az érsekségre lemosni az együletet ért rágalmakat. Mi sohasem ejtettük ki a kommunizmus vagy a Szovjetunió szót. Tevékenységünket egészen addig folytattuk, amíg a németek be nem jöttek, és meg nem szállták Bukarestet.

- Végül az idősebbek csakugyan felmentek az érsekhez a maguk védelmében?

- Arra már nem emlékszem, de Páter Horváthnak minden valószínűség szerint fel kellett mennie, mert mi tovább folytathattuk tevékenységünket.

(A Székely & Réti marosvásárhelyi bútorgyárnak a Dinicu Golescu utcában, egy öreg bojárházban volt a lerakata. A házban lakott a raktár sofőrje, Péter Vilmos a feleségével és kislányával. A ház igen alkalmas volt konspirációs ügyek lebonyolítására. Sokszor vettük igénybe.

1940 szilveszterén ott tartottuk meg a MADOSZ konferenciáját. Főleg a bécsi döntés utáni helyzetet és a tennivalókat tárgyaltuk. Az értekezletet Bányai László vezette. Vele jött Temesvárról egy elvtárs. Brassót nem tudom, ki képviselte, és azt sem, hogy a bukarestiekén kívül kik voltak jelen. Bukarest részéről emlékezetem szerint Czikó Lőrinc, Czikó Márta, Szabó István, Sipos Anna, én és a háziasszony, Etelka. Éppen készültek a hazaköltözésre. Edényeik be voltak csomagolva. De a konspirációhoz meg kellett adni a szilveszter esti formát, hát a jóasszony kicsomagolta az edényeket.

A temesvári delegátus, megítélésem szerint, fejlett ember volt. Egy mondatára most is emlékszem: „A politika a legnagyobb művészet, mert ha más művészetekben téved is valaki, annak árát csak kevesen szenvedik. De ha a politikában egy vezető téved vagy hazardul csinál politikát, amiatt milliók szenvednek és pusztulhatnak el.” Hogy mik is voltak a konferencia következtetései, azt lehetetlen most visszaidézni.)

- Meddig volt akkor Bukarestben?

- 1941. június végéig. Mi történt? A bécsi döntéskor otthon voltam Csíkságban szabadságon. Ott ért a döntés híre. Egy szál ingben jöttem vissza Bukarestbe. Ez 1940 augusztusában volt. Otthon nem maradhattam, mert „csinálták már az akasztófámat”. Mindenféle ellenségem volt, meg sajtóháborúm. Ezenkívül a MADOSZ központja megjelentetett egy nyilatkozatot, amikor

lerohanták Csehszlovákiát. Mielőtt elmentem Bukarestbe, Csíkszeredában találkoztam Kopacz Tamással és másokkal, és megvitattuk a dolgot. Tudtuk, hogy Észak-Erdély visszaadásával háborúba kényszerítik Magyarországot. Mondtuk, hogy nem kell bedőlni a nagy magyar láznak. Visszamentem Bukarestbe. Czikó Etelka aztán elmondta, hogy látta a magyarokat bevonulni Csíkszeredára. Ott ragadt a szüreti bálért, közben lezárták a határokat, úgyhogy a batyumat már csak Szentgyörgyig hozhatta el, nem engedték tovább vele. Bukarestben a Magyar Követség hazatérési igazolványokat adott ki, amellyel egy évig haza lehetett térni. Mi nem akartunk hazajönni, mert tudtuk, mi vár reánk. De 1941 áprilisában a magyarokat, a bolgárokat és a törököket elbocsátották a gyárból. Kifizettek és kitettek, nem volt apelláta. Bujkáltam. Kitört a szovjetellenes háború júniusban, és lefoglalták a román kommunistákat is. Jöttek a razziák. Nem volt mit csinálnom, fogtam a hazatérési igazolványt és elvittem a rendőrségre, beletettem ötszáz lej és kértem, hogy sürgősen pecsételjék le. Nem tudom már pontosan, mekkora értéket képviselt ötszáz lej, de nem volt kicsi pénz. A pecsételőknek tulajdonképpen ki kellett volna keresniük a nevünket a nyilvántartóból, de az ilyen „sürgős” esetekben e nélkül is ráütötték a pecsétet. Június végén átjöttem a határon, és Budapestre mentem.

(Így sok MADOSZ-istának sikerült kijutnia az egyik „farkasveremből” a másikba. Július utolsó napjaiban jöttünk át többen is. Én egyenesen Budapestre mentem, mert otthon Csíkban nem volt számomra hely. Bukarestben Czikó Lőrinc maradt még a MADOSZ vezetőségéből. Ő kényszerítő okok miatt 1942 őszén otthagya Bukarestet és átszökött Budapestre.

A MADOSZ bukaresti vezetősége nagyrészt Budapesten volt. Már 1941 telén kapcsolatba kerültünk a Kisgazda Párttal, azaz annak kulturális tömegszervezetével.

A Csonka Gépgyárban - a Vasas Szakszervezet közvetítésével, amelynek mindjárt tagja lettem - munkába álltam. Pestre jövetelem után Csíkból édesanyámék értesítettek, hogy a hatóság emberei kutatnak utánam. A gyárban egy Bukarestből átjött társam, Dávid Ferenc, nagyváradi származású ember értesített, hogy a gyár személyzeti osztályához bizalmas értesítés érkezett, és ennek alapján megfigyelés alatt tartanak.

Októberben megjelent lakásomon az állambiztonság embere, és bevitt a rendőrségre. Ott vallatóra fogtak. Aztán kipofozás után szabadlábra helyeztek. Megfigyelésem folytatódott. Ennek ellenére a szakszervezeti munkán kívül Dávid Ferenc útján kapcsolatba kerültem a párttal és az Ellenállási Szervezettel. Ugyanakkor mi, bukaresti MADOSZ-isták kerestük a kapcsolatot a haladó szociáldemokrata és polgári demokratikus szervezetekkel is. Célunk az volt, hogy ezekkel a Budapestre tódult székely munkásokkal és háztartási alkalmazottakkal létrehozzuk - a MADOSZ taktikáját követve - a székelyek tömeg- és kulturális szervezetét.

Megismerkedtem Kállai Gyulával, a Népszava munkatársával, Kovács Imrével, a Márciusi Fiatalok csoportjának tagjával. Ezen ismeretségek folytán 1942 februárjában már kiszélesedett a kapcsolatunk a haladó értelmiség felé. Így Bajcsy-Zsilinszky Endrével, Farkas Ferenc zeneszerzővel és másokkal is. Ekkor már folyt a Petőfi Emlékbizottság szervezése, amely előkészítette a Petőfi-szobor megkoszorúzását 1942. március 15-én. Itt találkoztam egyik értekezletünk alkalmával Józsa Bélával is.

Az emlékbizottságtól mi, MADOSZ-isták azt a feladatot kaptuk, hogy készítsük elő a koszorúkat vivő fiúkat és lányokat székely viseletben. Tíz székely fiú és leány vitte a koszorúkat a Modern kávéházból a Petőfi-szoborhoz.

Mi MADOSZ-isták képviseltük a koszorúzásnál az erdélyi munkásokat. A koszorút én és Szász Mihály helyeztük el Petőfi-szobrának talapzatánál.

1945 februárjában Budapesten megalakult az Erdélyi Antifasiszták Szövetsége. De ez már új történelem.)

- Később miben látta a MADOSZ tevékenységének folytatását?

- A Magyar Népi Szövetségben megtalálható volt részben a MADOSZ programja. Ugyebár, a felszabadulás után már más volt a helyzet... Sajnos már a kezdeti időben észrevehető volt a Magyar Népi Szövetségben egy bizonyos visszahúzódnás, illetve túlzott hiszékenység. A szocializmus kialakításával, a demokratizálódással magyarázható ez. Nagyon hiszékenyek voltunk. Azt hittük, hogy megtörtént a fordulat, felszámolódott a kapitalista rendszer, és a magyarság most már elérte a célját. Nevezhetném ezt túlzott baloldaliságnak. Azt hittük, hogy mindent elértünk...

- Mit jelent az ön számára a MADOSZ?

- Amint már mondtam, számomra a MADOSZ a további fejlődés lehetőségét nyújtotta. Tevékenységünk utolsó mozzanata a Magyar Népközségben zajlott le. Úgy emlékszem, hogy miután Bethlenék átadták a stafétát Bánffyéknek, akik Bukarestben megszervezték a Magyar Népközséget... Várjunk csak. Ez a királyi diktatúra bevezetése után volt, amikor megalakították a Frontul renașterii-t. Ebben kapott helyet a Magyar Népközség is, amelynek vezetője Bánffy volt. Bukarestben értelmiségiek, magyar nacionalisták szervezték. Mi utasítást kaptunk, hogy vonuljunk be a Magyar Népközségbe. Beiratkoztam a szervezetbe. Eljártunk a szervezet helyiségébe, amely a Grivicából nyíló utcában, azt hiszem, az Anghelescu utcában volt. Mi ott felszólaltunk és rafináltul megfogalmazott kérdésekkel tereltük a vitát a lényeges dolgok felé. Választáskor arra törekedtünk, hogy a vezetőségbe juttassuk a bukaresti magyar munkásság képviselőit. Elsősorban Czikó Lőrincről volt szó. Komoly összecsapásra került sor. A szociáldemokraták a kormányt támogatták. Felöltöztek lila ruhába. Ez volt a színük. Barta és Bartalis két áruló, szenátorok voltak a királyi diktatúra alatt. Mi főként őket vádoltuk, mert nem támadhattuk direkt a szervezetet. Engem jelöltek ki szónoknak. Czikó Ferdinánd úgy tudja, hogy ő volt a szónok, de én tudom, hogy Czikó Lőrincet javasoltuk a vezetőségbe és Ferdinánd nem javasolhatta az öccsét. Felálltam egy székre. Körülvettek a mieink. A szociáldemokrata fiatalok pedig a maguk emberét. Aztán kitört a verekezés. Húztak és taszítottak. Elszakították a kabátom...

- Miért kell ismernünk a MADOSZ történetét?

- A MADOSZ akkori programjának és harcának bizonyos része mai is érvényes.

- Például?

- Nem tudom, szabad-e mondanom: itt van például az iskoláztatás kérdése. Mondjuk a sajtó vonatkozásában. Tudom azt, hogy nem lehet a sérelmeket úgy megírni, ahogyan fennállnak. És így tovább...

- Az erdélyi magyarság érdekeinek képviselője volt a MADOSZ?

- A magyar dolgozó tömegek képviselője...

- Most is kell az ilyen képviselő?

- De mennyire, hogy kell... Nagy hiba volt... azt hiszem, le kellene állítani a magnót... Szóval, ismerem a Magyar Népi Szövetség munkáját, belső életét. Sajnos vagy nem sajnós, nem tudom, de engem félretettek. Vakvágányra tettek a felszabadulás után. Nem tudom, mi történt volna velem. Kurkót is letartóztatták. Engem áthelyeztek Szebenbe és aztán hazajöttem Csíkba. Kérdezték, hogyhogy én nem vagyok letartóztatva?! Mert Kurkónak, ha nem is kebelbeli barátja, de eszmei társa voltam. Sajnos, a Magyar Népi Szövetségben is nagy részben a

pozícióért folyt a harc. Itt egy borzasztó hibát követtek el. Kurkóban ellenséget láttak egyesek. Kurkóék a torzítások ellen voltak. Elkezdve a földosztástól őt vádolták. Nyíltan kimondta, hogy a magyar zsellérek elvették a földesurak birtokát, de nem ők, hanem azok kapták meg ezt a földet, akiket egyebünnen hoztak. Így már a Magyar Népi Szövetség létezése idején jelentkeztek a sérelmek és olyan dolgok, amelyeket Kurkó helytelenített. Mások azt gondolták, hogy mindennek fejet kell hajtsanak. Ezzel nagyhibát követtek el. Nekem nem lehetett közöm hozzá. Addig feszítették a dolgot, amíg Kurkót leváltották. Formálisan előbb Kacsó Sándort tették a helyére. Ez azért volt, hogy egyből ne tegyenek olyat, aki más karakterű ember. Akkor elvitték Temesvárra a Magyar Népi Szövetség kongresszusát is, és Juhász Lajost tették oda vezetőnek. Ő vakon végrehajtotta azt, amit felülről vártak. Főleg Czíkó Ferdinándnak volt nagy befolyása a Magyar Népi Szövetségre. Ő vakon hitt abban, amit mondtak. Ő Dejneke volt az embere. Ő közvetítette azt, amit a Magyar Népi Szövetségben akkor csinálni kellett. Volt benne egy bizonyos gyűlölet is Kurkó személyével szemben.

- Miből kifolyólag?

- Mielőtt visszajött volna a román adminisztráció Észak-Erdélybe, Czíkó Ferdinánd lejött Kolozsvárra. Ott volt Kurkó és Balogh Edgár. Jött, hogy térítse őket észre, mert 1944 őszén kiharcolták onnan a román adminisztrációt gyilkosságok miatt, amit ott véghezvittek... Bukarestben megalakult a MADOSZ utódja, hogy Magyar Népi Szövetségnek hívták vagy sem, azt már nem tudom, de Czíkó Ferdinánd képviselte ott a munkásságot. Ő 1945 áprilisában jött haza Budapestről. A kolozsvári tárgyalások alkalmával Kurkóék nem nagyon hajlottak a Czíkó Ferdinánd által előterjesztett javaslatok elfogadására. Ezért főleg Kurkót hibáztatta. Ő akár a régi MADOSZ-nak, a Magyar Népi Szövetségnek is elnöke volt. Személyesen hallottam, amikor kirohant Kurkó ellen és árulónak, mindennek lemondta. Miután letartóztatták Kurkót, minden rágalmat, amit rákentek, valóságosnak hitt. Elmondta nekem, hogyan fogadták Kolozsváron: az irodában hálatták, és akkor betegedett meg satöbbi. Tehát személyi sértődöttség is volt közöttük, és sajnos nagyon vakon hitt az akkori irányvonalban.

- Közel a MADOSZ félévszázados évfordulója. Azon a házon, ahol a MADOSZ megalakult, nincs emléktábla. Mit gondol, elkészül majd ez a tábla az ötvenedik évfordulóra?

- A Szocialista Demokrácia és Egység Frontjában jelen van a Magyar Dolgozók Tanácsa, amelynek figyelnie kell erre az évfordulóra is. Az alapító tagok megkérdezése nélkül szervezték a negyvenedik évfordulót. Táblát akartunk és ezt Hajdú Győző elszabotálta. Most itt az alkalom, készítsük el azt az emléktáblát és tegyük fel arra a házra... Itt volna az ideje, hogy a közvélemény megismerje a MADOSZ kezdetét jelentő Magyarpárti Ellenzék kiáltványát, amely nagyon tisztán és igazságosan írja meg azt a „hitvallást”, amelyet híven követtünk. Adja a sors, hogy legyenek utódok, akik majd kibányásszák a feledésből azokat a nekünk „szentírásokat”, amelyek sok-sok ezernek mutatták a helyes - ha göröngyös is volt - utat.

*

Íme a szóban forgó, *Bányai László hagyatékából* előkerült kiáltvány, amelyet az eltelt hat évtized alatt egyszer sem közöltek teljes terjedelmében:

Romániai Magyarok!

Az OMPE (Országos Magyar Párt Ellenzéke) központi bizottságának, valamint a vidéki intéző bizottságoknak delegátusai 1934. augusztus 19-én megtartott közös értekezletünkön a szervezet nevének Magyar Dolgozók Szövetségére való változtatását határozták el.

Ez a változtatás nem csupán formai, hanem egy fontos politikai elhatározás kifejezése. - Mostantól fogva nem mint az OMPE fogunk a romániai magyarság nemzeti elnyomása ellen harcunkat folytatni, hanem mint teljesen önálló politikai szervezet.

A Magyar Párttal teljesen leszámoltunk, a Magyar Párttal minden, még az ellenzéki harccal járó közösséget is megtagadjuk. - Míg eddig a Magyar Párton belül, annak megtisztítása és újraépítése útján véltük és próbáltuk a romániai magyarság sorsát a nemzeti szabadság felé irányítani, most ezt a szabadságot csakis a Magyar Párton kívül, a párt szervezetének teljes lerombolása mellett tartjuk kiharcolandónak.

A Magyar Párt a leghitványabb áruló(k), a leggonoszabb haszon-leső(k) csoportja által vezetett és félrevezetett szervezet. A Magyar Párt a magyar tömegeket tudatosan dobja oda a nemzeti elnyomás prédájául, saját magát fasiszta eszközül ajánlva fel a román imperializmus összes magyarelles hadjárataihoz. Egy ilyen társasággal szemben belső ellenzéki munkát folytatni, teljesen lehetetlen.

Romániai magyarok!

A fenti elhatározásra és megállapításokra tömegeink kiküldöttjeinek meghallgatása és alapos megfontolása után jutottunk.

Értekezletünk a világháború kitörése 20. évfordulójának napjaira esett.

- A 20 esztendő a romániai magyarság tengernyi szenvedésének és sanyargatásának szakadatlan láncolata!

Négy éven át az osztrák-magyar imperializmus megvédéséért, a magyar mágnások uradalmiért, a magyar pénzbárok profitjáért rohamoztunk, véreztünk, hullottunk a nemzet és haza nevében.

Mikor aztán leráztuk a háború bilincseit és a frontokat otthagytuk, imperialista ellenségeink békekötés formájában mint valami leltári tárgyat átadtak bennünket a román imperializmusnak. - Ígértek Wilsoni önrendelkezést, ígértek gyulafehérvári pontokat. - Ezekből mind nem lett semmi. - Ellenben jött a román hadsereg és mi, békésen dolgozó magyarság, ellenséges megszállásra, ostromállapotra, botozásra, cenzúrára, megbírálsókra, lakások elkobzására, tisztviselők elkergetésére, a magyar nyelv üldözésére, nemzeti jogaink ellen(i) irtóháborúra ébredtünk. -

Így tartott ez éveken át. - Közben a román imperializmus urai rájöttek arra, hogy ez a bánásmód sokáig nem tartható fenn. - Az elnyomásnak és gazdasági kizsákmányolásnak eszesebb, tartósabb és könnyebb formáját látták szükségesnek. - Szükség volt tehát a magyar néphez közelebb férközni, közeledni hozzá, nem az ő felszabadítása, hanem a gyarmati iga biztosabb ráhelyezése végett. - De a magyar nép egész teste még sajgott a friss sebektől és vele (alkudni) nem lehetett. - Erre az alkura a magyar urak jelentkeztek, a magyar grófok, ügyvédek és főpapok vállalkoztak. - Ezeknek az uraknak M. P.-ja kötötte meg az első paktumot, frontközösséget, a román imperializmussal, a romániai magyarság elnyomására. - Ez volt a Cucea-i paktum történelmi jelentősége.

Azóta a paktumok hosszú, megszakítás nélküli sorát kötötte az M. P., mindenkor a hatalmon lévő elnyomó párttal. - E paktumok alapján volt megkönnyítve minden kormány számára a romániai magyarság elnyomása és teljes elszegényítése a leggyarmatibb módon. - Koldusbotra juttatták Románia magyarságát az Erdélyben kivetett 10-szeres és 20-szoros adók (a Regáttal szemben), a magyar párti és román bankok által szedett 40, 50 és 60%-os kamatok, a gyárak és monopóliumoknak kormányoktól támogatott magas, egyedárusítási uzsora-árai. - Közben szüntelenül tovább folyt a magyar nyelv üldözése, az iskolák bezárása, a magyar tisztviselők

eltávolítása, s mindezt a M. P. és a mindenkori kormányok paktumai kísérték és támogatták. - A M. P. elejétől fogva csakis a magyar földesurak, bankárok pártja volt. - A M. P.-nak sohasem volt célkitűzése a dolgozó romániai magyar dolgozó tömegek harcának vezetése, mert a M. P. születésétől kezdve a magyar földesúri és bankári osztály politikai szerszám(a) volt, a saját vér(e)beli dolgozóknak, a parasztoknak és munkásoknak elnyomására, és egyben a román imperializmus céljára való kiszolgáltatására.

A román elnyomó politika és a M. P. vezetőség árulása váltotta ki 1933 tavaszán az O. M. P. E. népmozgalmát. A romániai magyarság tűrhetetlen helyzete váltotta ki ezt a mozgalmat, amely a magyar egység és szolidaritás megóvására az M. P.-on belül kísérelte meg az elnyomás és az árulás eltartás (?) elleni harc folytatását. - Csakhamar kiderült, hogy a „Magyar Egység és összetartás” jelszava a M. P. vezetők számára csak arra szolgál, hogy ez politikai üzérkedéseiket és az árulások és konclesések jogát (monopóliumát) biztosítsa számukra.

Belső ellenzéki harcunkkal szemben a M. P.-i vezetőség eleinte szabotált. Nem hívta össze az általunk sürgetett gyűléseket, nem adott választ felhívásainkra és követeléseinkre. -

1933 július havában a marosvásárhelyi kongresszus összehívására kényszerítették a M. P. vezetőségét. - Gróf Bethlen György és társai ezt a kongresszust szinte titokban, a magyar tömegek meghallgatása nélkül, ezeknek kijátszásával hívták össze, vagyis helyettesítették a népi kongresszust a koncleső lakájok összehívásával. - A kongresszust megelőzően a magyar párti sajtó már áttért ellenzékünkkel szemben a szabotálás teréről a provokálás politikájára: Állandóan rágalmazta és támadta az ellenzéki mozgalmunkat. - Magán a kongresszuson pedig a nyílt és botrányos provokáció fegyverét ragadta meg a M. P. vezetőség(e). Kiküldötteinket felszólalás(uk)ban megakadályozták, földműves szónokunkat véresre verve a kongresszusról kidobták, a kongresszuson való ellenzéki részvételünket rendőri felügyelet alatt lehetetlenné tették.

Az O. M. P. E. fokozódó népszerűsége és az M. P.-ben megindult bomlás az M. P. áruló vezetőségé(t) tovább sodorta lefelé a politikai lejtőn. Hogy mozgalmunkat elnémítsa (és) lehetetlenné tegye, nem riadt vissza az agent provokatóri és besúgóí szerepektől sem. Így a M. P. (-i)sajtó, a Keleti Újsággal, valamint az egyházi pénzeket kitartható Erdélyi Lapokkal az élen, a népérdekért vívott becsületes harcunkkal szemben nap-nap után a „Kommunista szervezkedés” vádját kovácsolta. - Az 1933 dec. havi községi választások alkalmával pedig a M. P. vezetőség(e) választási harcunk elől úgy vélt menekülni, hogy paktumot kötött a román imperializmus vezető pártjával, a hatalmon levő liberális párttal. E paktum alapján Gyárfás Elemér szenátor útján ugyancsak a kommunizmus vádja alapján kijárta a kormánynál, hogy a hatóságokhoz titkos utasítások küldessenek listáink visszautasítására és embereink letartóztatására, ami pontosan be is következett.

A M. P. vezetőség(e) ezekkel az aljas eszközökkel mindinkább lehetetlenné tette azt, hogy a magyar tömegek érdekében a magyar párton belül harcoljunk.

Az M. P. azonban tovább csúszott ebben (ezen) a politikai fertőben (lejtőn). A legutóbbi hónapokban még szorosabbra fűzte a román fas(c)izmusban (-al) való szövetkezését. A legszolgaiabb módon együttműködött a romániai magyarság dolgozó tömegei ellen(i) nemzet(i) elnyomó hadjáratában. A magyar párti képviselők a parlamentben megszavazták a kisebbségfaló, a magyar munkalehetőségeket elkobzó nemzeti munkavédelmi törvényt. Az M. P. vezetősége a magyar postások, vasutasok, jegyzők stb. tömeges elbocsátását úgy segíti elő, hogy magára vállalja a kormány elleni harcot, amit azután elszabotál, a harc tettetésével elgáncsolja maguknak az érdekelteknek (a) harcát. Ilyen megtévesztő munkában specialista lett az M. P. elnöke, gróf Bethlen György, aki az utcára dobott magyar jaj kiáltásaira, elszánja

magát ahhoz (arra), hogy kérdéseket intézzon 4 (!) szemközt a miniszterhez. A „kérdésinté-
zéseket” az M. P.-i sajtó mint valami hőstetteket gyömöszöli be a magyar köztudatba.

De hogyan is képzelhető el a M. P. komoly harca a román fasizmus ellen, a magyarság lehen-
gerelése ellen, ha azalatt amíg a munkásokat az utcára dobják, az iskolákat bezárják, 60 éves
öregeket nyelvvizsgára utasítanak, adó és büntetéspénz fejében a magyar kisemberek utolsó
párnáit elhurcolják, azalatt a M. P. urak közös választási listán haladnak a liberális kormány-
párttal, és becsempészik magukat a választási tanácsokba.

Ezekkel az aljas vállalkozásokkal a M. P. a román imperializmus Erdélyi főügynökévé tette
magát. A M. P.-i urak a román fasizmus és a magyarellenés terrorok felajánlkozott,
megfizetett bérenceivé állandósították magukat. Ez siettetette döntő elhatározásunkat a M. P.-
től való teljes (el)szakadás és az ellene való legkíméletlenebb harc iránt.

Romániai magyarok!

Mi a romániai fasizmus elleni küzdelemmel kapcsolatban a M. P. ellen, ennek teljes
megsemmisítésére is harcot indítunk. A M. P.-nak, mint szervezetnek a megszüntetésére is
harcot indítunk, s (ez) egyik fontos része nemzeti harcunknak. Mindaddig, amíg ez a párt
létezik, árulásaival, szélhámosságaival, a magyar tömegek félrevezetésével komoly akadálya
lesz a magyar nemzet szabadságharcának. Ezt az akadályt el kell takarítani.

Az M. P.-ben sohasem volt a tömegek valódi akaratára felépített népszervezet. A M. P.
elejétől fogva élősd (parazita) képződmény volt a szenvedő magyarság testén. Mint minden
élősködő, a M. P. is akkor él a legdúsabban, amikor a romániai magyar nemzet a legtöbbet
szenved.

Mindenkor a romániai magyar sors vérszívói, vámszedői voltak a M. P.-i urak. Ők tették
tönkre (hazafias) bankjaikkal, a Transilvániával és a többi székelyföldi uzsorabankjaikkal a
magyar falut, és e bankok voltak a magyar képviselők, szenátorok várai, és ott helyezkedtek el
a kanonok és esperes urak.

A M. P. az egyházak, bankok és felekezeti iskolák felhasználásával, kispapok, tanítók,
kántorok és egyéb M. P.-i kis egzisztenciák leterrorizálásával és kihasználásával vezette félre
a magyar tömegeket, szavazógéppé igyekezett süllyeszteni az értelmes magyar parasztságot.
Ezekkel a kis kántortanítókkal és ehhez hasonlókkal, akiket a Magyar Párt szintén kiuzsoráz,
rosszul fizet, kizsákmányol, és kényszer alatt tart, ezekkel az iskolával, valamint a szószékkel
való visszaélés útján tereli a M. P.-ba a jóhiszemű magyarok egy részét a választási urnák felé.
Ezzel és csakis ezzel magyarázható az a rejtély, hogy a M. P. minden magyarellenés munkája
dacára, hogyan tudott több mint 100 000 szavazatot a választásokon felhajtani. Ez a szám
azonban a legutóbbi választásokon csúfosan lefelé bukott, mert a magyar tömegek hovatovább
rájönnek a M. P. mivoltára.

Mindezeknél fogva a M. P. sohasem jelentett a romániai magyarság részére semmiféle értéket,
hanem csakis szerencsétlenséget, és így ennek megsemmisítése a komoly nemzeti harc útjának
megtisztítását jelenti.

Romániai magyarok!

A fenti igazságokat az O. M. P. E. másfél évi belső ellenzéki aktivitása is igazolta. Kerestük a
magyar tömegeket a Magyar Párt szervezeti életén keresztül, de a tömegek, amilyen bizalom-
mal voltak velünk mint ellenzékkel szemben, éppoly bizalmatlanok voltak a magyarpárti
megjelölésünkkel szemben. Tömegeink minél erősebben növekedtek, annál erősebben volt
hallható követelésük: el a Magyar Párttal, kívülről harcoljunk a Magyar Párttal szemben!

Mindezeknél fogva tömegeink egyenes követelésére cselekedtünk, amidőn az M. P.-től való elszakadás és a vele szembeni harcot elhatároztuk. Ennek a követelésnek adott kifejezést intézőbizottsági delegátusaink értekezlete.

Romániai magyarok!

Hozzátok fordulunk most, mint önálló szervezet, mint a romániai magyar dolgozók szövetsége, csatlakozzatok mozgalmunkhoz, a nemzeti elnyomások elleni nyílt, félelem nélküli becsületes harchoz.

Felszólítunk benneteket: Forduljatok nyíltan a M. Párt ellen. Leplezzétek le a magyarság árulóit. Tartsatok gyűléseket és követeljétek az áruló magyarpárti parlamenti, községi és városi képviselők lemondását, bélyegezzétek meg a román imperializmus fasiszta ügynökeit!

Magyar testvéreink!

A romániai magyarság e súlyos napjaiban kemény harcra van szükség. A román fasizmus készíti az imperialista háborút, és ezt nagy részben a kisebbségi dolgozók bőrén akarják végrehajtani. A nemzeti munkavédelemből, már annak egy új kegyetlen imperialista háborúnak előszele árad ki, amelyben a magyarok számára nincs „gázmaszk”, hisz az éhhalál előtt álló magyar dolgozók számára már most „sincs munka”.

A román imperializmusnak magyar létünk ellen intézett támadásaival szemben, annak magyarpárti fasiszta ügynökeivel szemben, de ugyanakkor az elnyomott román dolgozó tömegekkel való szolidaritásunk hangsúlyozásával hívunk benneteket harcra magyar nemzeti szabadságunkért! Az R. M. D. Sz. a magyar parasztok, munkások, kisiparosok, kistisztviselők, egyszóval a munkáiból élő magyarok százezreinek politikai tömegszervezete. Ebben a szervezetben kell tömörülnie minden romániai dolgozónak, otthagyni a nemzeti színű, de a magyar népet lépten-nyomon becsapó magyar pártokat.

A romániai magyarság elnyomása ellen és az önrendelkezési jog megvalósulásáért való harcunkat a tömegek akaratának, a tömegérdekek hamisítatlan képviseletére építjük. Nem paktumokkal, és nem választási trükkökkel, hanem a magyar nép sérelmeinek megszüntetéséért, a százezres tömegek mindennapi kenyér, munka és szabadság követeléseikért vívott becsületes harcukon át akarjuk a dolgozó magyarság politikai vezetését megnyerni. És ez a rövid időszak, amelyre visszapillantunk, azt mutatja, hogy a R. M. D. Sz. ezt a történelmi hivatását be is fogja tölteni. Ez a rövid időszak ugyanis a mi szervezetünk becsületes harcai és a romániai dolgozó magyarság irántunk való bizalmának folytonos erősödését és tömegeink, tömegbázisunk gyors kiszélesedését mutatja.

Ezen az úton, a dolgozó tömegekért lépésről lépésre vívott kemény harc útján akarunk küzdeni a magyar szabadságért.

A nemzeti munkavédelemről szóló törvény ellen a magyar munkás és tisztviselő munkájáért, kenyéréért és szabadságáért!

A magyar elbocsátások és nyelvvizsgás inkvizíciók ellen, az elbocsátottak visszavételéért!

A magyar városok és magyar községek elrománosítása ellen, ezeknek magyar postása(ért), magyar jegyzője(ért), magyar tisztviselői(ért) és magyar munkásaiért!

A magyar földművesek földínsége ellen, az erdő és legelő inség ellen. A földeknek, erdőknek és legelőknek a szegény és kevés földdel rendelkező lakosság közötti ingyenes felosztásáért. Az erdő- és legelőtaxák és büntetéspénzek eltörléséért.

A fizetésképtelenné vált rétegek adóinak és adósságainak törléséért! Az adóterror ellen, az ingóságok elszállítása ellen!

Mindenfajta terror ellen, kényszermunkás és munkaszolgáltatások ellen, a csendőr és a végrehajtói brutalitások ellen, az ostromállapot és a cenzúra ellen.

Magyar iskolák bezárása ellen, magyar tanítók elbocsátása ellen, szülők tömeges büntetése ellen, mindenféle iskolai terror ellen! Államköltségen fenntartott magyar iskolákért, magyar tanítókkal és tanárokkal, olyan számban, ahogy ezt a magyar lakosság kívánja.

A magyar egyházak magyarpárti politikája, terrorja ellen.

A szószékeknek és az iskoláknak a román és magyar elnyomók szolgálatába állítása ellen!

Az egyházi vagyonok felosztásáért, az iskolák és egyházak elválasztásáért.

A háborús uszítások ellen, a magyar és román dolgozók egymásra uszítása ellen! A revizionista és antirevizionista háborús propaganda ellen! A román és magyar dolgozók szolidaritásáért, a fasiszta elnyomás és terror és az imperialista háború előkészítése ellen!

Az irredenta és revíziós maszlagolások ellen, az önrendelkezési jogért! Az összes elnyomott nemzetek politikai szabadságáért, az elnyomó nemzettől való állami különválás jogáig!

Éljen a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége.

Kolozsvár, 1934. augusztus hó 19-én. A R. M. D. Sz.-nek Központi Bizottsága.

Bákay Domokos életrajza

„Amint édesanyámtól és családi beszélgetésekből tudom, dédapám az apai ágról Bákay Elek csíkbánkfalvi földműves volt. Jómódú gazda lehetett, mert fiait, úgy nagyapámat is, a csíksomlyói gimnáziumba járatta, ő maga négy gimnáziumot végzett. Házát 1842-ben az akkor határőrezred kápláraként Keresztes Erzsébettel együtt építette. Ez a ház sima, hántott fenyőfából készült és vaskos állapotban ma is áll. 84 éves Vilma nővérem él benne egyedül.

Nagyapám - Bákay Gábor (így írta y-nal) részt vett az 1848-as magyar szabadságharcban, kétszer vagy háromszor megsebesült és főhadnagyként jelen volt az 1849-es csatákban is. Ezt bizonyítja Gál Sándor csíkszentgyörgyi származású szabadságharcos saját kezű kinevezése is, amelyről másolatom van. Nagyanyám, Keresztes Erzsébet, a csíkbánkfalvi Keresztes előnevet viselők közül, katonacsaládból származott.

Dédnagyapámnak négy gyermeke volt: Bákay Gábor (nagyapám), Bákay Ignác (földműves), Bákay József és Bákay Borbála.

Nagyapám, Bákay Gábor a 48-as szabadságharc leverése után az ősi föld mellett maradt. Három gyermekük volt. Apám, Bákay Dénes, 1858-ban született, öccse Bákay Gábor. Lánytestvére Apollónia egy pénzügyőri szemléshöz ment feleségül. Csíkbánkfalván laktak. Apám az elosztott vagyon ráeső részével a földművelés mellett maradt.

Apám első házasságából két fiú maradt. 3-7 éves koruktól édesanyám nevelte őket.

Apám első felesége halála után, 1890-92 körül vette feleségül édesanyámat. Anyámmal még nyolc gyermekük született. Egyik testvérem kicsi korában meghalt, a legkisebb apám halála után két hétre született és egyéves korában tüdőgyulladásban halt meg.

Apámat 1909 decemberében egy 16 éves legény gyilkolta meg, apjának felbujtására. Az ok az volt, hogy a gyilkos családja az apám földjéből elszántott, amelynek kiigazítására apám figyelmeztette őket. Csikorgó havas éjszakában, hazafelé tartva apámat karóval leütötték. A gyilkosságot a kiskorú fiúra kenték, mivelhogy az úgyis könnyen szabadul a büntetéstől.

Szegény édesanyámra beláthatatlanul küzdelmes élet várt. Apám tekergő, ingyenélő öccse perelte, és azt is ki merte mondani, hogy anyámat az árváival együtt kiteszi az apánk által épített házból.

Apánk halála után, édesanyánk nővére hazalátogatott Budapestről egy kis nyaralás céljából. Legnagyobb nővérünket, a 13 éves Vilmát, magával vitte Pestre, hogy könnyítsen édesanyánkon. De inkább cselédjének akarta. Nála volt vagy 5-6 évig. Bár kitűnően tanult, mégsem adta iskolába. Végül az 1916-os zárai betörés és menekülés után jöhetett csak haza a nővérem. A következő lánytestvéremet, Izabellát, anyám bátyja, illetve felesége később Fülekre, Nógrád megyébe vitte. Izabellának ott jó dolga volt, de 16 éves korában a skarlát elvitte az élők sorából.

Én harmadik elemista koromban a szebeni Terézianumba, az árvaházba kerültem. Az 1916-os menekülés nyári vakáción Bánkfalván ért. Akkor Hajdúháza vitte édesanyámmal és Árpád bátyámmal együtt. Az ottani református nép jóvoltából októberben a debreceni Református Főgimnázium I. osztályába felvettek. Teljes ingyenességet élveztünk, még ruházattal is elláttak. Örök hálával gondolok nagylelkűségükre. Mert a Katolikus Gimnáziumban még a tandíjat is meg kellett volna nekünk, katolikusoknak fizetni. Ha akkor nem vesznek be a reformátusok, bizonyára nem jártam volna négy gimnáziumot. 1920-ban a negyedik osztály

elvégzésekor a tanáraink kilátástalannak látták és láttatták velünk az értelmiségi pályát. Így tanulásom akkor maradt félbe, amikor éppen érezni kezdtem értelmét.

Jenő öcsém a csíksomlyói árvaházban kijárta a hat elemi és még két gimnáziumot. Aztán mindketten elmentünk inasnak. Én lakatosnak, ő meg asztalosnak.

1917-ben Árpád bátyámat sikerült elhelyezni a villanyszerelő és műszerész szakmába - az ottani rokonság által Budapestre. Ez a 15 éves fiú akkor már „ezermester” volt. A szakmában is elhagyta a pesti társait, politikailag pedig annyira fejlődött, hogy a Tanácsköztársaság idején a IX. kerület KISZ-vezetője volt. Aztán menekülnie kellett; hazajött Csíkbánkfalvára. 1920 őszén visszaszökött, mert a szabaduló levele sem volta kezében. 1923-ban otthagyta Pestet egy Európára és Ázsiára érvényes útlevéllel, a sepsiszentgyörgyi Dohánygyárban elhelyezkedik, ahol karriert csinál, ha tévedésből be nem hívják katonának. Élete kész regény. 1946-ban meghalt Bejrútban. Repülő főhadnagy volt, nem akart kémisztólátba állni, ezért módszeresen megmérgezték. Erről naplójegyzetei tanúskodnak.

Vilma néném édesanyám mellett maradt az öreg házban. Városban nevelkedett, falun kisasszony számba ment, nemigen akadt hozzá való kérő. Végül is 24 évesen, egy „komám-asszony szötte” házasságra kényszerült. Ötévi házasság után három fiúgyermekkel özvegyen maradt. Fel is nevelte és taníttatta őket. A piszkos háború középső fiát, mint levétét, elrabolta. Zoltán és Imre tanítók. Néném most 83. évében van.

Folytatom saját életemmel (amit különben a háború után sokszor kellett leírjak a különböző tevékenységem folyamán).

Barcarozsnyón egy százsz mesternél inaskodtam 1921-től 1923-ig. 1923 őszén felszabadultam, Brassóba mentem az egyik vagonjavító üzembe. Ott szaktársak felszólítottak, hogy álljak be a vasasok szakszervezetébe. Azt annál is inkább megtettem, mert már Barcarozsnyón voltak az asztalos szakmából inas társaim, akik szervezett munkásműhelyben dolgoztak. Forradalmi szellemben nevelődtem. Brassóból 1923 telén Csíkszeredába mentem, az akkor létesült Vagonjavító és Bútorgyárba. Ott mint üzemlakatos dolgoztam. Voltak ott Marosvásárhelyről és más városokból való munkások is. Kezdeményezésünkre megkezdődött a szakszervezeti mozgalom, de a hatóság közbelépésére a vezetőket egy kicsit „kioktatták” és megtiltották a szervezkedést.

1925 augusztusáig dolgoztam Csíkszeredában. Akkor egy Baczai Aladár nevű idősebb munkás, aki a Magyar Tanácsköztársaság bukása után menekült Romániába, egy másik fiattal együtt rávett arra, hogy vele menjünk Magyarországra. Persze tetszett a kínáló alkalmam. Arra gondoltam, hogy így megszabadulok a katonaságtól és eljutok Törökországba, a bátyámhoz.

Mindhárman útlevél nélkül eljutottunk Pestre. Pár hétig nagynénémnél voltam, majd Dénes bátyámhoz látogattam, aki egy Esterházi-féle bérelt uradalomban segéd-gazdatisztként szolgált a Dunántúlon. Legényemberként szűkösen élt. Pár hétig éltem nála. Ott láttam először, hogy milyen a zsellér-szolga sors. Bátyám is földes szobában lakott. Visszamentem Pestre, hogy útlevelet szerezzek Törökországba, vagy valami munkához jussak. Nagynéném férjével, aki nyugdíjas nyomdász volt, jártam a nyomdászok szakszervezetébe. Ott sok hasznos olvasnivaló akadt. Sokat tanultam. És egyre jobban megismertem a horthyista rendszert. Nagynénéméknél nagyon szűkösen éltünk a Hársfa utcai bérház szoba-konyhás lakásában. Teltek a hetek, a hónapok. Közben BáKay Lajos unokabátyám, aki a belügyminisztériumban dolgozott, megszerezte az útlevelet. Mehettem volna Törökországba, ha pénzem lett volna. De Árpád bátyám leveleiből azt éreztem ki, hogy nem olyan gyöngy az élet ott sem. Februárban néhány hétre nagy protekció útján a Tolnai Világlapja nyomdájában segédmunkát kaptam.

Volt hát egy kis pénzmagom, de nem indulhattam bátyámhoz, Pesten pedig kilátástalan volt a helyzetem.

Otthon a korosztályomat katonai sorozásra hívták. Ha nem leszek jelen és végül is hazakerülök egyszer, ebből csakis rossz származott volna. Végül úgy határoztam, hogy hazatérek Csíkba. Mégpedig nem hivatalosan, hanem ahogy jöttem. Sajnos, minél inkább közeledtem a határ felé, annál rosszabbra fordult az addig tavaszias idő. Havazott. Este érkezett a vonatom Biharpüspökre. Egy tanyai lakos tanácsára megbújtam egy kukoricaszárcsomóban. Hideg szél fújt. Éjfél tájt aztán átléptem a határt. Sokáig gyalogoltam, amíg Nagyvárad fényei feltűntek. Nagyváradtól Nagyszebenig tettem kitérőt, ahol rokonságom lakott. Velük akartam igazolni otthon hosszás távollétemet. Pár nap múltán Szebenből, ahol még télies volt az idő, visszautaztam Csíkbánkfalvára, a szülői házhoz. Nem volt nagy öröm, Jenő öcsém, az asztalossegéd, munkanélküli volt. Vilma néném három kicsi gyerekkel. Férje, tifuszban, utolsó napjait élte. Amint kitavaszkodott, öcsémmel bementünk Brassóba munka után nézni. Sikerült. Kezdődött az igazi munkásélet; mindketten beléptünk a szakszervezetbe, öntudatosodtunk, művelődtünk.

1927-ben és 1928-ban katonáskodtam. Aztán rövid ideig újra dolgozhattam. 1930-ban újévi ajándékként munkanélkülivé tettek. Csíkbánkfalván húzódtam meg. Öcsém 1930 őszén szabadult a katonaságtól. Munka neki sem akadt. Hazaszorult Csíkbánkfalvára. Hasznosítottuk munkásforradalmi tapasztalatainkat, cselekedtünk.

1930-tól 1934 nyaráig Csíkbánkfalván, a városokból hazaszorult és barátaimmal részt vettem a csíki forradalmi munkásmozgalomban. Azután Kolozsváron a MADOSZ központjában dolgoztam 1935 márciusáig. Márciustól júniusig a csíkszeredai fogház volt a lakásom. 1935. június vége felé mentem Bukarestbe, ahol 1941. július végéig éltem, és dolgoztam tovább az emberi és nemzetiségi szabadságjogok megvalósítása érdekében. Erről az időszakról nemrég már alig látva írtam meg visszaemlékezéseimet. 1941-45 között Budapesten tevékenykedtem. 1945 májusában a Magyar Kommunista Párt elengedett, hogy hazajöjjenek anyám meglátogatására. Rácz Gyulával, aki akkor tért vissza Moszkvából, egy rossz katonai terepjárón tettük meg a hazavezető utat. Miután édesanyámat Csíkbánkfalván meglátogattam, felhívtak Bukarestbe. De sajnos, ott a Magyar Népi Szövetségben törtétesi verseny folyt. Egy hónapig ültem Jenő öcsém nyakán. Közben Csíkban éppen főispáncsere volt, mivel Covrigot, az akkori főispánt, állami vagyon „eltulajdonítása” miatt letartóztatták. Kurkó Gyárfás engem gondolt a helyére, de Kovács Andor, az MNSZ központi aktivistája egy régi hivatalnokot javasolt. Mellette állott és Kurkó ellen: Czikó Ferdinánd.

Arra gondoltam, hogy jobb volna visszamenni Budapestre. Szóltam Kurkónak. Ő elküldött Székelyudvarhelyre központi aktivistának és az ottani újság felelősének. Ott dolgoztam 1945 végéig.

Közben Kis Gyulát - aki megyei elnök volt, nem felelt meg a további követelményeknek - le kellett váltani. Az ebből származó konfliktus miatt mentem át Csíkba. Ott is az előbbi beosztásomnak megfelelő munkát végeztem. 1947-ig voltam az MNSZ-nél. 1947-ben gazdasági ellenőr lettem a csíkszentsimoni Amilemn keményítő- és hordógyárban. 1948-ban igazgatónak nevezték ki. 1949-ben Vincze János akkori miniszterem áthelyezett az Alkohol és Bor Vállalathoz Nagyszebenbe. 1952-ig voltam ott igazgató. Tolvajok és reakciósök összefogtak az ottani pártvezetőkkel és sovinszta vezérigazgatómmal, kizártak a pártból, majd igazgatói állásomból is kitettek. Beálltam a Metalurgia gyárba lakatosnak. És vártam az ügyem tisztázását. A gazemberek keze még a párt Központi Bizottságának Ellenőrző Bizottságáig is elért, a tartománytól felküldött dossziémat megsemmisítették. Végül 1954-ben sikerült tisztáznom magam.

1955 őszén Marosvásárhelyre jöttem. Csak 1960-ban nősültem meg. De sajnos, feleségem beteges féltékenysége miatt, nem sok örömben volt részem. 1979. március 2-én meghalt a feleségem.

1959-től idegállapotom romlása miatt kénytelen voltam nyugalomba vonulni. Továbbra is aktív levelezője maradtam néhány újságnak. Főképpen a káros jelenségeket, a túlkapaszkodásokat ostromoltam. Sajnos, nem sok eredménnyel. 1967-ben Félix-fürdőn nyaraltam a feleségemmel. A Bihar megyei Fáklyában megláttam egy szó magyartalan használatát. Ez akkor még egyetlen más romániai magyar sajtótermékben sem fordult elő. Nem a legudvariasabb szavakat használtam...

Levelemnek volt hatása; két hónapra rá már magyarul írta a lap a kifogásoltakat. Viszont engem megkerestek a biztonsági szervtől, pedig hát a szocialista demokrácia védelmében mertem szót emelni...

Fiatal koromban a verscsinálással is foglalkoztam. Egy házkutatás során a csendőrök elkobozták a verseimet. 1934-ben néhányat saját nevem alatt megjelentettem. Bukarestben tudósításokat írtam. Az írás iránti vonzódásom késztetett arra, hogy 1960 után Czikkóék lebeszélésére és Goldberger bátorítására megírtam a Visszaemlékezésemet.

Hogy idejében nem nősültem meg és nem alapíthattam családot, annak legelső oka az, hogy a kötelező katonai szolgálat után többéves munkanélküliség következett, ami a házasságom lehetetlenné tette. Pedig már gimnazista koromban arról álmodoztam, hogy szép kis feleségem és gyermekem lesz. 1945-ben, amikor a felszabadult hazában bizakodva tekinthettem a jövőbe, már 40 éves voltam. Aztán otthagytam azt a lányt is, aki várt rám Tatabányán. Pedig Osztrovszky Gyurka barátom bizakodva biztatta. Úgy hiszem, nagyon jó élettárs és családanya lett volna. De még így is köszönhetem a sorsnak, hogy ilyen utat jártam, mert társaim közül többen sokkal rosszabbul jártak.

Három BáKay fiú után egyetlen utód sem maradt, akiben folytatódhatott volna székely fajtánk, a mi családunk. Bármennyire sötétnek is látszik a lét vagy a megmaradás kérdése; ha évezred annyi balszerencséje és pusztítása közepette fenn tudunk maradni, ezután sem fogunk elveszni.

Marosvásárhely, 1982. március 9.

BáKay Domokos.”

A szerző megjelent könyvei:

KÖSZÖNÖM, JÓL VAGYOK - regény
HAZAI UTAKON - riportok
NYÁRI MESE - regény
PLÉHMADÁR - novellák, karcolatok
SZERELMES FÖLDRAJZ - riportok
AZ ISMERT KATONA - regény
VISELKEDJÜNK - illemkönyv helyett
MESETÁR - meseátdolgozások
TÓTÁGAS - színjáték
ROMÁNIAI MAGYAR NYELVVÉDŐ SZÓTÁR
ERDÉLYÉRT KIÁLTOM (Transsylvania) - közírások
BÍRÓ GYÖRGY ALIÁSZ KUTYA... - tényregény
BÖG VIOLA TÁRSASÁG - regény
FARAGOTT FÁJDALOM - napló
TÓTÁGAS PILLANATOK - groteszk írások
GYÁSZPÁRTA - versek
TANÍTÓK NYOMÁBAN - riportkönyv
ILLEMSZÓTÁR - viselkedésváltoztató kiskönyv